

HELSINGIN YLIOPISTO

”Suomi sovittautuu aktiivisesti muuttuviin olosuhteisiin”

Menneisyyden kokemusten ja tulevaisuuden odotusten suhde Suomen
ensimmäisessä tulevaisuusselonteossa (1993) ja eduskunnan
tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä (1994)

Maisterintutkielma
Poliittinen historia
Yhteiskunnallisen muutoksen maisteriohjelma

Laatija:
Roope Matias Keränen

Ohjaaja:
Johanna Rainio-Niemi

9.5.2023
Helsinki

Tiedekunta: Valtiotieteellinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Yhteiskunnallisen muutoksen maisteriohjelma

Opintosuunta: Poliittinen historia

Tekijä: Roope Matias Keränen

Työn nimi: ”Suomi sovittautuu aktiivisesti muuttuviin olosuhteisiin” –Menneisyyden kokemusten ja tulevaisuuden odotusten suhde Suomen ensimmäisessä tulevaisuusselonteossa (1993) ja eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä (1994)

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: toukokuu 2023

Sivumäärä: 81 sivua

Avainsanat: tulevaisuusvaliokunta, tulevaisuusselonteko, odotushorisontti, kokemustila, 1990-luku, tulevaisuuden tutkimus, menneet tulevaisuudet, Suomen tulevaisuus, aatehistoria, kylmän sodan loppu

Ohjaaja tai ohjaajat: Johanna Rainio-Niemi

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / E-thesis (opinnäytteet)

Muita tietoja:

Tiivistelmä:

Tässä maisterintutkielmassa tarkastelen menneisyyden kokemusten ja tulevaisuuden odotusten suhdetta valtioneuvoston ensimmäisessä tulevaisuusselonteossa, ”Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot – valtioneuvoston selonteko eduskunnalle” (1993) ja sitä kommentoivassa eduskunnan mietinnössä ”Tulevaisuusvaliokunnan mietintö N:o 1/1994 vp valtioneuvoston selonteosta pitkän aikavälin tulevaisuudesta” (1994). Nämä asiakirjat ovat ainutlaatuinen avaus suomalaisessa poliittisessä historiassa. Ne ovat ensimmäinen kerta, kun Suomessa on valtiovallan tasolta tuotettu Suomea koskevia arvioita sen tulevaisuudesta ja vaihtoehdoista. Taustana näiden dokumenttien luomiseen on kylmän sodan päättymisen jälkeinen muuttunut maailmanpoliittinen tilanne sekä Suomeen vaikuttanut talouslama 1990-luvun alussa.

Keskeiset käsitteet tutkielman kannalta ovat saksalaisen käsitehistorioitsijan Reinhart Koselleckin (1985) luomat *kokemustila* ja *odotushorisontti*. Nämä ovat analyyttisiä ajanjäsennyksen termejä, joiden avulla tutkitaan ja tulkitaan historiallista aikaa. Koselleckin mukaan kokemustila koostuu menneistä tapahtumista, joiden koetaan vaikuttavan nykyisyydessä. Odotushorisontti taas koostuu toiveista, haaveista, peloista ja arvioista siitä, mitä tulevaisuudessa tapahtuu. Odotushorisontti voi laajentua tai supistua joko niin, että menneisyyden kokemukset vaikuttavat odotushorisonttiin suoraan tai vain välillisesti. Koselleck erottelee kaksi tapaa, jolla tulevaisuutta on alettu moderniteetin aikana arvioida menneisyyden perusteella. Nämä tavat ovat rationaalinen prognoosi, joka perustuu

historiallisista kokemuksista johdettuihin arvioihin ja historiallisen prosessin filosofia, joka perustuu historianfilosofisiin teorioihin ja niistä johdettuihin päätelmiin.

Tutkielman menetelmänä on aineistolähtöinen sisällönanalyysi, jota ohjaa aatehistoriallinen tutkimusperinne. Sisällön analyysissä tukeudun Jouni Tuomin ja Anneli Sarajärven kirjassa ”Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi” (2018) kuvaamiin menetelmiin, aatehistoriassa taas ennen kaikkea Markku Hyrkkäsen ”Aatehistorian mieli” (2002) kirjaan. Tutkimusprosessi eteni siten, että jaoin aineistossa esiintyviä menneeseen, nykyisyyteen tai tulevaisuuteen liittyviä asioita teemoittain. Tässä tutkielmassa käsitelen viittä aineistossani usein esiintynyttä teemaa, jotka ovat: talous, ympäristö, poliittinen maantiede, historia ja arvot.

Sekä valtioneuvoston selonteossa että tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä odotushorisontti perustuu enemmän rationaaliseen prognoosiin kuin historiallisen prosessin filosofiaan. Kokemustilaa kuvataan ensisijaisesti ajankohtaisten ongelmien kautta ja tulevaisuutta arvioidaan niistä käsin. Erityisesti taloutta käsitellessä korostuvat synkät arviot hyvinvointivaltion tulevaisuudesta ja ihmisten toimeentulosta. Ympäristön suhteen aikalainen kokemustila koostuu hyvistä kokemuksista ympäristön suojelusta Suomessa, mutta globaali näkökulma on arvaamattomampi. Poliittisen maantieteen ja historian teemoissa korostuvat muuttuneesta maailmanpoliittisesta tilanteesta nousevat toiveet, mutta myös epävarmuudet. Odotushorisontti on myönteinen kuitenkin vain, jos Suomen lähialueidenkin kehitys on myönteistä. Arvoista puhuttaessa kokemustilaan liittyy talouslama ja siitä johtuva ”henkinen lama”. Odotushorisontti ei arvojenkaan osalta avaudu mahdollisuuksien kautta, vaan aineistossa arvioidaan lähinnä ajankohtaisten ristiriitojen ratkaisuvaihtoehtoja.

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Tutkimuskysymykset ja tutkimusaineisto	8
1.2	Aiempi tutkimus	12
1.3	Lähestymistapa ja avainkäsitteet	13
1.4	Menetelmät ja rakenne	19
1.5	Tulevaisuusvaliokunnan syntyprosessi sekä selonteon ja mietinnön alullepano	22
2	Talous ja ympäristö valtioneuvoston selonteossa ja eduskunnan mietinnössä – <i>"Olennaisinta tulevaisuudessa on kuitenkin ekologisen, sosiaalisen ja muun hyvinvoinnin nojautuminen taloudelliseen kasvuun"</i>	26
2.1	Talous	26
2.2	Ympäristö	35
3	Poliittinen maantiede, historia ja arvot valtioneuvoston selonteossa ja eduskunnan mietinnössä – <i>"Suomi on vahvasti sidoksissa maailman, Euroopan ja lähiympäristönsä kehitykseen"</i>	43
3.1	Poliittinen maantiede	43
3.2	Historia	54
3.3	Arvot	60
4	Analyysi ja tulokset	68
5	Loppupäätelmät ja jatkotutkimus	75
	Lähteet	77

1 Johdanto

1990-luvun alussa Suomessa viriteltiin valtiovallan toimesta laajaa keskustelua Suomen sekä suomalaisten tilasta ja tulevaisuudesta. Läsnnä oli oletus ja tunne siitä, että käsillä on koko maailmaa koskeva iso paradigman muutos. 1980–90-luvun vaihdetta leimasivat suuret maailmanpoliittiset muutokset sekä Suomessa sisäpoliittiset vaikeudet. Berliinin muurin murtuminen, Neuvostoliiton hajoaminen, Euroopan Yhteisön laajeneminen, apartheidin loppuminen¹ sekä Suomessa lama ja työttömyys tekivät aikakaudesta erityisen muutosherkän. Lisäksi aikaa leimasi globalisaatio, joka toi mukanaan omia uhkia ja mahdollisuuksiaan, kuten kasvavat huolet ympäristöstä ja perinteisten arvojen murenemisesta, sekä toiveet rajattomasta maailmasta uusien viestintäteknologioiden nousun ja ideologisen vastakkainasettelun hellittämisen myötä. Tulevaisuus näyttäytyi avoimena, joko optimismin tai pessimismin kautta. Yhdysvaltalainen Francis Fukuyama kuvasi alun perin vuonna 1992 julkaistussa teoksessaan ”End of History and the Last Man” (2006) aikakauden mullistuksia osoituksena ”historian lopusta”. Fukuyama viittasi hegeliläiseen filosofiseen perinteeseen ja argumentoi historian muutosvoimien ehtymisen ja liberaalin demokratian lopullisen voiton puolesta.² Fukuyaman ajatukset saivat jalansijaa etenkin Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa, mutta myös kritiikkiä osakseen.

Suomen eduskunta ja istuva Esko Ahon hallitus³ pyrkivät vastaamaan muuttuvan maailman tarpeisiin monin tavoin. Ajankohtaisten talousongelmien ratkaisujen ja Euroopan Yhteisöön hakeutumisen lisäksi Suomen politiikassa kokeiltiin myös jotain aivan uutta: vuoden 1993 lopussa julkaistiin Suomen historian ensimmäinen tulevaisuusselonteko ja samana vuonna perustettiin tilapäisenä eduskuntaan uusi tulevaisuuspoliittinen valiokunta. Valiokunta perustettiin ja selonteko laitettiin aluilleen vahvalla konsensuksella ja äänenemmistöllä. Taustalla oli joukko aktiivisia kansanedustajia ja tutkijoita, jotka pyrkivät saamaan tulevaisuudentutkimusta osaksi

---

¹ 1980–90 lukujen murrosten listaa voi helposti laajentaa länsimaiden ulkopuolelle, jolloin ajan tapahtumista ja niiden merkityksestä sekä laajuudesta piirtyy kokonaisempi kuva. Myös ristiriitaisia tarinoita ja kehityskulkuja on helposti erotettavissa. Esimerkiksi vuoden 1991 merkittäviin tapahtumiin kuuluvat muun muassa Neuvostoliiton hajoaminen, Apartheidin loppuminen, Tiananmenin aukion tapahtumat ja Persianlahden sodan alkaminen.

² Fukuyama, Francis. End of History and the Last Man. New York: Free Press, 2006. s. 7

³ Esko Ahon (kesk.) hallitus oli Suomen tasavallan 65. hallitus. Ahon hallituksen muodostivat keskusta, kokoomus, ruotsalainen kansapuolue ja kristillisdemokraatit ja oli toiminnassa koko vaalikauden ajan, 26.4.1991 - 13.4.1995 välillä. <https://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti/-/r/m1/65>

eduskunnan poliittista työtä ja keinovalikoimaa jo 1980-luvulta lähtien. Jenny Andersson kirjoittaa artikkelissaan "The Great Future Debate and the Struggle for the World." (2012), että tulevaisuuden tutkimus systemaattisena tieteenala syntyi toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä erityisesti yhdysvaltalaisen akateemikkojen toimesta. Anderssonin mukaan tulevaisuuden tutkimus ei perustu ennustamiseen vaan systemaattiseen "nykyisyyden utopioiden" arviointiin. Anderssonin mukaan tulevaisuuden tutkimuksesta tuli myös tulevaisuuden visioiden ja poliittisten kiistojen areena.⁴

Tulevaisuusselonteon ensimmäisessä kappaleessa sanotaan, että "viimeisen kymmenen vuoden aikana on - - vähitellen voittanut alaa käsitys pitkän aikavälin tulevaisuuden periaatteellisesta ennustamattomuudesta"⁵. Selonteossa puhutaan kaoottisten järjestelmien dynaamisista muutoksista ja seestymättömyydestä eli jatkuvan muutoksen olotilasta. Tarve arvioida tulevaisuutta vaikuttaa kumpuavan monimutkaisten yhteyksien ja keskinäisriippuvuuksien aiheuttamasta epävarmuudesta. Huomionarvoista on se, että tällainen suuri tulevaisuuspohtinta laitettiin aluilleen juuri valtiovallan toimesta, ei esimerkiksi laajan kansalaisvaateen tai kansainvälisen vaikutuksen takia. Suurimmalla osalla suomalaisia oli käytännöllisempiä huolia, kuten lamasta johtuvat rahatalouden muutokset ja työttömyys.⁶ Tulevaisuusselonteossa sanotaan, että "suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsee vakava luottamuspula kansalaisten ja instituutioiden välillä"⁷. Kansalaisten mielipiteitä, asenteita ja arvoja tutkittiin tulevaisuusselonteossa lukuisilla eri mittareilla, mutta ei varsinaisesti kansalaisten ehdoilla. Tämä on olennainen asetelma tutkielmani kannalta.

Tässä maisterintutkielmassa pyrin selvittämään, minkälainen oli valtioneuvoston vuonna 1993 tuottaman tulevaisuusselonteon ja sitä kommentoivan vuoden 1994 tulevaisuusvaliokunnan mietinnön kuva Suomesta suhteessa sen menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Asetelmana on "ajan hengen" tutkiminen jälkiperspektiivistä. Olen kiinnostunut siitä, miten Suomen valtiojohton virallisissa

---

⁴ Andersson, Jenny. "The Great Future Debate and the Struggle for the World." *The American historical review* 117, no. 5 (2012): 1411–1430., s. 1412

⁵ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot – Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta, s. 9

⁶ *ibid.*, s. 24

⁷ *ibid.*, s. 38

julkaisuissa käsitettiin 1990-luvun oletettu historiallinen ja ideologinen murros. Tutkielmani teoreettinen lähtökohta perustuu saksalaisen aatehistorioitsijan Reinhart Koselleckin jäsenyykseen, jossa nykyisyys näyttäytyy *kokemustilan* ja tulevaisuus *odotushorisontin* kautta. Pyrin selvittämään, miten poliittisten päättäjiä ja tiedon tuottajien sekä käyttäjien toimesta kuvattiin ja tulkittiin Suomen asemaa.

Kiinnostus aiheeseen kumpusi halusta tarkastella menneitä haaveita, toiveita, pelkoja sekä arvioita ajasta, jossa nykyään elämme. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, mihin poliittisen ajattelun perinteisiin on vedottu, kun on pohdittu tulevaisuutta. Samoin olen kiinnostunut historiapolitiikasta ja historianfilosofisesta perinteestä, jossa historian luonnetta tai suuntaa on pohdittu. 1990-luvun alussa tuotetut tulevaisuusselonteko ja tulevaisuusvaliokunnan muodostavat mielenkiintoisen aineistokeskittymän. Niissä yhdisteltiin menneisyyden kokemusten ja tulevaisuuden odotusten tulkintaa sekä luotiin niiden perusteella arvioita Suomen tulevaisuudesta.

Maisterintutkielmani on merkittävä esimerkiksi vertailun suhteen. Jenny Anderssonin artikkelin mukaan tulevaisuuden tutkimuksessa on alusta asti ollut läsnä utopioiden ja maailmanlopun teemat.⁸ Kriisien värityksellä 2020-luvulla tämä on helppo ymmärtää, sillä synkät tulevaisuudennäkymät ovat arkipäivää. Erityisen voimakasta on ympäristökriisin, ilmastonmuutoksen ja lajikadon ympärillä käyty keskustelu. Lisäksi akuutit kriisit, kuten Covid-19 pandemia ja Ukrainan sota, ovat kasvattaneet tunnetta siitä, että asiat eivät voi jatkua näin tulevaisuudessa. Sen sijaan aineistojeni perusteella 1990-luvun alun odotushorisonttia pyrittiin aktiivisesti näkemään positiivisessa valossa ja kriisinäkökulmien sijasta keskityttiin pidemmän aikavälin mahdollisuuksiin. Epävarmuuksiakin oli, mutta ne liittyivät enemmän tulevaisuuden arvaamattomuuteen. Tämä luo mielenkiintoisen jännitteen 1990-luvun ja nykyisyyden välille.

---

⁸ Andersson, Jenny. "The Great Future Debate and the Struggle for the World." *The American historical review* 117, no. 5 (2012): 1411–1430., s. 1429–30

1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimusaineisto

Tässä tutkielmassa pyrin selvittämään, miten valtioneuvoston ensimmäisessä tulevaisuusselonteossa ja eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan ensimmäisessä mietinnössä kuvattiin Suomen menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Tutkimuskysymyksiä on kaksi ja niistä muodostuu kokonaisuus, jonka pohjalta tuloksia voidaan eritellä. Päättökysymykset ovat:

Miten tulevaisuusselonteossa ja eduskunnan mietinnössä Suomea kokonaisuutena asemoidaan sen menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden suhteen?

&

Minkälaisina näyttäytyvät Suomen kokemustila ja odotushorisontti?

Apukysymyksiä ovat muun muassa: Miten Suomen ja suomalaisten nähtiin asettuvan arvoiltaan ja asemaltaan maailmanhistoriaan 1990-luvun alussa? Miten Suomen valtiovallan toimesta käsitettiin 1990-luvun Suomen kriisit ja oletettu ideologinen murros? Minkälaisena kuvattiin Suomen ja suomalaisten arvoja ja ”henkistä tilaa”? Minkälaiseen ”historialliseen kertomukseen” Suomi asetettiin näiden arvojen perusteella?

Tutkielman primääriaineiston muodostavat vuonna 1993 (Eskon Ahon hallituskaudella) julkaistu valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ”*Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot*”, sekä sitä kommentoiva tulevaisuusvaliokunnan ensimmäinen mietintö ”*Tulevaisuusvaliokunnan mietintö N:o 1/1994 vp valtioneuvoston selonteosta pitkän aikavälin tulevaisuudesta.*” Seuraavaksi esittelen pääpiirteissään, mitä selonteko ja mietintö pitivät sisällään. Selonteon yhteydessä julkaistiin myös paljon liitteitä, mutta tässä maisterintutkielmassa tarkastelen vain selontekoa, sillä se on käytännössä kooste liitteiden aiheista.

Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot – valtioneuvoston selonteko eduskunnalle, Eduskunta edellytti 13.10.1992, että valtioneuvosto vielä tämän vaalikauden (1991–1995) aikana antaa eduskunnalle selonteon, joka sisältää: tulevaisuudentutkimuksen keinoin tuotettuja näkemyksiä tulevan kehityksen

piirteistä ja vaihtoehtoista sekä valtioneuvoston oman tavoitteenasettelun eli pääpiirteisen näkemyksen siitä, millaista tulevaisuuden yhteiskuntamallia valtioneuvosto toimikautensa aikana omilla toimillaan tavoittelee

Loppuvuodesta 1993 julkaistu *Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot* -selonteko on 76 sivua pitkä. Lisäksi selonteon yhteydessä julkaistiin seuraavat liitteet: liite 1: Suomi 2020 – visioita kansakunnan tulevaisuudesta, liite 2: Suomalaisten arvot ja tulevaisuus, liite 3: Suomen keskeisiä kehityskulkuja, Liite 4: Pitkän pöydän neuvonpidot, ja liite 5: Tutkittua tulevaisuutta.

Selonteko on valtionhallinnon virallinen tuotos, eduskunnan edellyttämä ja valtioneuvoston tuottama. Sen on tuottanut Paavo Löppösen johdolla valtioneuvoston kanslian virkahenkilöistä koostuva työryhmä. Selonteossa ja liitteissä Suomea ja suomalaisia käsitellään kokonaisuuksina, jotka molemmat esiintyvät toimijoina maailmassa ja joita pyritään analysoimaan. Selonteon peruslähtökohtana on ”pidetty sitä, että Suomi sovittautuu aktiivisesti muuttuviin olosuhteisiin tavoitteenaan tasavertainen asema kansainvälisessä yhteistyössä”.⁹ Lisäksi selonteko ”lähtee asiantuntijoiden keskuudessa yleisestä käsityksestä, että mahdollisuus laatia luotettavia pitkän aikavälin ennusteita on hyvin rajallinen ja että elämme epävarmuuden aikaa”¹⁰. Siinä on tähdätty Suomen tulevaisuuden ydinkysymysten tunnistamiseen ja tavoitteiden hahmottamiseen. Esitetyistä skenaarioista on epävarmuuksien tiedostamisesta huolimatta jätetty pois tietyt kriisiskenaariot, eritoten taloudellisen kasvun pysähtyminen tai kääntyminen laskuun sekä ympäristökatastrofi.¹¹ Selontekoa ei ole tekijöidensä mukaan tarkoitettu tulevaisuuden ennustamiseksi tai yksityiskohtaisen suunnitelman rakentamiseksi vaan laajan keskustelun herättämiseksi. Tästä syystä raportti liitteineen painottuu enemmänkin tilannekuvan analyysiin, kuin kaukaisemman menneisyyden tai tulevaisuuden kattamiseen. Keskeisiä piirteitä selonteossa ovat suomalaisten oletettujen sekä tutkittujen arvojen esittely, ”vaikuttajien” ja ”kansan” arvoerojen arviointi, erilaisista

⁹ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot – Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta, s.1–2

¹⁰ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s.2

¹¹ Kriisiskenaarioiden poisjättämistä kommentoidaan selonteossa näin: ”Jos taloudellisen kasvun tavoittelu hylättäisiin, jouduttaisiin Suomen tulevaisuus rakentamaan oleellisesti erilaiselta pohjalta kuin mitä yhteiskunnan toiminnallinen lähtötilanne on nyt. Myös katastrofivaihtoehdot (kuten ympäristökatastrofi) on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.”, 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s.7

tilastollisista mittareista tehdyt analyysit sekä maailmanpolitiikan muutosten pohtiminen suomalaisesta kontekstissa. Maailmanpolitiikan suhteen esiin nousevat erityisesti ajankohtaiset kysymykset Euroopan yhdentymisestä sekä entisen Neuvostoliiton alueiden tulevaisuudesta.

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö N:o 1/1994 vp valtioneuvoston selonteosta pitkän aikavälin tulevaisuudesta on nimensä mukaisesti tulevaisuusvaliokunnan vastaus valtioneuvoston selontekoon. Mietintö on 79 sivuinen. Sitä olivat tekemässä lähes kaikki tulevaisuusvaliokunnan jäsenet ja sen laatimisessa kuultiin myös paljon asiantuntijoita. Mietinnössä pohditaan tarkemmin, minkälaisia poliittisia sovellutuksia selonteolla ja ylipäätään tulevaisuustyöllä olisi Suomen poliittisessa järjestelmässä. Samalla mietintö on tulevaisuusvaliokunnan ensimmäinen julkaisu. Mietintö alkaa selonteon arvioinnilla, jonka jälkeen siinä käydään pääpiirteittäin samoja kategorioita läpi, kuin selonteossa. Keskeinen ero valtioneuvoston kanslian selontekoon on, että tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä annetaan käytännöllisiä politiikkasuosituksia ja etsitään keinoja niiden toteuttamiseksi parlamentaarisesti. Samalla siinä viitotetaan tietä tulevaisuusvaliokunnan työskentelylle myöhemmin.

Valtioneuvoston selonteon yhteydessä, osin saman työryhmän toimesta tuotettiin myös *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus* -raportti. Ilkka Niiniluodon johtaman ”filosofityöryhmän” vuonna 1994 ilmestyneen raportin on toimittanut Paavo Löppönen, joka on myös valtioneuvoston tulevaisuusselonteon päätoimittaja. Työryhmän nimitti Esko Aho 6.9.1993 ja sen tehtävä oli ”laatia kansalaispuheenvuoro Suomen henkisestä tilasta ja tulevaisuuden näkymistä”. Pääministerin nimityksestä huolimatta työryhmä oli valtioneuvostosta ja poliittisista valtasuhteista periaatteellisesti riippumaton. Työryhmän sisällä oli vahvoja jakolinjoja hallituksen politiikan suhteen. *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus (1993)* on kokoelma tekstejä eri alojen tutkijoilta, osajilta ja kansalaisilta. Työryhmän tarkoitus oli tuottaa päivän politiikasta ja sen toimijoista irrallinen raportti, joka heijastelisi mahdollisimman hyvin kansalaismielipidettä. Käytännössä työryhmän jäsenet olivat kuitenkin korkeasti koulutettuja ja usein vaikuttaja-asemassa olevia henkilöitä. He siis esittävät jonkinasteisesti ”valistuneita arvioita” Suomesta ja suomalaisista. Suomi ja suomalaiset on raportissa pääosin käsitetty abstraktina yhteisönä, joka kuitenkin jakaa jotain yhteistä, kuten mennyttä, tulevaisuutta ja arvoja. Käytän tätä raporttia osana

aineistoni analyysia ja taustoittamista, sillä se on monilta osin liitännäinen sekä selontekoon että mietintöön.

Tarkkarajainen aineisto on aatehistoriallisen ja laadullisen tutkimuksen kannalta mielestäni mielekäs, mutta se herättää kuitenkin myös kysymyksiä ja aiheuttaa haasteita. Vaikka näkökulmani on ensisijaisesti raporttien ja selonteiden sisällön aatehistoriallinen tarkastelu niin en voi täysin ohittaa esimerkiksi toimijuuden kysymystä. Lähteet itsessään ovat tuottaneet sekä kansanedustajat että erilaiset komiteat ja asiantuntijaverkostot, jotka toimeksiantoja saivat. Nämä asiantuntijaverkostot sisältävät keskenään osin samoja ihmisiä ja tahoja kirjoittajina sekä aineistojen tuottajina. Tiedontuottamisen instituutiot ja niiden käyttämä valta raporttien suhteen on merkittävä näkökulma. Samoin merkittävää on aineiston keskinäinen vuoropuhelu etenkin valtioneuvoston ja eduskunnan tekstien välillä. Vaikka tulevaisuus selvityksien tarkoitus on ollut tuottaa mahdollisimman puolueeton ja yleinen näkemys Suomen tulevaisuudesta niin ajankohtaista poliittista tilannetta ei voi jättää täysin huomiotta. Aiempaa tutkimusta käsittelevässä luvussa käyn lyhyesti läpi tulevaisuusvaliokunnan ja selonteon muodostamisen institutionaalisia vaiheita. Lisäksi huomioon on otettava tutkielman metatutkimuksellinen luonne, kun tutkin tutkimuksiin ja asiantuntijalausuntoihin perustuvia aineistoja suomalaisten ja Suomen tulevaisuudesta. Käyttämäni aineistot tarjoavat siis samalla teoreettista viitekehystä aiheen tutkimiseen. Tästä syystä nostan aineistoni käsittelyn yhteydessä esiin myös aikalaisia yhteiskuntateoreettisia näkökulmia ja käytän aikalaislähteitä. Ne auttavat hahmottamaan ja jäsentämään aineistoani, niin että se avautuu mielekkäästi sekä tiedon tuottajana että tutkimuksen kohteena.

1.2 Aiempi tutkimus

1990-luvun alun tulevaisuuskeskustelusta ja tulevaisuusvaliokunnan historiasta on kirjoitettu pro gradut Turun ja Helsingin yliopistoissa: Arja Tuulikki Aalto-Lassilan pro gradu ”Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan synty: Kansalaisaloitteesta vakinaiseksi valiokunnaksi”, Turun Yliopisto (2008) ja Johan Wahlstenin pro gradu ”Maanosa murroksessa: suomalaisia tulevaisuudenkuvia Euroopan institutionaalista ja ideologisesta suunnasta muutoksen vuosina 1989–1991”, Helsingin yliopisto (2019). Minun tutkielmani asettuu aiheen, aikarajauksen, näkökulman sekä aineiston puolesta näiden pro gradujen välimaastoon. Käyttämästäni aineistosta ei suoraan ole tehty historiallista tutkimusta, joten voin työlläni tarjota aiheeseen vielä tuoreita näkökulmia. Arja Tuulikki Aalto-Lassilan pro gradu ”Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan synty: Kansalaisaloitteesta vakinaiseksi valiokunnaksi” (2008)¹² on katsaus valiokunnan syntyprosessiin, toimintaan sekä asemaan suomalaisessa parlamentarismissa. Aalto-Lassilan gradu toimii erinomaisena taustoittajana omalle tutkielmalleni, sillä siinä eritellään muun muassa minkälaista keskustelua valiokunnan perustamisen ympärillä käytiin ja miten valiokunta perustettiin vuonna 1993.

Johan Wahlstenin pro gradu ”Maanosa murroksessa: suomalaisia tulevaisuudenkuvia Euroopan institutionaalista ja ideologisesta suunnasta muutoksen vuosina 1989–1991” (2019)¹³ on tutkimusasetelmaan ja aiheeltaan hyvin saman kaltainen kuin minunkin. Wahlstenin gradusta on hyötyä minulle etenkin metodien ja tutkimusotteen terävöittämisessä sekä toimijoiden roolin kartoittamisessa. Lisäksi Wahlstenin gradusta voin ottaa vaikutteita aatehistorian ja menneiden tulevaisuuksien tutkimukseen. Lähestymistavat ja menetelmät omassa tutkielmassani ovat hyvin samanlaiset kuin Wahlstenin pro gradussa, mutta aineisto eri. Wahlsten keskittyy gradussaan yksittäisiin toimijoihin, kuten diplomaatteihin, tutkijoihin ja toimittajiin sekä heidän antamiin lausuntoihin ja pohdintoihin Euroopan tulevaisuudesta. Oma näkökulmani keskittyy siihen, miten tulevaisuuskuvia institutionalisoitiin valtiovallan

---

¹² Aalto-Lassila, Arja Tuulikki: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan synty: Kansalaisaloitteesta vakinaiseksi valiokunnaksi, pro gradu Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Yleisen valtiopin laitos, 2008.

¹³ Wahlsten, Johan: Maanosa murroksessa: suomalaisia tulevaisuudenkuvia Euroopan institutionaalista ja ideologisesta suunnasta muutoksen vuosina 1989–1991, pro gradu Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Poliittinen historia, 2019.

kautta. Wahlstenin pro gradusta olen myös saanut hyvää johdatusta aiheeseeni liittyvien lähteiden etsintään.

Käyttämästäni aineistosta en ole Aalto-Lassilan pro gradun lisäksi löytänyt aiempaa tutkimusta. Ylipäätään valtioneuvoston kanslian ja eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan selontekoja tai Niiniluodon työryhmän *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus* -raportteja ei ole juuri tutkittu. Maisterintutkielmassani voin tarjota katsauksen siitä, miten aikalainen tulevaisuusdiskurssi sai virallisia muotoja ja miten sillä pyrittiin tekemään politiikkaa.

1.3 Lähestymistapa ja avainkäsitteet

Tutkielman metodologinen ja teoreettinen lähtökohta on aatehistorian ja menneiden tulevaisuuksien tutkimuksessa. Erityisesti pohjaan aatehistoriallisen lähestymistapani Markku Hyrkkäsen *Aatehistorian mieli* (2002) -kirjaan ja sekä menneiden tulevaisuuksien tutkimisen lähestymistavan Reinhart Koselleckin *Futures Past* (1985) -kirjaan. Aatehistoriallisen teoriakehyksen valitsin siitä syystä, että olen aineistossani erityisesti kiinnostunut siitä, miten Suomen tulevaisuus ja historia *käsitettiin* ja mitä *merkityksiä* niille annettiin. Markku Hyrkkäsen mukaan aatehistoria ”tutkii asioiden käsittämistä tulkitsemalla asioille annettuja merkityksiä”¹⁴. Aatehistorioitsijan tavoite on siis asioiden *käsittämisen käsittäminen* ja aatehistorian tutkimuskohteeksi voidaan typistään määritellä *merkitykset*. Hyrkkänen kirjoittaa, että käsittäminen ja toiminta ovat aatehistorioitsijalle käsitteellisessä suhteessa toisiinsa¹⁵. Tällä hän tarkoittaa sitä, että tutkimuksellisesti toiminta ja sen käsittäminen vertautuvat toisiinsa hyvin läheisesti; toista ei voi olla ilman toista.

Reinhart Koselleck on saksalaisen käsitehistoriallisen tutkimusperinteen yksi tärkeimpiä hahmoja. Hänen historiantutkimukseen ja sen metodologiaan liittyvät teokset ovat viimeistään 1970-luvun lähtien olleet erittäin viitattuja etenkin käsitehistorian ja aatehistorian tutkimuksissa. Olennainen teos tämän tutkielman kannalta on kokoelmateoksena vuonna 1985 julkaistu *Futures Past*. Koselleck käsittelee teksteissään historiallista aikaa ja teoreettisia lähtökohtia sen tulkinnalle ja

¹⁴ Hyrkkänen, Markku. *Aatehistorian Mieli*. Tampere: Vastapaino, 2002, s. 57

¹⁵ *ibid.* s.35

tutkimukselle. Koselleck ajoittaa nykyisinkin vaikuttavan historiakäsityksen syntyneen moderniteetin myötä. Hän näkee merkittävän katkoksen tapahtuneen Länsi-Euroopassa 1700-luvun lopulla ja hitaan muutoksen n. 1500-1800 lukujen välillä. Koselleck argumentoi, että ”1700-luvun mittaan syntyi moderniteetin aikakäsitys, joka mahdollisti historiallisen ajan kolmijaon antiikki-keskiaika-uusi aika”¹⁶. Ennen 1700-luvun katkosta ja sen jälkeistä historiallista periodisaatiota, historia koettiin olennaisilta osin enemmän jatkuvuudeksi. Tätä Koselleck perustelee sillä, että ennen moderniteettia ihmiset elivät kohtalaisen ennustettavaa elämää, jossa menneisyydestä voitiin johtaa myös tulevia tapahtumia. Elimellisesti tämä liittyi luonnon kiertokulkuun ja sen määräämiin töihin sekä sukupolvien ketjuun. Yhteiskunnan tasolla ennustettavuutta pitivät yllä yleensä perimysjärjestyksellä tai sodilla vaihtuvat hallitsijat sekä kirkko. Tulevaisuuden näyttäytyminen vaihtoehtojen moninaisuuden kautta ei ollut yleistä kahdesta syystä. Eri tulevaisuusvisioilla ei ollut käytännön merkitystä kohtalaisen ennustettavissa yhteiskunnallisissa oloissa. Lisäksi suurta valtaa ihmisten elämästä käyttävä kirkko piti itsellään määrittelyoikeuden myös tulevaisuudesta. Koselleck käyttää Saksan historiaa esimerkkinä: ”Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan kirkko piti itsessään sisällään ”maailman lopun mahdollisuuden” ja näin pysyi vallassa ankkuroimalla historiallisen ajan itseensä”¹⁷. Lähestyvä maailman loppu Jeesuksen uuden tulemisen muodossa sekä kaikille uskoville luvattu tuonpuoleinen pelastus pitivät maalliset tulevaisuuden näkymät hyvin käytännöllisinä.

Oman aiheeni suhteen erityisen tärkeä on Koselleckin historiallisen ajan jäsenitys kahteen nykyisyydessä toimivaan kategoriaan: *kokemustilaan (space of experience)* ja *odotushorisonttiin (horizon of expectations)*¹⁸. Kokemustila on Koselleckin mukaan nykyistä menneisyyttä. Kokemustila sisältää menneisyyden tapahtumat, mutta ei välttämättä kaikkia eikä aina järjestyksessä. Kokemusta on silti mielekästä kuvata tilana, sillä menneisyyden tapahtumat ovat jo tapahtuneina asioina kokemuksen hetkellä periaatteellisesti ”saatavilla” tai ”tavoitettavissa” nykyhetkessä. Odotushorisontti risteää kokemustilaa siinä, että myös odotushorisontti sisältää menneisyyden tapahtumat, jotka toimivat pohjana odotuksille. Tulevaisuuteen

---

¹⁶ Koselleck, Reinhart. *Futures Past : on the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press, 2004 [1985]., s.17

¹⁷ Koselleck, Reinhart. 2004 [1985]., s.12

¹⁸ *ibid.*, s. 260

suuntautuneet odotukset käyttäytyvät silti enemmänkin horisontin tavoin, joka levittäytyy edesspäin mahdollisuuksina, joista mikään ei ole vielä toteutunut. Kokemustilan ja odotushorisontin suhde kuitenkin vaihtelee ajassa. Koselleckin mukaan länsimaisessa aatehistoriassa odotushorisontti sai uudenlaisen muodon viimeistään modernismin ja valistusajattelun syrjäyttäessä kristinuskon dogmaa. Koselleckin mukaan vielä 1700-luvun lopun maatalousyhteiskunnissa kokemusten ja odotusten suhde oli selkeä: asioiden oletettiin jatkuvan samanlaisina ja luonnon kiertokulut sekä yhteiskuntajärjestykset olivat ennustettavia.¹⁹ Kokemustilassa menneisyyden tapahtumista avautui odotushorisontti, joka oli ennustettavissa ja johon saattoi kohdistaa perusteltuja oletuksia. Moderniteetin läpilyömisen jälkeen menneisyyden kokemukset eivät enää suoraan vaikuttaneet odotushorisonttiin niin ”että kaikki tulisi säilymään ennallaan” tai että kiertokulut jatkuisivat. Kun kristillisen ”tuonpuoleisen” odottaminen korvautui ihmiskunnan kehityksen ja edistyksen eetoksella, mennyt ja tulevaisuus siirtyivät erilleen toisistaan. Tulevaisuus alettiin käsittää enemmän avoimena. Sittemmin esimerkiksi poliittiset ideologiat ovat tarjonneet erilaisia tulevaisuuskuvia.²⁰

Muuttuneesta historiakäsityksestä nähdessä Koselleck erottelee kaksi eri tapaa ymmärtää tulevaisuutta, jotka ovat saman historiallisen ajan muutoksen synnyttämiä: rationaalinen prognoosi ja historiallisen prosessin filosofia. Koselleckin mukaan rationaalinen prognoosi ”synnyttää ajan, josta se ammentaa ja johon se lisää”. Se syntyi vastavetona ”konventionaalille uskonnolliselle profetialle”, joka ”tuhoaa aikaa, sillä kaikki nähdään merkkeinä kohti loppua”. Prognostiikassa tulevaisuudella on siis ennustettavat piirteensä, niin kauan kuin poliittiset ja historialliset tekijät pysyvät samoina. Tulevan analyysi perustuu olemassa oleviin ja koettuihin historiallisiin tapahtumiin. Poliittisen realismin koulukunnan voidaan nähdä olevan osa tätä perinnettä. Prognoosissakin tulevaisuus näyttäytyy kuitenkin avoimempana kuin aiemmin, sillä muuttujia voi olla paljon ja myös arvaamattomat tekijät vaikuttavat lopputulokseen. Historiallisen prosessin filosofia taas on teoreettisempi tapa käsittää tulevaisuutta ja siihen liittyy pidemmälle meneviä arvioita. Koselleckin mukaan se on ”poliittisen laskelmoinnin ja kristinuskosta vapautuneen ennustuksen yhdistelmä”. Hän viittaa esimerkiksi hegeliläisen filosofian perinteeseen, jossa historialla ja siten

---

¹⁹ Koselleck, Reinhart. 2004 [1985]., s. 263

²⁰ *ibid.*, s. 265

myös tulevaisuudella on jokin suunta. Tämä suunta voidaan saada selville pääsemällä käsiksi historiaa ajavien muutosvoimien prosesseihin.²¹

Koselleckin tausta on osa saksalaista historianfilosofista perinnettä ja tulee huomioida, että hänen historiallisen ajan jaottelut ja periodisaatiot viittaavat Euroopan ja Saksan historiaan. Hän on myös osa historiantutkimuksessa 1970-80 -luvuilla tapahtunutta kielellistä käännettä. Vaikka historiaan ja menneisyyteen vaikuttavat ”ulkokielelliset seikat” niin Koselleckin mukaan ”historialliset tapahtumat eivät voi olla olemassa ilman kieltä”²². Kieli ja käsitteet ovat tärkeitä, sillä ne luovat historiaa ja antavat menneisyydelle merkityksen. Koselleckille analyyttiset termit voi kuitenkin erottaa muista aikaa kuvaavista termeistä: ”*kokemus* ja *odotus* ovat formaaleita kategorioita, niiden avulla itsessään ei voi jäljittää mihin historialliseen prosessiin ne viittaavat”²³. Käsittelen kokemustilaa ja odotushorisonttia tällaisina formaaleina kategorioina, mutta aineistossani kokemukset ja odotukset vertautuvat tietysti niiden ajankohtaiseen historialliseen tilanteeseen.

Odotushorisontin mahdollinen laajentuminen tai supistuminen on tutkielmassani olennainen osa Koselleckin teoriaa. Käsittämäni aikakausi, 1900-luvun loppu, on Koselleckin historiallisen periodisaation häntäpäätä, hänen teoreettisessa jaottelussa osa moderniteettia. Viimeistään 1980-luvulta lähtien on historian ja muiden humanististen ja sosiaalitieteiden piirissä alettu kuvaamaan 1900-luvun loppua post-modernina aikakautena.²⁴ Pitäydyn tässä tutkielmassa kuitenkin Koselleckin määritellyssä ja periodisaatiossa, sillä kokemustilan ja odotushorisontin eriytyminen on ajoitettu moderniteettia kuvaavaksi ilmiöiksi, johon myös aineistoni voi katsoa kuuluvaksi. Aineiston perusteella 1990-luvun alku näyttäytyi hetkenä, jolloin odotushorisontti olennaisesti laajeni ja tuleva ei ollut enää täysin johdettavista menneestä. Silti tulevaisuuden oletetut epävarmuudet aiheuttaneet mullistukset, Neuvostoliiton hajoamisesta talouden romahdukseen, olivat jo koettuja. Tätä kokemustilan ja odotushorisontin taitekohtaa pyrin tässä tutkielmassa kartoittamaan.

---

²¹ Koselleck, Reinhart. *Futures Past*. 2004 [1985]., 21–22

²² *ibid.*, s. 222

²³ *ibid.*, s. 255

²⁴ Niiniluoto, Ilkka, Paavo Löppönen. *Suomen Henkinen Tila Ja Tulevaisuus*. Porvoo ; Helsinki : WSOY, 1994., s. 59

Toinen tärkeä tutkimuksellinen lähtökohta tutkielmassani on aatehistoria. Aatehistoria on historiantutkimuksen perinteessä erottautunut ”tapahtumahistoriasta” siten, että aatehistoriassa tutkitaan sitä, miten ja mitä merkityksiä on tapahtumille annettu. Vaikuttavien olosuhteiden sijaan tutkitaan sitä, miten olosuhteet vaikuttavat. Hyrkkäsen sanoin: ”Vaikuttavat olosuhteet ovatkin ajateltuja (käsitettyjä, koettuja, nähtyjä) olosuhteita, mistä seuraa, että tietystä käsityksestä ei voida nähdä olosuhteita vaan sen, miten olosuhteet on käsitetty”²⁵. Yhteys tapahtumiin keskittyvän historian kanssa on kuitenkin olemassa, sillä kuten historiantutkija yleensäkin, on aatehistorioitsija kiinnostunut inhimillisestä toiminnasta. Aatehistorioitsija vain kohdistaa huomionsa asioiden käsittämiseen, kokemiseen, näkemiseen ja ymmärtämiseen. Hyrkkänen muistuttaakin että ”Aatehistoriassa ei tutkita pelkästään julkaistuja ajatuksia tai käsityksiä vaan myös käsityksiä, jotka käyvät ilmi inhimillisessä toiminnassa. - - Inhimillisen toiminnan tuotteita ovat myös instituutiot”²⁶. Käsittäminen ja toiminta ovat siis aatehistorioitsijalle hyvin läheisessä käsitteellisessä yhteydessä toisiinsa. Merkitysten tutkimisen kannalta pelkkään toimintaan, tapahtumiin tai tilastoihin keskittyminen ei tuottaisi mainittavaa aatehistoriallista tulosta. Sen sijaan kun yhtälöön lisätään se, miten toimintaa on käsitetty tai kuvailtu, päästään käsiksi aatehistorioitsijan tutkimuskohteisiin.

Aatehistoria vertautuu läheisesti myös käsitehistoriaan sekä aatteiden historiaan (history of ideas). Erona aatehistoriasta, aatteiden historia käsittelee poliittisia ideologioita ja muita yhteiskuntateorioita sekä niiden historiaa. Hyrkkänen viittaa George Boasin määritelmään: ”aatteiden historian tarkoitus on löytää keskeiset, historian kulkuun vaikuttavat aatteet”²⁷. Hyrkkänen arvostelee aatteiden historian tutkimusta subjektien ohittamisesta sekä ajatusten ja ideologioiden tutkimista ilman ihmisiä, jotka niitä tuottaa. Tässä oletuksena on, että aatteet ikään kuin elävät omaa elämäänsä toimijoista riippumatta. Hyrkkänen toteaaakin, että ”historia on ihmisten toiminnan tulos ja siksi ihmisten ajatteluun on perehdyttävä”²⁸. Silti samankaltaisuuksia aatehistorian kanssa on, sillä sekä aatehistoria että aatteiden historia pyrkivät selittämään, minkälaisia ideologioita, aatteita ja ajatuksia toiminnan

---

²⁵ Hyrkkänen, Markku, 2002., s.10

²⁶ *ibid.*, s.12

²⁷ *ibid.*, s.59

²⁸ *ibid.*, s.58

taustalla on. Molemmat siis pyrkivät yksityisestä yleiseen. Molempien tarkoitus ja selitysvaiva on siinä, että niiden avulla voi tavoittaa jonkin tietyllä ajalla ominaisen ajatusmallin. Käsitehistorian määrittelyssä Hyrkkänen viittaa erityisesti Reinhart Koselleckiin sekä muihin saksalaisen historiografisen koulukunnan teoreetikoihin. Hyrkkänen viittaa Koselleckiin, todetessaan että ”käsitehistoria tutkii poliittisesti ja sosiaalisesti merkittävien käsitteiden käyttöä”²⁹. Hänelle käsitteet ovat merkitysten ryppäitä, sanoja joita täytyy kuvailla muilla sanoilla. Käsitteet siis auttavat jäsentämään todellisuutta, jota ihmiset kokevat ja siten myös käsitteet ovat yhteydessä kokemukseen sekä merkityksiin. Käsitehistoria liittyikin tutkimusasetelmaani käsitteiden ”kaksinaiseen” tulkintatapaan nähden. Hyrkkäsen mukaan ” [käsitettä] voidaan tulkita lähteenä, joka kertoo, miten asiat olivat, mutta yhtä aikaa myös lähteenä siitä, miten käsitys asianteiloista on ilmaistu”³⁰. Juuri tällä tapaa käsittelen aineistossani ja aikalaiskirjallisuudessa esiintyviä käsitteitä; sekä kuvaajina että selittäjinä.

Hyrkkäsen kirjassa aatehistoriallisen tutkimuksen kohteina ovat ennen muuta yksilöt ja heidän käsityksensä. Näitä käsityksiä tutkitaan yksilöiden tuottamien tekstien tai muiden ”puheaktien”³¹ perusteella. Oma aineistoni koostuu organisaatioiden tuottamista tekstikokonaisuuksista, joita on tuotettu yhdessä ja jotka heijastelevat instituutioiden linjaa. Silti koen, että aatehistoriallinen teoriakehys ja metodi on käyttökelpoinen kokonaisuus minulle. Hyrkkäsen kuvailemaan tutkimisen ja kysymisen tapaa voi soveltaa yksilöiden lisäksi myös organisaatioihin ja instituutioihin, sillä lopulta tutkimuksen tapa on sama. Pyrin tekstejä ja ”puheakteja” tulkitsemaan erottelemaan, miten historiaa ja tulevaisuutta on käsitetty ja mitä merkityksiä sille on annettu. Suurin osa käyttämästäni aineistosta on myös pantu jonkun yksittäisen henkilön nimiin, joten myös yksilön aatehistorialliseen analyysiin on mahdollisuus. Olen kuitenkin tehnyt valinnan, että tutkin aineistoa ne tuottaneiden tahojen lähtökohdasta, en yksilöiden lähtökohdasta.

---

²⁹ Hyrkkänen, Markku, 2002., s.115

³⁰ *ibid.*, s. 123

³¹ Käsitehistorioitsija ja historianfilosofi Quentin Skinner määritteli puheaktin yhdeksi, käsitehistorian tutkimuksen tutkimuskohteeksi. Puheakti on se mitä sanoilla saadaan tai oletetaan saavan aikaan, toisin sanoen, se mitä merkityksiä sanoilla on. Skinnerille tärkeää tässä on etenkin ajallinen konteksti, sillä samat käsitteet ja puheaktit sisältävät eri aikoina eri merkityksiä. Alkuperäinen artikkeli: Skinner, Quentin. ”Conventions and the Understanding of Speech Acts.” *The Philosophical quarterly* 20, no. 79 (1970): 118–138.

1.4 Menetelmät ja rakenne

Päämenetelmä tutkielmassani on aineistolähtöinen laadullinen sisällönanalyysi. Aineiston analyysia ohjaavat metodit muodostuvat historiallisen lähdekritiikin, teoriaohjautuvan sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin yhdistelmästä. Perusteluna yhdistelmälle on tutkimusasetelmani laadullinen luonne. Pyrin tutustumaan sekä lähdeaineistoihin että teoreettisiin lähtökohtiin harjoittamalla tarkkaa lähilukua mutta samalla etsien kiinnepisteitä kokonaiskuvaan. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin menetelmän käyttämisessä tukeudun Jouni Tuomin ja Anneli Sarajärven ”Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi” -kirjan vuosien 2009 ja 2018 painoksiin. Tuomin ja Sarajärven mukaan ”aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä pyritään luomaan tutkimusaineistosta teorettinen kokonaisuus”³². Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä analyysin kategorioita ei tulisi päättää etukäteen, vaan ne kumpuavat aineistosta itsestään.³³ Olen pääosin noudattanut Tuomin ja Sarajärven esittelemää, ja tutkija Timo Laineen luomaa laadullisen tutkimuksen prosessia. Laineen mukaan laadullinen tutkimus etenee niin, että ensin päätetään mikä aineistossa kiinnostaa, sen jälkeen merkitään, eritellään ja kerätään yhteen ne asiat, jotka sisältyvät tähän kiinnostukseen. Tämän jälkeen aineisto luokitellaan ja tyypitellään sekä kirjoitetaan niiden perusteella analyysi ja yhteenveto.³⁴ Analyysimallini koostuu aineiston kuvauksesta ja samanaikaisesta merkityskokonaisuuksien etsimisestä sekä analysoimisesta. Tämä malli on osa fenomenologis-hermeneuttista laadullisen tutkimuksen perinnettä.³⁵

Tutkielmani on myös osin teoriaohjautuvaa, sillä olen päättänyt analyysin teoreettiset lähtökohdat etukäteen, pohjaten Reinhart Koselleckin historiallisen ajan jäsenyykseen. Aineiston analyysissäni on siis teoreettisia kytkeitä, jotka ovat ohjanneet aineistoni teemoittamista ja analyysia. En kuitenkaan päättänyt analysoitavia teemoja etukäteen, vaan niihin päädyin vasta luettuani aineistoani yleisesti läpi. Tutkielmani tekeminen eteni siten, että aineistoa lukiessani erottelin siitä eri teemoja, aineistoissa toistuvien aihealueiden mukaan. Pyrin muokkaamaan ja

---

³² Tuomi, Jouni, and Anneli Sarajärvi. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2018., s. 95

³³ *ibid.*, s. 96

³⁴ Tuomi, Jouni, and Anneli Sarajärvi. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2009., s. 92

³⁵ *ibid.*, s. 101

yhdistelemään teemoja sekä tarkastelemaan niiden painopisteitä sitä mukaan, kun tutustuin aineistoon. Viisi teemaa, joihin lopulta päädyin, ja joiden kautta aineistoani tässä tutkielmassa tarkastelen, ovat: **talous, arvot, poliittinen maantiede, historia ja ympäristö**. Päädyin näihin teemoihin muun muassa niiden yleisyyden takia sekä siksi, että niiden kautta mielekkäästi ilmeni kokemustila ja odotushorisontti. Erillisiksi kategorioiksi erotin alun perin myös *uhat ja mahdollisuudet*. Niiden alle erottelin muista valitsemistani aihealueista esiin nousseita asioita. Uhkia ja mahdollisuuksia kuitenkin käsiteltiin muiden teemojen alla niin paljon, että niiden analysointi erillisinä teemoina ei olisi tuonut tutkielmaani muuta uutta kuin lisää jaottelua. Lisäksi uhat ja mahdollisuudet ovat läsnä kokemustilan ja odotushorisontin käsittelyssä, joten ne tulevat ilmi aineistoni analyysissä muutenkin.

Diskurssianalyysin metodin soveltamisessa historiantutkimukseen tukeudun Pekka Pällin ja Ella Lillqvistin kirjan lukuun ”Diskurssianalyysi” (2020)³⁶, teoksesta ”Kielentutkimuksen menetelmiä II”³⁷. Näkökulmani diskurssianalyysiin on laaja. Käsitän diskurssin tässä tutkimuksessa yleisenä puhetapana ja tapana tuottaa kielellistä todellisuutta. Tavoittelen aineistojen avulla ”mennyttä tiedon kenttää” tai ”ajanhenkeä” ja olen siis kiinnostunut tietystä ajassa vallinneesta diskurssista. Pällin ja Lillqvistin diskurssianalyysin määritelmä lähtee sen kielentutkimuksellisesta perinteestä. Diskurssianalyysi kielentutkimuksen menetelmänä on jäljitettävissä Zellig Harrisin vuoden 1952 artikkeliin. Siinä hän kehitti diskurssianalyysin välineeksi, jolla voidaan analysoida lauseita pidempiä tekstikokonaisuuksia. Siihen asti kielitieteissä oli keskitytty enemmän sanoihin, muotoihin, lauseisiin ja ääntämiseen.³⁸ Pälli ja Lillqvist kuitenkin toteavat että sekä käsitys diskurssista että diskurssianalyysin käyttötarkoitukset ovat kehittyneet paljon näihin päiviin asti. Eritoten diskurssianalyysi menetelmänä on laajentunut voimakkaasti kielitieteiden ulkopuolelle, ja kirjoittajien mukaan nykyisin diskurssin yleisellä tasolla voi määritellä ”sosiaalisen toiminnan ja kielenkäytön yhteenkietoutumaksi”³⁹. Diskurssianalyysissä siis tutkitaan miten kieli ilmentää ja luo sosiaalista todellisuutta ja vastaavasti, miten

---

³⁶ Pälli, Pekka, and Ella Lillqvist. ”Diskurssianalyysi”, 2020

³⁷ Luodonpää-Manni, Milla, Markus Hamunen, Reetta Alexandra Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne, Kaius Sinnemäki, and Terhi Ainiala. Kielentutkimuksen menetelmiä. II, Aineistonkeruusta analyysiin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2020.

³⁸ Pälli, Pekka, and Ella Lillqvist. ”Diskurssianalyysi” 2020., s.375

³⁹ *ibid.*, s.375

sosiaalista todellisuutta kuvataan kielen avulla. Oman tutkielmani painotus diskurssianalyysin suhteen on aineistossani kuvattujen merkitysten tutkimisessa. Tutkijan näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että kieltä ja kielenkäyttäjiä ei pidetä 'totuudenmukaisina ympäristönsä tai tapahtumien kuvaajina' vaan sosiaalisten ja poliittisten merkitysten kuvaajina. Diskurssianalyysin menetelmä näyttäytyy tutkielmassani siten, että pyrin osoittamaan merkitysyhteyksiä aineiston sisällä sekä kontekstualisoimaan niitä tutkimuskirjallisuuden kautta.

Historiallista lähdekritiikkiä ja sisällönanalyysin painopisteitä ohjaa aatehistorian tutkimuksen perinteet. Lisäksi kuljetan mukana olennaisia yhteiskuntatieteellisiä näkökulmia tutkimuskirjallisuuden kautta. Tarkoitukseni on hakea mahdollisimman selitysvoimaisia teorioita aineistoon nähden, joten aineiston painopisteistä riippuen hakeudun asianmukaisen kirjallisuuden pariin. Esimerkiksi Suomen historiasta käytyä diskurssia pohdin niin suomalaisten kuin ulkomaistenkin historiateosten valossa. Suomalaisten arvoista ja yhteiskunnan suunnasta käytyjen keskustelujen tulkitsemiseen käytän myös yhteiskuntafilosofista kirjallisuutta muun muassa etiikan ja historianfilosofian aloilta.

Aineiston tarkastelun johtoajatuksena ja tutkielmani lähtökohtana on tarkastella, minkälainen kokemustila ja odotushorisontti aineistoni avulla piirtyy 1990-luvun alun Suomesta. Tarkastelen Reinhart Koselleckin teorioita käyttäen, minkälainen *kokemustila* ja *odotushorisontti*⁴⁰ Suomelle kokonaisuutena aineiston perusteella piirtyi. Käyttämäni aineistot ovat jo niiden luomishetkellään olleet tarkoituksellisesti vuoropuhelussa ja tutkielmani rakentuu siten, että pyrin säilyttämään ja pidän mielessäni alkuperäisen vuoropuhelun, jota aineistoni käyvät.

Seuraavassa luvussa käyn Aalto-Lassilan pro gradun sekä Mäkisalo-Ropposen aikakauslehtiartikkelin perusteella läpi tulevaisuusvaliokunnan muodostamisen sekä tulevaisuusselonteon alullepanon institutionaalista historiaa. Sen jälkeisissä käsittelyluvuissa käyn läpi teemoittain läpi sekä valtioneuvoston selontekoa että tulevaisuusvaliokunnan mietintöä ja erottelen niistä mielekkäitä nostoja. Tarkoitus on, että lukija saa kuvan siitä, minkälainen aineistossa esiintyvä diskurssi on. Samalla peilaan aineistoa sekä aikalaiseen että ajankohtaiseen yhteiskuntahistorialliseen ja -

---

⁴⁰ Koselleck, Reinhart. *Futures Past*. 2004 [1985]. s. 260

teoreettiseen tutkimuskirjallisuuteen. Tällä pyrin vielä asettamaan aineistossa esitetyt ajatukset Suomesta ja suomalaisista teemoihin liittyvien tutkimusperinteiden kontekstiin. Etsin siis sitä, minkälaiseen asemaan aineistossa *Suomea* kokonaisuutena aseteltiin. Aineistoni teemoittain esittelyn jälkeen analysoin ja vedän yhteen tutkielmani tulokset.

1.5 Tulevaisuusvaliokunnan syntyprosessi sekä selonteon ja mietinnön alullepano

Aalto-Lassilan pro gradusta käy ilmi, että vaikka eduskunta asetti ”tulevaisuuspoliittisen valiokunnan” alun perin tilapäiseksi⁴¹, niin sen syntyä pohjustettiin monia vuosia. Aalto-Lassilan mukaan tulevaisuusvaliokunnan juuret ovat 1980-luvulla ja tulkitsijasta riippuu, mihin se alkupiste ajoitetaan. Pro gradussa Aalto-Lassila viittaa Markku Wileniukseen (2005), joka pitää alkupisteenä ns. ”Allardtin toimikuntaa”, joka muodostettiin tulevaisuutta päätyönään tutkivaksi elimeksi Hollannissa kokeillun vastaavan mallin mukaisesti⁴². Ensimmäisen tulevaisuusvaliokunnan jäsen ja sen perustamisessa aktiivisesti mukana ollut kansanedustaja Martti Tiuri (kok), ei kuitenkaan laske sitä osaksi tulevaisuusvaliokuntaprosessia, sillä se ei toiminut eduskunnan yhteydessä.⁴³ Aalto-Lassila esittää pro gradussaan, että kehitys kohti uuden valiokunnan perustamista eduskuntaan lähti viimeistään vuoden 1986 lopulla esitetystä kansalaisaloitteesta. Sen 133 allekirjoittajaa koostui pitkälti kansanedustajista, tutkijoista sekä toimittajista. Kansalaisaloitteessa ilmaistiin tarve tulevaisuuden tutkimuksen mukaan ottamisesta päätöksenteon keinovalikoimaan. Aloitteessa nähtiin uhkana, että lyhytjänteiset teknis-taloudelliset ratkaisut johtaisivat arvaamattomiin tilanteisiin. Aloitteessa viitattiin muun muassa Tsernobylin vuoden 1986 ydinvoimalaonnettomuuteen esimerkkinä tällaisesta arvaamattomuudesta. Käytännön ratkaisuksi esitettiin ”tulevaisuuden tutkimuksen yksikön perustamista eduskunnan yhteyteen”.⁴⁴ Vuoden 1987 tammikuussa esitettiin Jussi Rannan (sd) johdolla eduskunnalle 136 edustajan allekirjoittama kirjallinen kysymys: ”Minkälaisia suunnitelmia hallituksella

⁴¹ Tulevaisuusvaliokunnan asema vakinaistettiin eduskuntaan vuonna 2001.

⁴² Aalto-Lassila, Arja Tuulikki: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan synty: Kansalaisaloitteesta vakinaiseksi valiokunnaksi, 2008. s. 22

⁴³ *ibid.*, s. 22

⁴⁴ *ibid.*, s. 23–24

on kansaamme kohdistuvia tai maailmanlaajuisia tulevaisuuden uhkia ja mahdollisuuksia koskevan selvitystyön aloittamisesta tai edistämisestä?"⁴⁵.

Jo tuolloin oli kuitenkin olemassa kaksi aktiivisesti tulevaisuutta sekä tutkijoiden ja kansanedustajien yhteyksiä edistäviä tahoja: vuonna 1970 eduskuntaan perustettu tutkijoiden ja kansanedustajien seura Tutkas sekä 1980 perustettu Tulevaisuuden tutkimuksen seura TuTu. Aalto-Lassilan mukaan näillä seuroilla ja niiden toimintaan osallistuneilla henkilöillä oli suuri vaikutus lopullisen tulevaisuusvaliokunnan perustamiseen. Tutkas ja TuTu järjestivät eduskunnassa 14.10.1987 yhdessä tilaisuuden "Onko tulevaisuus eduskunnan käsissä", jossa tulevaisuusvaliokunnan perustaminen oli jälleen esillä. Avaussanat antoi Martti Tiuri (kok), joka oli tuolloin Tutkaksen puheenjohtaja.⁴⁶

Varsinainen lakialoite tulevaisuusvaliokunnan perustamisesta annettiin kuitenkin vasta seuraavan hallituskauden aikana, vuonna 1992. Lakialoitteen 22/1992 laatija oli Eero Paloheimo (vihr) ja aloitteen allekirjoitti ennätyselliset 166 kansanedustajaa. Siinä ehdotettiin hallitusmuodon muuttamista siten, että hallituksen olisi hallitusohjelman lisäksi annettava selontekomenettelynä suunnitelma pitkän aikavälin tulevaisuudesta. Selonteko esitettäisiin tähän varta vasten perustettavalle tulevaisuuspoliittiselle valiokunnalle. Lakialoite sellaisenaan kaatui lopulta perustuslakivaliokunnassa, sillä laillisen velvoitteen katsottiin kuormittavan hallituksia niiden alkutaipaleella kohtuuttomasti, etenkin jos hallituksen vaihtuisivat usein. Lopulta lakialoite meni läpi Eduskunnan täysistunnossa 22.10.1993, sen 3. käsittelykerralla, Martti Tiurin (kok) siihen saattamien muutosesitysten pohjalta.⁴⁷

Lopullisessa lakialoitteessa selontekoa edellytettiin esiteltäväksi vähintään kerran vaalikaudessa: "Puhemies Suominen: Sen johdosta, että valtioneuvosto tulee antamaan eduskunnalle tulevaisuuspoliittisen selonteon, puhemiesneuvosto valtiopäiväjärjestyksen 40§:n ja työjärjestyksen 11§:n säännöksiin viitaten ehdottaa, että eduskunta päättäisi asettaa tilapäisen tulevaisuuspoliittisen valiokunnan valmistelemaan ehdotusta selonteosta annettavaksi eduskunnan lausunnoksi ja että

---

⁴⁵ Aalto-Lassila, 2008., s. 25

⁴⁶ *ibid.*, s. 26–27

⁴⁷ *ibid.*, s. 29–30

valiokuntaan päätettäisiin valita 17 varsinaista jäsentä ja 9 varajäsentä⁴⁸. Valiokunnan puheenjohtajapaikasta oli kiistelyä etenkin keskustan ja kokoomuksen välillä. Aalto-Lassilan mukaan etenkin kokoomuslaisia hiersi, että keskusta pyrki tulevaisuuspuolueen maineeseen tätä kautta. Sovitteluratkaisuna päädyttiin eduskuntaryhmien välisissä neuvotteluissa antamaan puheenjohtajuus vihreille ja pestiin astui alkuperäisen lakialoitteen takana ollut Eero Paloheimo.

29.10.1993 eduskunta valitsi tulevaisuuspoliittisen valiokunnan varsinaisiksi jäseniksi seuraavat kansanedustajat: Antti Kalliomäki (sd), Liisa Jaakonsaari (sd), Jouni Backman (sd), Ulpu Iivari (sd), Heli Astala (vas), Jarmo Wahlström (vas), Matti Vanhanen (kesk), Raili Puhakka (kesk), Kyösti Virrankoski (kesk), Aino Suhola (kesk), Minna Karhunen (kok), Martti Tiuri (kok), Anna-Kaarina Louvo (kok) Maija Perho-Santala (kok), Jan-Erik Enestam (rkp), Eero Paloheimo (vihr) ja Bjärne Kallis (skl). Varajäseniksi valittiin seuraavat kansanedustajat: Jukka Gustafsson (sd), Riitta Myller (sd), Claes Andersson (vas), Juha Korkeaoja (kesk), Maria Kaisa Aula (kesk), Tuula Kuittinen (kesk), Kyösti Toivonen (kok), Marita Jurva (smp), Tuulikki Ukkola (lkp).

Lisäksi tulevaisuusvaliokunnan pitkäaikainen jäsen, SDP:n entinen kansanedustaja Merja Mäkisalo-Ropponen on kirjoittanut tulevaisuusvaliokunnasta ja sen historiasta sekä tulevaisuudesta lyhyen artikkelin Tulevaisuuden tutkimuksen seuran julkaisemaan Futura-lehteen vuonna 2019.⁴⁹ Mäkisalo-Ropponen artikkelista käy ilmi valiokunnan instituutionaalinen kehitys sekä ylipäätään toimintalogiikka sen toimintaan osallistuneet silmin. Artikkelissaan Mäkisalo-Ropponen kuvailee tulevaisuusvaliokunnalla olevan viisi perustehtävää eduskunnassa. Ensimmäinen ja toinen tehtävä liittyvät tulevaisuusvaliokunnan viralliseen asemaan. Valiokunta tuottaa vaalikausittain mietintöjä sekä pyrkii tunnistamaan Suomen tulevaisuuteen merkittävästi vaikuttavia asioita, muun muassa kuulemalla asiantuntijoita, tapaamalla sidosryhmiä ja seuraamalla indikaattoreita. Tulevaisuusvaliokunta eroaa muista valiokunnista ainakin siten, että se ei tee politiikkasuosituksia, vaan ponsia, jotka velvoittavat hallitusta. Kolmas tehtävä on kehittää demokratian ja poliittisen päätöksenteon innovaatioita, neljäs on teknologian vaikutusten arviointi ja viides

⁴⁸ Eduskunnan täysistunto, PTK 121/1993 vp, 3484

⁴⁹ Mäkisalo-Ropponen, Merja ; ”Tulevaisuusvaliokunnan historia ja tulevaisuudennäkymät”, Futura-lehti 38, 1/2019, s. 77–83

tulevaisuuden tutkimuksen ja ennakkoinnin kehittäminen. Mäkisalo-Ropponen kuvailee tulevaisuusvaliokuntaa eduskunnan omana ajatuspajana, joka tuottaa sekä kauaskatseisempia että yllättävämpiä ja rohkeampia politiikkalinjauksia. Hän pitää myös tärkeänä, että eduskunnassa on taho, jonka työt eivät keskity pelkästään hallitukselta tulevien lakialoitteiden ja päivän politiikan käsittelyyn.

2 Talous ja ympäristö valtioneuvoston selonteossa ja eduskunnan mietinnössä – *”Olennaisinta tulevaisuudessa on kuitenkin ekologisen, sosiaalisen ja muun hyvinvoinnin nojautuminen taloudelliseen kasvuun”*

2.1 Talous

Taloudesta puhutaan sekä valtioneuvoston selonteossa, että tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä paljon. Tähän liittyy hyvin vahvasti koko aineistoni luomisen ajallinen konteksti. Sekä eduskunnan että valtioneuvoston tulevaisuus selvitykset ja mietinnöt laitettiin alulle taloudellisen lama-ajan Suomessa 1990-luvun alussa. Vallinheen yhteiskunnallisen tilanteen ja talouspuheen määrän perusteella voisi jopa argumentoida, että selvitykset on laitettu aluilleen taloudellisen laman takia. Tätä väitettä tukee se, että selontekoon liitännäisessä ”Suomen henkinen tila ja tulevaisuus” (1993) -kirjassa talouden lamaan viitataan myös henkisenä lamana.⁵⁰ Siten myös aineistossani käsitellään taloudellisen laman verrokkina ”henkistä lamaa” ja sen vaikutuksia talouteen. Monissa selonteon ja mietinnön osissa on haluttu selvittää mikä on Suomen tulevaisuus juuri taloudellisen ahdingon ja ”näköalattomuuden” suhteen. Iso kokonaisuus, josta aineistossa myös puhutaan paljon, on työ ja sen merkitys yhteiskunnalle ja yksilöille. Ei kuitenkaan lopulta tuntunut perustellulta erottaa *työtä* omaksi aihealueekseen, sillä työhön ja työttömyyteen liittyvä puhe esiintyi usein samassa yhteydessä talouden kanssa. Teemoittelussani päätin sisällyttää talouden alle myös työhön liittyviä asioita.

Talouspuhetta on aineistossa monenlaista, hyvin käytännöllisistä kansantalouden suureita käsittelevistä osuuksista maailmanmarkkinoita käsittelevään abstraktimpaan pohdintaan. Valtioneuvoston Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot -selonteossa menneeseen suuntautuva talouspuhe on pääosin myönteissävytteistä ja 1990-luvun alun laman tilanteeseen verraten menneisyyttä pidetään hyvänä aikana, jonka tasolle tulisi pyrkiä. Selonteossa muun muassa kommentoidaan, että ”Suomen kansantalous

---

⁵⁰ Niiniluoto, Ilkka, Paavo Löppönen. Suomen Henkinen Tila Ja Tulevaisuus. Porvoo ; Helsinki : WSOY, 1994., s. 159

on pudonnut aiempaa alemmalle kehitysuralle: se toimii nyt yli viideosan todellisten tuotantomahdollisuuksiensa alapuolella"⁵¹ ja että "tuotannon aleneminen on aiempaan historiaan ja muihin teollisuusmaihin verrattuna ollut ainutlaatuisen jyrkkä"⁵². Suomen taloudellista tilannetta 1990-luvun alussa pidetään huonona sekä omaan historiaan että muihin teollisuusmaihin verraten. Sen sijaan Suomen aiempaa taloushistoriaa pidetään taloudellisesti onnistuneena aikana ja menneisyyttä kohtaan aineistossa korostuu myös tietty varmuus. Tämä tuodaan esiin myös suoraan taloudellisin termein: "kansantalouden pääomakanta reaalisesti lähes viisinkertaistui vuodesta 1950 vuoteen 1992."⁵³ Suomen talouden kasvua sekä hyvinvointivaltiokehitystä 1960-luvulta lähtien pidetään myönteisenä ja kiinnipitämisen arvoisena asiana. Kuitenkin valtioneuvoston selonteossa todetaan kriittiseen sävyyn, että "Suomen hyvinvointivaltion rakenteet ovat vuosikymmenien aikana kehittyneet sen varassa, että vallitsee korkea työllisyys - - pitkittyvä suurtyöttömyys horjuttaa varsin pian palkkaperusteisten turvajärjestelmien ja koko palkkayhteiskunnan rakenteita"⁵⁴. Tässä talouden ja työllisyyden yhteys tehdään hyvin selväksi. Samoin tehdään selväksi, että menneisyyden ratkaisut eivät enää nykyoloissaan ainakaan sellaisinaan toimi.

Tätä asetelmaa kuvaamaan haetaan myös esimerkkejä kauempaa Suomen historiasta. Valtioneuvoston selonteon mukaan 1990-luvun tilanteen jatkuminen voi johtaa huonoon kehitykseen, jossa "uhkana on uudenlainen sääty-yhteiskunta: nopea siirtyminen työsäädystä toiseen voi olla yhtä vaikeaa kuin aikaisemmin siirtyminen torpparista ylempään luokkaan"⁵⁵. Selonteossa ei kuitenkaan paljoa pohdita tulevaisuuden kannalta sellaisia vaihtoehtoja, joissa (palkka)työn ja työllisyyden merkitys kansantulon tuottajana vähenee. Tällaisen kehityskulun johtamisesta uudelleenlaiseen sääty-yhteiskuntaan on esittänyt kuuluisa taloustieteilijä Thomas Piketty, teoksessaan "Pääoma 2000-luvulla" (2013). Hänen mukaansa työn kansantulo-osuus ei ole noussut merkittävästi verrattuna 1700–1800 lukujen Eurooppaan. Sen sijaan "ei-inhimillisen" pääoman kansantulo-osuus on 1900-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa noussut merkittävästi. Piketty siis puhuu pääomien

---

⁵¹ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot – Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta, s.42

⁵² 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot, s.42

⁵³ *ibid.* s, 14

⁵⁴ *ibid.* s.45

⁵⁵ *ibid.*, s.45-46

irtaantumisesta työstä ja aineellisista sijoituksista, sekä sen vaikutuksista kansantalouksien tulonsaantiin.⁵⁶ Selonteossa käsitellään kyllä myöhemmin globaalien vapaiden markkinoiden pääoman reaalityaloudesta irtaantumisen riskejä, mutta työn merkitystä ei kyseenalaisteta.

Selonteossa esitetyt näkemykset ovat historiallisesti lyhyen ajan kattavia, mutta pääosin kohtalaisen tarkkaa tilannekuvaa antavia. Kirjassaan “Economic prosperity recaptured: the Finnish path from crisis to rapid growth” (2009) Seppo Honkapohja jakaa 1980-90 lukujen Suomen talouskehityksen kolmeen vaiheeseen: ylikuumenemiseen 1985-1990, lamaan 1991-1993 sekä uuteen nousuun 1994-2001. 1900-luvun lopun talouskehitykseen Suomessa vaikutti se, että muuhun Eurooppaan verrattuna Suomi oli selvinnyt 1970-luvun öljykriiseistä ja taantumasta huolimatta kohtuullisen alhaisilla työttömyysluvuilla. Öljykriisien aikaan kahdenvälinen kauppa Neuvostoliiton kanssa oli eristänyt Suomea monien tuotteiden markkinahintojen muutoksilta, sillä Suomen vienti Neuvostoliittoon kasvoi öljykriisin myötä. Honkapohja erottelee laman syiksi muun muassa taloudellisen sääntelyn purkautumisen, kotimaisten pankkilainojen korkojen vapautumisen, markan yliarvostuksen sekä ulkoiset markkinashokit. Taloushistoriallinen ajallinen konteksti on ollut aikalaisilla dramaattinen, kun sekä talouden ylikuumeneminen että lama tapahtuivat kohtuullisen lyhyessä ajassa. Honkapohjan mukaan 1990-luvun lama oli rauhanajan Suomen merkittävin ja syvin lama sekä myös pahin lama toisen maailmansodan jälkeisistä OECD-maista.⁵⁷ Vaikutukset yksittäisiin ihmisiin ja kansantalouteen olivat merkittävät lyhyestä ajasta huolimatta. Honkapohjan mukaan myös laman jälkeinen nousu oli nopeaa ja taloudellinen toipuminen pääosiltaan onnistui.⁵⁸

Myös eduskunnan mietinnössä Suomen taloushistoriaa pohditaan erityisesti lamaa vasten, vertaamalla sitä vakaan kasvun aikaan. Huomionarvoista on kuitenkin se, että mietinnössä talouspuhe ulottuu välittömistä ja käytännöllisistä politiikkatoimista pitkäaikaisempiin tavoitteisiin. Heti mietinnön alussa, valtioneuvoston selonteon arvioinnissa, todetaan että ”Jos taloudellisen kasvun tavoittelu hylättäisiin,

---

⁵⁶ Piketty, Thomas: Pääoma 2000-luvulla, 2013 (4.painos), s. 10

⁵⁷ Honkapohja, Seppo. Economic Prosperity Recaptured : the Finnish Path from Crisis to Rapid Growth. Cambridge, MA: MIT Press, 2009., s. 4

⁵⁸ Honkapohja, Seppo, 2009., s. 10-12

jouduttaisiin Suomen tulevaisuus rakentamaan olennaisesti toisenlaiselta pohjalta⁵⁹. Selonteon arviointiosuudessa myös mainitaan kritiikkinä, että muita vaihtoehtoja kuin talouskasvuun perustuvia ei ole valtioneuvostossa juuri pohdittu.⁶⁰ Tämä on valtioneuvoston selonteossa selitetty sillä, että talouskasvun pysähtymisen seuraukset voisivat olla niin yllättävät ja moneen osa-alueeseen vaikuttavat, että sitä voi pitää kriisiskenaariona. Tämä tai muut kriisiskenaarit eivät ole olleet tulevaisuusselonteon lähtökohtina.⁶¹

Kriisinäkökulmien täysi poisjätto ei saa tukea Suomen taloushistoriasta. Artikkelissaan ”Miten Suomi muuttui” (2019), Susanna Fellman kirjoittaa, että ”Suomen talous on pitkällä aikavälillä kasvanut nopeasti, mutta sille on ollut tyypillistä kriisiherkkyys”. Hänen mukaansa Suomen viennin rakenne on ollut 1990-luvulle asti hyvin yksipuolinen ja perustunut suhdanneherkille aloille, kuten paperiteollisuuteen. Avoimena ja pienenä taloutena Suomi on edelleen riippuvainen viennistä, mutta vientialat ovat monipuolistuneet 2000-luvun mittaan. Fellman korostaa, että Suomessa onnistuttiin 1990-luvun jälkeen erityisesti institutionaalisessa kehityksessä, jossa valtion talouden sääntely, vapautuneiden maailmanmarkkinoiden liberalismi, EU-jäsenyys ja ”onnen potkuna” tapahtunut ICT-alan ja Nokian nousu tukivat toisiaan.⁶² Selonteolle kohdistamastaan kritiikistä huolimatta myös tulevaisuusvaliokunta pitää talouskasvun jatkumista maailmanlaajuisesti lähtökohtanaan. Ajatuksena on, että vaikka Suomen talouskasvu lakkaisi, niin uudestaan ”kasvu-uralle” pääseminen on mahdollista. Suomen oman talouden kriisiherkkyys kyllä tunnistetaan, mutta talouden supistumista ja lamaa kohdellaan enemmän poikkeuksena, kuin toistuvana piirteenä Suomelle.

Mietinnön kappaleessa 3. ”Suomen tulevaisuuden reunaehdot” Suomen talouden tulevaisuus sidotaan osaksi globaaleja kehityssuuntia. Mietinnössä tunnistetaan, että Suomi ja sen talous ovat pitkään olleet ja ovat enenevässä määrin riippuvaisia ulkomaisista markkinoista. Riippuvuussuhde nähdään eri kanteilta joko varmuutta tai

---

⁵⁹ Tulevaisuusvaliokunnan mietintö N:o 1/1994 vp valtioneuvoston selonteosta pitkän aikavälin tulevaisuudesta., s. 6

⁶⁰ *ibid.*, s. 5–6

⁶¹ *ibid.*, s. 7: ”Myös katastrofivaihtoehdot (esimerkiksi ympäristökatastrofi) on jätetty tarkastelun ulkopuolelle”.

⁶² Fellman, S. ”Miten Suomi muuttui?” 2019., julkaisussa J Laine, S Fellman, M Hannikainen & J Ojala (toim), Vaurastumisen vuodet : Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 293-303., s.293

epävarmuutta tuovana tekijänä. Erityisesti globaalit rahoitusmarkkinat nähdään mahdollisen suuren kasvun lisäksi myös kasvavien riskien luojina. Mietinnössä todetaan, että ”maailmantalouden nykyinen murros, jossa pääomat ovat vapautuneet poliittisesta ohjauksesta ja maailma on muuttunut yhdeksi suureksi markkinapaikaksi, lisää pelkoa globaalien ongelmien syvenemisestä”⁶³. Sekä mietinnössä että selonteossa akuutimmaksi peloksi nousee kuitenkin silloinen suomalaisten työttömyys ja huoli toimeentulosta. Talouden aikalaistilaa kuvataan pessimistisemmin sävyyn kuin menneisyyttä tai tulevaisuutta. Selonteon mukaan ”epävarmuus ja taloudellinen lama leimaavat Suomen henkistä tilaa”⁶⁴ ja ”työttömyys ja maan heikko taloudellinen tila korostuvat hyvin voimakkaasti”⁶⁵.

Taloutta analysoidaan valtioneuvoston selonteossa lineaarisen käsityksen kautta, johon kuuluu sisäiset syklit. Selonteon alussa todetaan, että ”talouden kasvukausien (25-30 vuotta) katsotaan saavan voimansa teknologisista läpimurroista, jotka leviävät ympäri maailmaa muuttaen yhteiskuntia taloudesta taiteeseen ja arvoihin”⁶⁶. Talous on lähtenyt jostain tilanteesta edennyt tiettyjen vaiheiden kautta nykytilaan ja jatkuu tulevaisuuteen tiettyjen ennusteiden mukaisesti. Talouden tulevaisuuden ja suunnittelun lähtökohta on kuitenkin selvä: talouden oletetaan kasvavan ja sen tapahtuvan ”yhä avoimemman talouden oloissa”⁶⁷. Eduskunnan mietinnössä tätä lähtökohtaa myös kritisoidaan. Mietinnön mukaan ”hallituksen selonteko on talouspainotteinen” ja, että siinä ”olisi pitänyt pohtia miten Suomi selviytyy tilanteessa, jossa läntinen talous ei kasva”⁶⁸. Valtioneuvoston selvityksessä pitäydytäänkin viltimmistä arvioista talouden tulevaisuuden suhteen. Talouden kasvua pidetään koko tulevaisuuden arvioinnin ehtona ja tämä myös tiedostetaan. Udo Pesch kirjoittaa artikkelissaan ”Paradigms and paradoxes: the futures of growth and degrowth” (2018), että tämä on talouskasvuun perustuvien yhteiskuntien piirre ylipäättään. Hänen mukaansa muita institutionaalisia vaihtoehtoja ei yleensä edes pohdita. Kasvusta on tullut ”ideologinen yleislääke”, jonka avulla yhteiskunnalliset

---

⁶³ TuVM 1/1994 vp, s. 10

⁶⁴ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot s. 54

⁶⁵ *ibid.* s. 52

⁶⁶ *ibid.*, s. 10

⁶⁷ *ibid.*, s.43

⁶⁸ TuVM 1/1994 vp s.6

vaikeudet sovitteluaan lupauksella siitä, että nykyhetkessä vaikuttavat eriarvoisuudet ratkaistaan jossain vaiheessa tulevaisuudessa.⁶⁹

Tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä Suomen talouden kehitys sidotaan myös osaksi Euroopan yhdentymiskehitystä. "Euroopan suotuisa taloudellinen kehitys perustuu ajatukselle, että tuotannon, kaupan ja työelämän pelisääntöjä ei olennaisesti rikota"⁷⁰. Tällä viitataan globaalien markkinoiden ongelmakohtiin, kuten halpatyövoimaan, ihmisoikeusloukkauksiin ja muuhun epäeettiseen kaupankäyntiin lähinnä 'kolmasiin' maiden suhteen. Vaikka taloudellisten arvojen pelätään ajavan inhimillisten arvojen yli, niin talouskasvu nähdään myös niitä ylläpitävänä: "olennaisinta Euroopan tulevaisuudessa on kuitenkin Euroopan ekologisen, sosiaalisen ja muun hyvinvoinnin nojautuminen taloudelliseen kasvuun"⁷¹. Huolimatta toiveita herättävästä yhdentymiskehityksestä kohti Euroopan Yhteisöä (myöhemmin Unionia), Eurooppa kokonaisuudessaan nähdään olevan jonkinlaisessa laskusuhdanteessa. Koko maanosa nähdään vanhentuvana ja jälkeen jäävänä muun maailman kasvukeskuksiin nähden.

Vertailukohdista tärkeimmät ovat Yhdysvallat ja Japani, joihin tehdään yksityiskohtaistakin taloudellista vertailua läpi mietinnön. Ajallista vertailua tehdään etenkin 1900-luvun jälkipuoliskon osalta. Mietinnössä nostetaan esiin, että "läntinen Eurooppa on kadottanut viime vuosikymmeninä huomattavia osuuksia kokonaisista tuotannonaloista"⁷². Euroopan heikkouksien nähdään olevan rakenteellisia. Laaja nuorisotyöttömyys, vanhentuva kansa, hidas poliittinen päätöksenteko, teknologinen kilpailukyky ja yhteisen taloudellisen suunnan puuttuminen nostetaan pääsyiksi⁷³. Euroopan taloudellisesta kehityksestä käytyä keskustelua akatemian piirissä on eritelty Philip Whymanin, Mark J. Baimbridgen ja Andrew Mullenin kirjassa: "Political Economy of the European Social Model" (2012)⁷⁴. Sen luvussa "Europe's social models in the New World Order" todetaan, että Euroopan hyvinvointivaltiomallin törmäämisestä kestävyyskriiseihin kylmän sodan jälkeen, on olemassa monia näkökulmia. Tutkimuskirjallisuudessa eri osapuolet ovat pääpiirteissään

---

⁶⁹ Pesch, Udo: Paradigms and paradoxes: the futures of growth and degrowth. 2018, 38, 1133-1146

⁷⁰ TuVM 1/1994 vp., s. 14

⁷¹ *ibid.*, s. 15

⁷² *ibid.*, s. 16

⁷³ *ibid.*, s. 18

⁷⁴ Whyman, Philip, Mark J. Baimbridge, and Andrew Mullen. *Political Economy of the European Social Model*. New York: Routledge, 2012.

globalisaatiota ja markkinoiden vapautumista korostava puoli sekä Euroopan valtioiden sisäisiä ja rakenteellisia osa-alueita korostava puoli.⁷⁵ Sekä valtioneuvoston selonteossa että tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä molemmat näistä näkökulmista ovat esillä. Aineistossa Euroopan nähdään kuitenkin heikentyneen erityisesti globaalin kilpailun suhteen ja valtioiden kilpailukyky sekä sisäinen kestävyys näyttävät alisteisena maailmanmarkkinoille. Tulevaisuudennäkymä, jossa Euroopan valtiot ajautuvat haasteisiin pelkkien sisäisten ongelmien takia, ei ole yhtä vahvana näkyvässä. Whymanin (et al.) ”Political Economy of the European Social Model” (2012) -kirjassa viitataan tämän koulukunnan edustajiin (mm. Pierson 2001), joiden mukaan ikääntyvät väestöt ja niistä johtuvat verokertymien alenemiset sekä sosiaaliturvajärjestelmien kuormituksen olisivat synnyttäneet kestävyysvajeen suljettumankin talouden oloissa.⁷⁶

Mietinnön mukaan Euroopan taloudellinen yhdentymisen ”ei ole vielä edennyt niin pitkälle, että yleinen eurooppalainen taloudellinen etu kykenisi ohittamaan kansalliset edut” ja ”taloudellisen nousun ja elinkeinoelämän vilkastumisen näkökulmasta Euroopalta puuttuu yhteinen päämäärä”.⁷⁷ Valiokunnan mukaan Euroopan taloudet erikseen sekä EY:n yhdessä, joutuvat turvautumaan muualta ostettuun osaamiseen ja tuotantoon. Samasta syystä Euroopan taloudesta on myös tullut ”uudella tavalla haavoittuva, kun se joutuu turvautumaan toisten osaamiseen yhä enenevässä määrin myös vanhoilla tuotannon aloilla”.⁷⁸ Myös eurooppalaisen koulutuksen, tutkimuksen ja tuotekehityksen kilpailukykyä suhteessa kilpailijoihin epäillään huolimatta siitä, että Eurooppaa kuvataan mietinnössä hyvän koulutuksen ja sivistyksen maanosaksi. Muun muassa Yhdysvaltojen ja Japanin talouksien vahvuuksiksi mainitaan tehokkuuden tavoittelu ja ”kaiken lävistävä kilpailuhenki”.⁷⁹ Euroopan sivistystraditiota ei kuitenkaan koeta riittävän hyväksi nostimeksi ja pelastajaksi massatyöttömyydeltä, sillä uhkien taustalla on ”maailmantalouden rakenteiden murtuminen”.⁸⁰ Varsinkin läntisen Euroopan valtioiden kohtalaisen laaja sosiaaliturvajärjestelmä sekä halu suojella omia kansalaisiaan työttömyydeltä ja toimeentulon murtumiselta ovat osaltaan maailmantaloudessa kilpailun esteenä.

---

⁷⁵ Whyman, Philip, Mark J. Baimbridge, and Andrew Mullen. 2012., s. 88-89

⁷⁶ *ibid.*, s. 89

⁷⁷ TuVM 1/1994 vp., s. 18, 19

⁷⁸ *ibid.*, s. 16

⁷⁹ *ibid.*, s. 17

⁸⁰ *ibid.*, s. 25

Nämä samat paineet koskevat mietinnön mukaan myös Suomea.⁸¹ Suomessa valtionvelka, suurtyöttömyys, yritysten investointien ja viennin romahtaminen 1990-luvun alussa yhdistettynä laajaan julkiseen sektoriin nähdään ongelmallisena yhdistelmänä. Mietinnössä sanotaan, että eurooppalaisen talouspolitiikan ja kilpailukyvyyn nostamisen sekä kotimaisten rahoituspainneiden takia ”julkisen sektorin laajuutta ja luonnetta on tarpeen arvioida uudelleen”⁸². Myös julkisen sektorin ja sosiaaliturvan supistaminen nähdään hankalana, sillä se osaltaan uhkaa ”perinteistä suomalaista elämänmuotoa”. Kansalaisten henkilökohtainen varallisuuden lasku ja laman seuraukset taloudellisesti ja sosiaalisesti on myös otettu huomioon: ”lama ja suuri työttömyys ovat merkinneet tulojen ja varallisuuden uusjakoa”⁸³. Työttömiä oli mietinnön julkaisuhetkellä noin 470 000.⁸⁴ Työttömyyden jatkuminen ja taloudellisen eriarvoisuudet kasvu nähdään myös tulevaisuuden näkymiä uhkaavina tekijöinä. Laman aikana tehdyt talous- ja elinkeinoelämän rakenteelliset muutokset voivat ”edesauttaa eriytymistä, jopa kahtiajakautumista”⁸⁵. Mietinnössä sanotaan, että jos samaan aikaan palkkatulojen verotus on korkea, mutta pääoma-, yhteisö-, ja yritysverotus on kilpailukyvyyn varmistamiseksi alhaista, niin yritykset ja sijoittajat voivat erottua muusta taloudesta pääoman kertyessä niille. Mietinnössä arvioidaan, että aikalaiskehityksen jatkuessa suurten teollisuusyritysten koko kasvaa edelleen ja maataloudessa tilakoot suurenevät. Suomen talouden joustamattomuutta pidetään riskinä sekä Suomen sisällä, että kilpailukyvyyn suhteen.⁸⁶

Mietinnössä erityisesti globaalit rahoitusmarkkinat sekä niillä vapaasti liikkuva pääoma nähdään riskitekijöinä. Mietinnön mukaan tietotekniikan ja vapaan liikkuvuuden ansiosta pääomat ovat irtautuneet poliittisesta ohjauksesta. Tämä johtaa talouden riskien ja riippuvuuksien kasvuun, sillä: ”kun finanssipääoma irtoaa tuotantoon kiinnittyneestä reaalityaloudesta, pankkien, rahastojen, vakuutusyhtiöiden ja muiden rahoitusmarkkinoilla toimivien keskinäisriippuvuus kasvaa”. Vastapuolena tälle ovat velkaantuneet valtiot, joilta kansantalouden ohjauskyky on kadonnut. Mietinnössä sanotaan, että Suomen pankkikriisissä oli ”korttitaloilmiön piirteitä”.

---

⁸¹ TuVM 1/1994 vp., s. 33

⁸² *ibid.*, s. 32

⁸³ *ibid.* s. 38

⁸⁴ *ibid.*, s. 34

⁸⁵ *ibid.*, s. 38

⁸⁶ *ibid.*, s. 38

Etenkin keskinäisriippuvuudet yhdistettynä kansantalouksiin heijastuviin vaikutuksiin nähdään epäedullisena, sillä: ”Suomi kuuluu Euroopan reuna-alueisiin, joka joutuu kokemaan Euroopan talouden suhdannevaihtelut ensimmäisenä ja voimakkaimpina”. Mietinnön mukaan talouden elpyminen alkaa ydinalueilta ja etenee sitten periferiaan. Vaarana on myös, että osa-alueista eivät ehdi palautua koskaan.⁸⁷ Tästä syystä kiinnittyminen maailmankauppaan EU:n yhteisen rahapolitiikan suojeluksessa nähdään myös tärkeäksi vakaan taloudellisen kasvun kannalta.

Mietinnön mukaan Suomen talouden suunta on isossa kuvassa sama kuin muunkin Euroopankin. Huoleksi esitetään Suomen talouskehityksen eriytymistä ja jälkeä jäämistä Euroopan kehityksestä. Suomen erityispiirteeksi taas mainitaan talouden linkittyneisyys turvallisuuteen ja politiikkaan. Tästä syystä muut politiikan ja yhteiskunnan osa-alueet ovat talouden kannalta merkittäviä. Tämä näkyy myös suhteessa Eurooppaan, sillä mietinnössä mainitaan sekä EU:n idänpolitiikka että EU:n rahapolitiikassa mukanaolo yhdistää Suomen kohtalon EU:n integraatiokehitykseen.⁸⁸ Tulevaisuuteen suuntautuvassa talouspuheessa pohditaan myös globalisaatiokeskustelun esiintuomia ulottuvuuksia. Esimerkiksi paikallisuuden ja ajallisuuden oletetaan vähentyvän ja markkinoiden sitä myöden vapautuvan sekä sääntelystä että fyysisistä rajoituksista. Valtioneuvoston selonteossa arvioidaan, että ”paranevat teleyhteydet yhdistävät meidät maailmaan siten, että sijaintipaikalla ei ole enää aiempaa merkitystä”⁸⁹. Uudessa vapautuneemmassa taloudessa nähdään myös joitain Suomelle edullisia piirteitä, etenkin yhdistettynä EU:n yhdentymiskehitykseen. Mietinnössä puhutaan ”tietoyhteiskuntaan” siirtymisestä ja teknologian edelleen kasvavasta merkityksestä tulevaisuudessa. Keskusta-periferia ajatteluun on tullut säröjä ja maantieteellisellä asemalla ei ole enää yhtä suurta painoarvoa. Mietinnön mukaan ”tietoyhteiskunnassa pienilläkin mailla on entistä paremmat edellytykset menestyä tietoon ja osaamiseen nojautuen”⁹⁰. Toiveita asetetaan etenkin telekommunikaatio- ja ympäristötekniikalle. Vaihtoehtoisena toimintalinjana esitetään alueellista profiloitumista ja keskittymistä perinteisiin tuotannonaloihin. Mietinnössä siteerataan taloushistorioitsija Markku Kuismaa, joka toteaa, että ”suomalaisen hyvinvoinnin perusta on tulevaisuudessakin puussa, paperissa,

---

⁸⁷ TuVM 1/1994 vp., s. 33

⁸⁸ *ibid.*, s. 30

⁸⁹ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot, s.41

⁹⁰ TuVM 1/1994 vp., s. 34

konepajateollisuudessa, metallien perusteollisuudessa ja kemian teollisuudessa”⁹¹. Kummankin toteutuminen vaatii kuitenkin Suomelta panostuksia koulutukseen, tuotekehitykseen ja tutkimukseen

Kasvuparadigmasta huolimatta tulevaisuuteen suuntautuva talouspuhe sisältää paljon myös muiden talouden edellytysten pohtimista. Erityisesti pohditaan talouden aineettomia edellytyksiä sekä globaaliin kehitykseen liittyviä ennusteita. Talouden tulevaisuuden mahdollisuuksista Suomessa maalataan valoisa kuva, sillä ehdolla että Suomi pysyy kehityksessä mukana. Epävarmuustekijät liittyvät lähinnä Suomen sisällä käynnissä olevaan lamaan ja globaalisti entisen Neuvostoliiton alueiden kehitykseen. Etenkin Venäjän kehitykseen liittyy sekä huolia että toiveita. Valtioneuvoston selonteon mukaan "Venäjän ja Itämeren itärannan infrastruktuurin modernisointi on Euroopan tulevaisuuden suuria kysymyksiä"⁹². Tässä Suomen talouteen kohdistuva talouspuhe sidotaan sekä maantieteeseen että historiaan. Venäjän kehitys nähdään avoimempänä kuin aiemmin, mutta myös arvaamattomana. Toinen suuri ja maailmanlaajuinen tekijä, johon talouden yhteydessä viitataan, on ympäristö.

2.2 Ympäristö

Ympäristö saa selonteossa huomiota joka alaosion alla ja ympäristöongelmat otetaan tulevaisuuden kannalta vakavasti. Selonteon mukaan ympäristöongelmat on tunnistettu jo monen vuosikymmenen ajan merkittäviksi globaaleiksi ongelmiksi. Ympäristöongelmat tunnistetaan ihmisten toiminnan aiheuttamiksi ja siten ne ovat selonteon mukaan ihmisten korjattavissa. Siirtymän kestävään kehitykseen⁹³ todetaan kuitenkin olemaan erittäin vaikea, sillä muutokseen tarvittaisiin yhteisiä poliittisia ponnistuksia ja muutoksia yhteiskuntien ja talouksien toimintaperiaatteisiin. Selonteossa sanotaan, että teollisuusmaiden (mukaan lukien Suomi) 1900-luvun jälkipuoleinen kasvu on perustunut ympäristöä raskaasti kuormittaviin tuotantotapoihin. Globaaleista ympäristöongelmista vakavimmiksi mainitaan: ilmaston lämpeneminen fossiilisten polttoaineiden käytön takia (kasvihuoneilmiö), otsonikerroksen ohentuminen, vesien ja maaperän saastuminen ja biologisen

---

⁹¹ TuVM 1/1994 vp., s. 34

⁹² 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot, s.41

⁹³ Kestävä kehitys määritetään selonteossa lyhyesti näin: ”kehitys, jossa mikään sukupolvi ei heikennä tulevien sukupolvien elämisen mahdollisuuksia” s. 27

monimuotoisuuden vähentyminen.⁹⁴ Tämä on sekä aikalaisen että nykyisen ympäristötieteellisen konsensuksen mukainen arvio. Uraauurtavan ”Kasvun rajat” (1972) -kirjan jatko-osassa ”Kasvun rajat, 30 vuotta myöhemmin” (2005) Donella ja Dennis Meadows käyvät läpi, miten jo 1970-luvulla oli selvää, että maapallon aineellinen kantokyky tulee ylittymään jossain vaiheessa 2000-lukua. Hieman myöhemmin, vuoden 1992 versiossa sekä tuoreimmassa versiossa vuodelta 2005 painotetaan, että aineelliset rajat ovat jo ylittyneet.⁹⁵

Ympäristöä käsitellään selonteossa enimmäkseen globaalilla tasolla. Puhe ympäristöstä suuntautuu enimmäkseen nykyhetkeen tai tulevaisuuteen. Selonteossa on yksityiskohtaisiakin taulukoita päästöjen nykytilasta ja tavoitteista vuodelle 2030 asti. Asiantuntijatietoon ja kansainvälisiin sopimuksiin viitataan paljon. Esiin nostetaan muun muassa, että päästöt tulisivat aikalaistilanteen jatkuessa kaksinkertaistumaan vuoteen 2030 mennessä ja nousemaan sen jälkeen jyrkästi. Tämä johtaisi asiantuntijoiden mukaan maapallon keskilämpötilan nousuun 1-3 asteella vuoteen 2030 mennessä ja 3-6 asteella vuoteen 2060 mennessä. Selonteossa todetaan, että Rion 1992 ympäristökokouksessa⁹⁶, sovittiin teollisuusmaiden päästöjen vähentämisestä vuoden 1990-tasolle vuoteen 2000 mennessä. Selonteossa onkin erikseen esitetty taulukoitu suunnitelma Suomen rikki- ja typpioksidien ja hiilidioksidin sekä hiilivedyn päästöjen vähentämisestä vuoteen 2000 mennessä. Timothy Mitchellin kirjan ”Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil” (2011) mukaan viimeistään Rion ilmastokokouksesta lähtien ilmastonmuutos ja päästöjen vähentäminen sai pontta myös poliittisesti. Sen jälkeen eri maiden hallitusten ohjelmissa on alkanut esiintyä enemmän ilmastotavoitteita.⁹⁷ Teollisuusmaiden (joita ei tarkemmin määritellä) roolia ilmastonmuutoksen torjumisessa ja päästöjen vähentämisessä korostetaan selonteossa paljon. Siinä todetaan, että teollisuusmaat ovat myös käytännössä syypäitä nykytilaan: ”teollisuusmaissa asuva 20% maailman väestöstä kuluttaa 80% maailman raaka-aineista ja tuottaa 70% maailman hiilidioksidipäästöistä ja teollisuusjätteistä”⁹⁸. Ilmastonmuutoksen ja maapallon lämpenemisen historiasta länsimaiden teollistumisesta ja fossiilisten polttoaineiden,

⁹⁴ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 18

⁹⁵ Meadows, Donella, et al. Kasvun rajat: 30 vuotta myöhemmin. Helsinki: Gaudeamus, 2005. s. 10–13

⁹⁶ Rio de Janeiron ympäristökokous: ”Earth Summit – Rio de Janeiro 1992”

<https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>

⁹⁷ Mitchell, Timothy. Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil. London: Verso, 2011., s. 233

⁹⁸ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 27

ensin kivihiilen ja myöhemmin öljyn, polttamisesta alkaneena kehityskulkuna on kirjoittanut muun muassa Andreas Malm, kirjassaan ”Fossil Capital : the Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming” (2016).⁹⁹ Hän nimeää ilmastonmuutoksen pääsyyksi ’fossiilitalouden’, joka kehittyi ensin Isossa-Britanniassa 1700-luvun lopulla ja levisi muuhun Eurooppaan, länsimaihin ja lopulta koko maailmaan. Fossiilitalouden hän määrittelee lyhyesti: ”jatkuvan ja sisäsyntyisen kasvun taloudeksi, joka perustuu fossiilisten polttoaineiden kasvavaa polttamiseen”. Erityisenä osana siihen kuuluu ennennäkemättömän suuret energiaylijäämät ja halpa työ.¹⁰⁰ Tere Vadénin kirjoittaa ”Talouden uudet muodot” (2016) -kirjan luvussa ”Talous fossiilikapitalismin jälkeen”, että juuri energiaylijäämä ja halpa työ synnyttävät fossiilikapitalismin jatkuvan kasvun mahdollisuuden. Hänen mukaansa tämän mallin harhakuva on olettaa fossiiliset polttoaineet helposti korvattaviksi asioiksi, jolloin tekniset ratkaisut olisivat mahdollisia. Sen sijaan ne ovat nykyisen talouden ennakkoehto ja ehtyessään ne muuttavat koko talouden toimintalogiikkaa.¹⁰¹

Myös tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä ympäristö on kohtalaisen paljon esillä sekä Suomea että koko maailmaa koskevissa arvioissa. Ilmastonmuutos ja sen seuraukset mainitaan useaan otteeseen koko tulevaisuuden mahdollisuuksiin vaikuttavina tekijöinä. Heti mietinnön alussa esitetään kritiikkiä valtioneuvoston selonteolle siitä, että selonteossa ”väestö- ja ympäristöongelmat mainitaan vain lyhyesti haasteina”¹⁰². Kritiikistä huolimatta ympäristöongelmat eivät saa valiokunnan mietinnössäkään yhtä isoa painoarvoa kuin esimerkiksi talous tai poliittisen maantieteen kysymykset. Ympäristö ja sen säilyminen kyllä esitetään kaiken muun edellyttäjänä. Lähtökohta mietinnössä on, että ”ihmiskunnan tärkein yhteinen intressi 20-50 vuoden tähtäyksellä on planeetan pitäminen elinkelpoisena”¹⁰³. Ongelmien ratkaisu pitäisi siis aloittaa nyt, mutta tähtäin ratkaisuille on silti tulevaisuudessa. Tämä ehto esitetään myös Euroopan ja Suomen politiikkaa sekä yhteiskunnallista kehitystä ruotivissa kappaleissa. Mietinnössä kirjoitetaan, että Euroopan suuret valinnat kytkeytyvät pitkällä aikavälillä luonnon tasapainon ja elämisen ehtojen turvaamiseen. Euroopan

---

⁹⁹ Malm, Andreas. *Fossil Capital : the Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming*. London: Verso, 2016.

¹⁰⁰ Malm, Andreas. 2016., s. 11

¹⁰¹ Vadén, Tere. *Talous fossiilikapitalismin jälkeen*, teoksessa *Talouden uudet muodot*, toim. Mikko Jakonen ja Tiina Silvasti, Into, Helsinki 2015., s. 49–51

¹⁰² TuVM 1/1994 vp., s. 6

¹⁰³ *ibid.*, s. 7

kannalta on ratkaisevaa, että sen talous ja kansanlaiset löytävät luontevan osansa maailmanlaajuisessa työnjaossa. Mietinnössä todetaan, että ”valinnat koskevat perusarvoja ja elintasoa, mutta loppujen lopuksi eloonjäämistä”.¹⁰⁴

Muuhun maailmaan vaikuttavat ympäristövaikutukset nähdään mietinnössä ongelmina sekä paikallisesti, että välittömien vaikutuksien ulkopuolisilla alueilla. Afrikan valtioihin vaikuttavan kuivuuden ja nälän nähdään johtavan hallitsemattomiin muuttoliikkeisiin ja humanitaarisiin kriiseihin. Lisäksi ilmaston lämpenemisen pelätään johtavaan maailmanlaajuiseen vesivarojen vähentymiseen ja ruokaturvan heikkenemiseen. Vähemmälle huomiolle jäävät ilmastonmuutoksesta ensin kärsivien maiden sisäiset muutokset. Myös muutosten arvaamaton ketjuuntuminen esimerkiksi golf-virran ehtymisen tai napajäätiköiden sulamisen yhteydessä on nostettu selonteossa esiin suoraan Eurooppaa ja Suomen uhkaavina tekijöinä. Mietinnön mukaan kiireellisimpiä ongelmia ovat kasvihuonepäästöjen vähentäminen sekä yläilmakehän otsonikerroksen ohentumisen estäminen.¹⁰⁵

Ympäristöongelmien nähdään liittyvän myös kiinteästi maailman väestönkasvuun ja muun muassa ravinnontuotannon ongelmiin. Selonteon mukaan ”kehitysmaissa pääasiallinen este on köyhyyden leimaama olemassaolon taistelu”¹⁰⁶. ”Kehitysmailla” ei arvella olevan edellytyksiä pitkän aikavälin ratkaisuihin omin voimin. Tästä syystä myöskään globaaleihin tavoitteisiin ei selonteon mukaan lyhyellä aikavälillä ilman suuria muutoksia päästä, sillä väestönkasvu lisää päästöjä nopeammin kuin niitä voidaan vähentää. Selonteon mukaan vuoteen 1985 asti ruoantuotanto oli kasvanut nopeammin kuin väestönkasvu. Sen jälkeen globaali taantuma, yhdessä ympäristötuhojen ja sotien kanssa on vähentänyt ruoantuotantoa siinä määrin, että monissa paikoissa on uudestaan nälänhätää. Aikalaisessa kirjassaan ”Maldevelopment” (1990) Samir Aminin keskeinen argumentti on, että vaihtoehtoinen tulevaisuus ”kolmansille maille” on paitsi mahdollinen, myös äärimmäisen tarpeellinen. Hänen mukaansa ratkaisujen ei tule perustua muualta käsin määrättyyn ”liberalisaatioon” tai valtion roolin lisäämiseen. Aminin mukaan monissa globaalien etelän maissa pääomien vapauttaminen markkinoille on johtanut siihen, että

---

¹⁰⁴ TuVM 1/1994 vp., s. 24

¹⁰⁵ *ibid.*, s. 31

¹⁰⁶ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 27

ensimmäisetkin askeleet kestävämpään suuntaan ovat jääneet ottamatta. Hintakilpailu on johtanut globaalin etelän tuotteiden ja työn aliarvostukseen sekä globaalin pohjoisen valtokeskuksiin suuntautuvan pääoman kasautumiseen.¹⁰⁷ Selonteossa sanotaankin, että ruokahuoltoon liittyvissä ympäristöongelmissa on kyse myös kansainvälisen kaupan rakenteista ja kansallisista talouspoliittisista ratkaisuksista. Selonteossa todetaan myös, että ratkaisuissa on kyse globaalien vastuiden jakamisesta. Esteiksi onnistumiselle esitetään muun muassa arvot ja asenteet, taloudelliset edut ja maailmanlaajuinen tulonjakotaistelu sekä määrittely- ja mittauspulmat.¹⁰⁸

Ympäristö ja luonto on mietinnössä esitettyjen näkemysten mukaan myös suomalaisten elinehto. Suomen osalta ympäristöä ja luontoa kuitenkin pidetään enemmän voimavarana kuin vaaratekijöitä sisältävänä. Suomalaisten luontosuhdetta kuvataan hyvänä ja mietinnössä argumentoidaan, että Suomen vauraus on jo pitkään perustunut puhtaasta luonnosta saataviin elinkeinoihin. Metsän sanotaan olevan Suomen talouden perusta. Tämä nähdään Suomen osalta positiivisena, sillä tilanne luo edellytykset ekologisesti kestävään tuotantojärjestelmään siirtymiseen. Suomi nähdään tulevaisuudessa puhtaiden elintarvikkeiden sekä ympäristötekniikan osaamisen maana. Eniten sopeutumista ekotalouteen vaatisi Suomen energian tuotanto ja markkinat. Mietinnön mukaan: ”jos Suomen taloudellinen nousu perustuu energiavaltaiseen teollisuuteen, tarvitaan lisää ennen kaikkea sähköenergiaa”¹⁰⁹. Energian tulisi sekä kuluttajien että taloudellisen kilpailukykyyn takia oltava edullista mutta ympäristön kannalta saastuttamatonta. ”Ylimenokaudeksi” ehdotetaan muun muassa maakaasun markkinaosuuden lisäämistä sekä laajempaa Pohjoismaista energiayhteistyötä.¹¹⁰

Mietinnössä todetaan, että ympäristön suojelemiseksi täytyy tehdä välittömiä toimia, mutta sekä huolia että toiveita esitetään tulevaisuuden suhteen. Mietinnön mukaan: ”nopea kasvu nykyisellä elämäntavalla ja teollisella rakenteella rasittaa ympäristöä ja luontoa, joka on myös osa tuleville sukupolville jättämäämme perintöä”¹¹¹. Tulevien sukupolvienkaan resursseja ei tulisi olennaisesti heikentää nykyisen kustannuksella.

---

¹⁰⁷ Amin, Samir. *Maldevelopment : Anatomy of a Global Failure*. London: Zed Books, Samir Amin, 1990., s. 4

¹⁰⁸ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 31

¹⁰⁹ TuVM 1/1994 vp., s. 32

¹¹⁰ *ibid.*, s. 32

¹¹¹ *ibid.*, s. 40

Tässä mielessä mietinnössä ollaan aikaansa edellä, vaikka ongelman vyyhtiä ei ole täysin purettu mietinnössä. Timothy Mitchellin mukaan fossiilikapitalismin valtiot ovat olleet ja tulevat olemaan jatkuvassa demokraattisen oikeutuksen, hyvinvoinnin tuottamisen ja ympäristötuhojen torjumisen kierteessä. Tässä yhtälössä sukupolvien välinen epätasa-arvo voi nousta tärkeäksi tekijäksi. Jos myöhemmin koetaan, että nykyiset demokraattiset päätökset ovat johtaneet tuhoon ja epätasa-arvoon niin koko demokraattinen järjestelmä saattaa kyseenalaistua.¹¹² Tutkimusaineistoissani kuitenkin nähdään, että oikein toteutettuna kehitys voi olla myös hyvää: ”pitkällä aikavälillä, jos Eurooppa siirtyy ekologisesti kestävään tuotantojärjestelmään, ei ole kysymys vain yhteiskunnan tarjoamasta työstä. Muutos koskisi koko tuotantorakennetta, ja sitä voidaan verrata suuruudeltaan teolliseen vallankumoukseen”¹¹³. Suomen ja koko Euroopan nähdään voivan olla avainasemassa kestävä tulevaisuuden toteuttajina. Erityisesti mietinnössä penätään yhteisten ympäristösopimusten perään. Näistä on mainittu hiili-, hiilivety-, rikki- ja typpipäästöjen rajoitukset.¹¹⁴ Tero Toivasen (et al.) tuoreessa artikkelissa “Teollinen murros ekohyvinvointivaltiossa: Mitä teollisuuden vähähiilitiekartat kertovat suomalaisen kestävyysmurroksen edellytyksistä?” (2021) todetaan kuitenkin, että vaikka ”teollisuus on ollut merkittävässä roolissa hyvinvointivaltioiden taloudellisen kasvun, työllisyyden ja vaurauden luonnissa” niin siitä huolimatta ”teollisuuden roolia nopeassa kestävyysmurroksessa on käsitelty tutkimuksessa toistaiseksi varsin vähän”.¹¹⁵

Suomen ympäristöä ja luonnonvaroja käsitellään selonteossa vieläkin myönteisemmällä tavalla. Suomen ympäristön tulevaisuus kytketään kyllä osaksi maailmanlaajuisia uhkanäkymiä, mutta oman ympäristön tila nähdään toistaiseksi ”yhdeksi suurimmista vahvuuksistamme”. Ympäristö ei selonteon mukaan ole Suomessa vielä korvaamattomasti saastunut, vaan ongelmat liittyvät ”kaukokulkeutumisen” aiheuttamaan pilaantumiseen. Suomen taloudellisen kasvun todetaan olevan peräisin fossiilisten polttoaineiden kulutuksesta, mutta

---

¹¹² Mitchell, Timothy. *Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil*. London: Verso, 2011., s.240-241

¹¹³ TuVM 1/1994 vp., s. 25

¹¹⁴ *ibid.*, s. 25

¹¹⁵ Toivanen, Tero, T Vaden , T Majava , A J Järvensivu , P Lähde , V & Eronen , J T 2021 , ' Teollinen murros ekohyvinvointivaltiossa: Mitä teollisuuden vähähiilitiekartat kertovat suomalaisen kestävyysmurroksen edellytyksistä? ' , Alue ja ympäristö , Vuosikerta. 50, Nro 2 , s. 9

ympäristöongelmiin on kiinnitetty huomiota kansallisessa politiikassa viimeistään 1970-luvun öljykriisin myötä. Selonteossa luetellaan, että ensin Suomessa kiinnitettiin huomiota vesisuojaan ja myöhemmin haitallisten yhdisteiden luontoon pääsyn estämiseen, kasvihuonepäästöjen vähentämiseen sekä raaka-aineiden kierrätykseen. Jätevesien aiheuttaman ympäristökuormituksen todetaankin vähentyneen 1970-luvulta lähtien 90%. Selonteon mukaan ”Suomen ympäristön tilan voidaan ympäristökuormituksen perusteella katsoa viime vuosikymmenien aikana parantuneen”.¹¹⁶ Donella ja Dennis Meadowsin (2005) mukaan vielä 1990-luvun alkupuolella kestävästä kehityksestä ja etenkin kasvun tuottamista ylilyönneistä oli hankalampaa puhua. Heidän mukaansa 1970-luvulta lähtien etenkin länsimaissa oltiin saatu aikaan myönteistä kehitystä ympäristönsuojelun saralla. Moniin maihin oli perustettu ympäristöministeriö ja välittömiä tehtaiden piippujen ja jätevesien saasteita oli saatu puhdistettua. Lisäksi heidän mukaansa sanasto ja keskustelun lähtökohdat olivat vielä kehittymässä. Ilmassa oli myös optimismia ajan suhteen, sillä kuten Dennis Meadows (2005) kirjan johdannossa kirjoittaa: ”Kasvun rajat olivat joskus aiemmin kaukana tulevaisuudessa. Nyt ne ovat nykyisyyttä”¹¹⁷.

Yleisesti kestävä kehitys kuitenkin esitetään selonteossa mahdollisuutena Suomelle. Suomen luonnonvarat ja sen ”luontaiset vahvuudet” nähdään valtteina ja hyvinä kehityskohteina uudenaikaisessa taloudessa. Erityisesti selonteossa käsitellään metsää ja metsäteollisuutta. Poliittista ekologiaa käsitelleessä artikkelissa ”Puun poliittiset aineellisuudet” Jani Lukkarinen ja Teijo Rytteri kirjoittavat siitä, miten puuta on Suomessa politisoitu eri aikoina ja miten se on vaikuttanut keskusteluun puusta ja metsästä Suomessa. Heidän mukaansa puu on nähty etupäässä jalostettavana teollisuustuotteena ja tämän näkemyksen ympärille on kietoutunut suuri määrä poliittisia toimijoita, joiden valta-asetelmat luovat puulle tietyt odotukset. Teollisen metsienkäytön näkökulmasta puu on standardisoitu tuote, jonka arvon vaaliminen on ollut kansallinen hanke 1900-luvun alkupuolelta lähtien.¹¹⁸ Tämä näkemys kuvastuu hyvin tarkastelemassani aineistossa. Selonteossa todetaan, että oikein valjastettuna kestävä kehitys tarjoaisi Suomelle mahdollisuuksia, sillä se olisi tapa ”muuttaa luontaiset lähtökohdamme uudeksi kasvuksi”. Tämä vaatisi yhtenäistä ja pitkälle

¹¹⁶ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 18

¹¹⁷ Meadows, Donella, et al. Kasvun rajat : 30 vuotta myöhemmin. Helsinki: Gaudeamus, 2005. s. 23

¹¹⁸ Lukkarinen Jani, Rytteri Teijo: Puun poliittiset aineellisuudet: metsien muuttuvat roolit energiapolitiikassa - Tiede & edistys 43 (2018): 1, 2018, s. 50–51

ulottuvaa strategiaa, joka kattaisi niin teknologisia kuin arvoihinkin liittyviä tarvittavia muutoksia. Selonteossa todetaan myös, että Suomen metsävarannot tulevat lähivuosikymmeninä kasvamaan ja ne tulevat muodostamaan myös yhä suuremman osan koko maailman metsävarannoista. Tästä syystä selonteossa epäillään, että metsät tulevat myös saamaan entistä enemmän kansainvälistä huomiota.

Selonteossa Suomella kuvataan olevan jo hyvät lähtökohdat tähän ainakin koulutustaso ja ympäristötekniinen osaamisen puolesta. Sosiaalisten järjestelmien ja arvojen tasolla tapahtuvan muutoksen arvellaan olevan vaikeammin toteutettavissa. Ilmastonmuutoksen nähdään näistä mahdollisuuksista huolimatta uhkaavan myös Suomea. Lyhyellä aikavälillä ilmaston lämpeneminen lisää metsän kasvua ja viljelymahdollisuuksia. Pitkällä tähtäimellä sen kuitenkin arvellaan vaikuttavan olennaisesti Suomen havupuuvaltaiseen metsään ja sen biodiversiteettiin. Tämä vaikuttaisi myös suomalaisten työllisyyteen ja taloudelliseen menestykseen. Selonteossa sanotaan kestävän kehityksen eteen tehtävän työn kuitenkin olevan kesken. Myös Suomelta vaadittaisiin nopeita toimia ympäristön pilaantumisen estämiseksi. Selonteon mukaan tämä ”edellyttää syvällisiä muutoksia myös kulutustottumuksiin, mutta viime kädessä arvoihin: kyse on yllä- ja huolenpidon kulttuurista sekä vastuun laajentumisesta luontoon, globaaliin yhteisöön ja tuleviin sukupolviin”.¹¹⁹

---

¹¹⁹ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 38–39

3 Poliittinen maantiede, historia ja arvot valtioneuvoston selonteossa ja eduskunnan mietinnössä – ”Suomi on vahvasti sidoksissa maailman, Euroopan ja lähiympäristönsä kehitykseen”

3.1 Poliittinen maantiede

Geopolitiikkaa ja Suomen asemaa maailmassa pohditaan selonteossa niin maailmanpolitiikan, lähialueiden kuin Suomen oman kehityksen näkökulmasta. Maailmanpolitiikassa isoon osaan nostetaan taloudellisten napojen muutokset, globaalit ympäristöongelmat sekä väestönkasvu ja sen tuottamat vaikutukset. Selonteossa arvioidaan uuden ”kolminapaisen maailmantalouden” vaikutuksia. Nämä nimetyt kolme napaa ovat Yhdysvallat, Japani sekä Länsi-Eurooppa ja selonteossa niiden vahvuuksia toisiinsa nähden eritellään. Yhdysvalloilla kuvataan olevan monipuoliset luonnonvarat sekä kilpailulliset ja yrittäjyyteen kannustavat markkinat, Japanilla taas korkea koulutus- ja osaamisaste, joka näkyy tuotekehityksessä ja innovaatioissa. Länsi-Euroopassa eri ryhmien yhteistyö on toimivaa ja infrastruktuurin sekä koulutuksen yleinen laatu on hyvällä tasolla.

Thomas Hylland Eriksen käy teoksessaan ”Globalization” (2014), läpi miten maailman napojen muuttuminen on ollut yleinen aihe kylmän sodan loppumisen jälkeisessä globalisaatiokeskustelussa. Hän viittaa Manuel Castelssin ensimmäisen kerran vuonna 1996 esittelemään ”verkostoyhteiskunta” -teesiin, jonka mukaan maailmassa valta on alkanut määräytyä yhteyksien ja kumppanuuksien kautta. Castelssin mukaan etenkin suuryritykset hyötyvät tästä ja kykenevät verkostojen avulla kasvattamaan valtaansa valtioiden ohi. Eriksenin mukaan globalisaation kriitikot (esim. Paul Hirst ja Grahame Thompson 1999), argumentoivat, että globaalitkin yritykset ovat usein erittäin kiinnittyneitä kansallisvaltioihin. He viittaavat juuri Yhdysvaltoihin, Japaniin sekä Euroopan Unioiniin, jotka ovat kyenneet vaikuttamaan koko maailmantalouteen omien yritystensä koordinaation kautta.¹²⁰ Selonteossa mainitaan, että nykyään

---

¹²⁰ Eriksen, Thomas Hylland. Globalization : the Key Concepts. Second edition. London ;: Bloomsbury Academic, 2014., s. 81–82

vahvojen alueiden asemasta huolimatta maailmantalouden kasvun painopiste on siirtynyt Kaakkois-Aasiaan. Keski-Euroopan, Afrikan maiden sekä islamilaisen maailman osuuksien arvioidaan supistuvan, Afrikassa ja islamilaisessa maailmassa väestönkasvun ja Keski-Euroopassa kilpailukyvyyn laskun vuoksi. Väestön kasvu ja siitä syntyvä mahdollinen muuttoliike nimetään myös koko maailman poliittista muutosta synnyttäväksi voimaksi. Selonteossa mainitaan, että ”väestön muuttoliikkeiden vaikutukset erityisesti Aasiassa ja Afrikassa voivat olla dramaattisia”¹²¹. Islamilaisen maailman poliittisen vaikutusvallan arvioidaan nousevan, etenkin ”jos uskontokuntien välisiä eroja pystytään tasoittamaan”.

Selonteossa arvioidaankin, että maailmanpolitiikka kehittyy alueellisten keskusten sekä integraation myötä. Etenkin Euroopan yhdentymiskehitys on merkki tästä, mutta myös Latinalaisen Amerikan ja Kaakkois-Aasian maiden yhdentymistä pidetään merkittävänä. Myös laajenevaa ja määrätietoista Yhdistyneiden kansakuntien roolin lisäämistä maailmanlaajuisten kehitysongelmien ratkaisijana pidetään keskeisenä. Yhtenä myönteisenä maailmanpolitiikan kehityskulkuna pidetään asevarustelun ja sotilasbudjettien supistumista 1980-luvun lopulta alkaen. Erityisesti Yhdysvaltojen ja Venäjän varustelumenot vähentyivät merkittävästi kylmän sodan päätyttyä. Selonteossa arvellaan, että vapautuneet varat lisäävät kehitysmahdollisuuksia monille sektoreille.¹²² Adam Roberts on kirjoittanut ”The Cambridge History of the Cold War” (2010) kirjan artikkelissa ”An ‘incredibly Swift Transition’: Reflections on the End of the Cold War”, että tällainen tulkinta oli heti kylmän sodan päätyttyä yleinen. Tähän vaikutti erityisesti se, että 1980-luvun aikana asevarustelu oli kiihtynyt ja vaikka 1980-luvun loppu oli liennytyksen ja Neuvostoliiton politiikan avautumisen aikaa, niin aseet olivat edelleen olemassa. Kun pahimmat uhat kaotoisesta suursodasta ja arvaamattomasta joukkotuhoaseiden käytöstä eivät käyneet toteen, niin myönteisemmät tulevaisuuden näkymät saivat tilaa. Adams muistuttaa, että sosialististen valtioiden hajoaminen johti kyllä kriiseihin ja tuhoisaan sotaan muun muassa Jugoslaviassa.¹²³

---

¹²¹ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot, s. 27

¹²² *ibid.*, s. 28–29

¹²³ Roberts, Adam. ”An ‘incredibly Swift Transition’: Reflections on the End of the Cold War.” In *The Cambridge History of the Cold War*, edited by Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad, 513–34. Cambridge University Press, 2010, s. 532–534

Tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä Suomen lähialueiden kehitys, Euroopan sisäinen kehitys sekä ulkoiset vaikutusmahdollisuudet olivat eniten tilaa saaneita aiheita poliittisen maantieteen suhteen. Suomen tulevaisuutta pohdittiin mietinnössä myös paljolti lähialueiden kehityksen valossa. Lisäksi Euroopan yhdentymisen poliittinen maantiede ja Euroopan Unionin asema maailmassa olivat suuressa roolissa mietinnössä. Yhdentyvän Euroopan kehitys esitettiin pääosin myönteisessä valossa. Mietinnön mukaan läntisen Euroopan sisäinen valtatasapaino on näyttänyt toisen maailmansodan jälkeen hyvältä ja ”tähän on vaikuttanut osaltaan ensin kylmän sodan yhdistävä ilmapiiri ja rautaesiripun kaatumisen jälkeen toiveikkuus yhtenäisestä Euroopasta”¹²⁴. Euroopan yhdentymisen ja rauhallisen kehityksen avaimena nähdään olevan itäisen Euroopan, erityisesti Venäjän yhtyminen muuhun Eurooppaan. Tilanteen kuvataan kuitenkin olevan ristiriitainen, sillä Neuvostoliiton hajoaminen ja lama olivat koetelleet Itä-Eurooppaa pahemmin kuin länttä. Mietinnössä epäiltiin, onko Länsi-Euroopan valtioilla ja kansalaisilla tahtoa osallistua elintason tasaamiseen myös Itä-Euroopassa. Myönteisenä esimerkkinä mainitaan Saksojen yhdistyminen. Mietinnössä tosin muistutetaan, että molempien valtioiden kansoilla oli yhteinen kieli ja historia ja että yhdistyminen oli ollut monen poliitikon sekä kansalaisen unelma. Jos jo Saksan yhdistyminen oli vaikeaa, niin mietinnössä arvioidaan, että muiden entisen rautaesiripun itäpuolella olleiden maiden integraatio tulee olemaan vielä vaikeampaa.

Yhdentymisen syventymisen päätepiste voisi mietinnössä esitettyjen arvioiden mukaan olla ”federalistien tavoittelema liittovaltiomuotoinen Euroopan unioni”.¹²⁵ Tämä kuitenkin vaatisi kansallisvaltioiden roolin merkittävää vähentymistä, mitä ei toisaalta pidetä niin todennäköisenä. Sami Moisio (et al.) artikkelin (2013) mukaan Euroopan yhdentymisen poliittista maantiedettä on leimannut alusta asti enemmän jäsenvaltioiden kansalliset narratiivit EU:sta, kuin EU:n yhteinen narratiivi. Artikkelissa käytetään Suomea esimerkkinä siitä, miten valtion eri poliittiset eturyhmät ovat rakentaneet kuvaa EU:sta. Moisio mukaan Suomessa korostui 1990-luvun alussa kuva EU:sta sekä aineellisten hyötyjen tuojana, että identiteettipoliittisena projektina johon Suomen kannattaa kuulua. Tätä näkemystä

---

¹²⁴ TuVM 1/1994 vp., s. 15

¹²⁵ *ibid.*, s. 31

tukivat Suomessa erityisesti vientiyrittäjien ympärille kehkeytyneet eturyhmät.¹²⁶ Mietinnössä arvioidaan, että Euroopan yhdentymisen laajeneminen voisi saada aikaan hyviä muutoksia myös muualla. Siinä pohditaan muun muassa, että ”Aasian sisäinen integroituminen [voisi edetä] niin pitkälle, että myös Siperian luonnonvarat saadaan tehokkaaseen käyttöön”¹²⁷. Tämäkin on kuitenkin monen muun arvioidun ja suotuisan kehityskulun takana. Jos Eurooppa kehittyy globaaliksi suurvallaksi, niin siinä tulee valiokunnan mietinnön mukaan olla mukana ”koko Eurooppa”. Tätä varten olisi palautettava eurooppalaisten luottamus omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Mietinnön mukaan tulisi luoda ”yhteisvastuun ja -toiminnan järjestelmä”, jotta sekä kansalaiset että poliitikot ja valtiot voisivat vaikuttaa sekä pysyä kehityksessä mukana.¹²⁸

Mietinnössä arvellaan, että vahva Euroopan Unioni olisi suurvalta, jolla olisi mahdollisuus sekä velvollisuus puuttua lähialueidensa konflikteihin ja epäsuotuisiin kehityskuluihin. ”Valiokunnan tavoitteet” -kappaleen kohdalla mainitaan, että Euroopan Unionin tulisi ottaa globaalin lääkärin rooli, jonka täytyisi: ”luoda uusi kehityskaupoliittinen, jossa ulkopoliittinen, ihmisoikeuspolitiikka, ulkomaankaupoliittinen ja kehitysyhteistyö muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, jonka eri osa-alueilla toimitaan kehitysmaiden ihmisten ehdoilla”. Kirjassaan ”EU Foreign Policy in a Globalized World: Normative Power and Social Preferences.” (2008) Zaki Laidi kirjoittaa, että normatiiviset periaatteet ovat olleet Euroopan ulkopoliittikan lähtökohta jo pitkään. Ulospäin viestittyjä normatiivisia periaatteita esimerkiksi Lissabonin sopimuksessa 2009¹²⁹ olivat: ”rauha, vapaus, demokratia, ihmisoikeudet, oikeusvaltio, sosiaalinen solidaarisuus, kestävä kehitys ja hyvä hallinto”. Kehityspoliittikassaan EY/EU on korostanut 1973 Kööpenhaminan kokouksesta¹³⁰ lähtien solidaarisuutta muuhun maailmaan nähden erityisesti talouden, kumppanuuden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden saralla. Laidin mukaan

¹²⁶ Mapping the political geographies of Europeanization: National discourses, external perceptions and the question of popular culture, Sami Moisio, Veit Bachmann, Luiza Bialasiewicz, Elena dell’Agnese, Jason Dittmer and Virginie Mamadouh, *Prog Hum Geogr*, published online 28 January 2013, s. 9

¹²⁷ TuVM 1/1994 vp., s.21

¹²⁸ *ibid.*, s. 25

¹²⁹ Lissabonin sopimus: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/fi/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-lisbon>

¹³⁰ EY:n Kööpenhaminan 1973 kokouksen ”Euroopan identiteetti” -julistus: https://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-fo3a8db7da32.html

EU:n normatiivisten toimien vaikuttavuutta on kuitenkin vaikea tutkia tai todeta. Sen sijaan paljon tutkimusta ja tietoa on EU:n kehitysavun summista ja niiden kohdistamisesta.¹³¹ Selonteossa mainitaan ulkopuolelta vaikuttaviksi poliittis-maantieteellisiksi tekijöiksi lähialueiden mahdolliset levottomuudet, kasvava maahanmuuttopaine Eurooppaa kohti sekä ympäristöongelmat. Maanosan väestö vanhenee ja ihmisiä ei synny samassa tahdissa. Sen sijaan Euroopan lähialueilla Pohjois-Afrikassa ja Lähi-Idässä alkaa olemaan maiden kantokykyihin nähden jo paljon nuorta väestöä. Selonteossa kuvataan muuttopaineiden muodostuvan ”Länsi-Euroopan keskeiseksi haasteeksi”, sillä ”kansallisten etujen turvaamisen ja ihmisten vapaan liikkuvuuden välille muodostuu jännitettä”¹³². Euroopan taloudellisen menestyksen arvioidaan riippuvan siitä, eteneekö maailmankauppa sääntöpohjaiseen ja avoimeen suuntaan vai kohti alueellistumista ja protektionismia. Etenkin Keski-Aasian entisten neuvostotasavaltojen kehityksen pelätään yhdessä islamisten maailman ristiriitojen kanssa äityvän konfliktialttiiksi. Ympäristöongelmat vaikuttavat selonteon mukaan etenkin Euroopan maatalouteen, mikä keskipitkällä aikavälillä voi johtaa rajuihinkin muutoksiin maanosan elinkeinoissa ja ruokaturvassa.¹³³

Kylmän sodan loppumisen nähdään luoneen maailmaan toivoa, mutta myös odottamattomuutta. Etenkin Euroopan kuvataan selonteossa olevan herkässä tilassa, kun ”kaksinapainen kauhun tasapaino on muuttunut epävarmuuden tilaksi, jonka loppua ei voi ennakoita ja joka purkautuu muun muassa alueellisina ristiriitoina”¹³⁴. Poliittisten ja sotilaallisten suurvaltojen jännitteiden hellitettyä on jäljelle jäänyt elintaso- ja teknologiakuilu. Tämän kuilun kuromiseen Itä- ja Länsi-Euroopan välillä menee selonteon arvioiden mukaan mahdollisesti monta kymmentä vuotta. Selonteon mukaan Länsi-Euroopan lähitulevaisuus on todennäköisesti syvenevää integraatiokehitystä, mutta on koko Euroopan kannalta merkityksellistä, miten laajalle itään ja koilliseen integraatio yltää. Itäisen ja keskisen Euroopan maiden sekä Venäjän todetaan jo ottaneen suunnan kohti markkinataloutta ja demokratian kehittämistä. Etenkin Keski-Euroopan entisillä kommunistisilla mailla epäillään olevan myös suuria pyrintöjä kohti EU:ta ja mahdollisesti NATO:a. Selonteon mukaan Venäjän kehitys voi

---

¹³¹ Laidi, Zaki. *EU Foreign Policy in a Globalized World: Normative Power and Social Preferences*. Vol. 1. London: Routledge, 2008., s. 24-25

¹³² 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 33–34

¹³³ *ibid.*, s. 35

¹³⁴ *ibid.*, s. 36

kuitenkin edetä myös hajaannuksen suuntaan. Venäjän kuvataan olevan luonnonvaroiltaan rikas suurvalta, jolla on paljon mahdollisuuksia. Silti selonteossa epäillään, että luonnonvaroja ja osaamista ei saada käyttöön, jos alueiden välille syntyy suuria taloudellisia ja sosiaalisia eroja. Alueellistumisessa saattaa olla hyviäkin puolia ja selonteossa sanotaan, että se saattaa olla ainoa kestävä tie Venäjän uudistumiselle: ”[Alueellistuminen] yhdessä yritysten uuden toimintavapauden kanssa voi lisätä talouden suotuisan kehityksen edellytyksiä ja helpottaa demokratian juurtumista satoja vuosia keskitetysti ja totalitaarisesti hallitussa maassa”¹³⁵. Slavoj Žižek kirjoittaa kirjassaan ”Living in the End Times” (2011), että sen lisäksi että Venäjän demokratisoituminen epäonnistui sisäisesti, epäonnistui myös ulkoisten suhteiden luominen länsimaiden ja Venäjän välille. Neuvostoliiton murruttua 1990-luvulla, muodostui uudenlainen sanaton sopimus kansainvälisen politiikan ylläpitämiseksi. Žižekin mukaan läntiset vallat, etenkin Yhdysvallat, suostuivat kohtelemaan Venäjää suurvaltana, kunhan se ei käyttäytynyt kuin suurvalta. Globaalia valtatasapainoa ei kuitenkaan kyetty löytämään ja Venäjän alkoi ”käyttäytymään kuin suurvalta” viimeistään Georgian sodan alettua 2008.¹³⁶

Euroopan tilaa leimaavan epävarmuuden myötä myös Suomen nähdään olevan vaikeassa asemassa. Selonteossa todetaan, että Suomen asema on tärkeiltä osin muodostunut vanhan tasapainon ehtojen mukaan. Tässä tasapainossa elämisen kuvataan jättäneen syvät jäljet Suomen poliittisiin, kulttuurisiin ja taloudellisiin rakenteisiin. Suomen ”geopolittisen ja geoeconomisen” aseman nopea muutos 1980–90-lukujen vaihteessa taas ovat paljastaneet nämä rakenteet. Ajan poliittisesta muutoksesta on kirjoittanut Juha-Matti Ritvanen teoksessaan ”Mureneva kulmakivi” (2021).¹³⁷ Hänen mukaansa vanha tasapaino oli vahvasti läsnä vielä vuonna 1988, Suomen ja Neuvostoliiton Yhteistyö, ystävyys ja avunanto -sopimuksen 40-vuotisjuhlallisuuksissa, vaikka Neuvostoliiton ulkopoliittikka oli muuttumassa. Ritvasen mukaan sekä juhlatilaisuudessa presidentti Mauno Koiviston pitämässä puheessa, että myöhemmin lehtikirjoituksissa YYA-sopimusta kuvailtiin ”suhteiden kulmakiveksi” ja ”keskeiseksi perusratkaisuksi Suomen turvallisuuspolitiikalle”. Ongelmia YYA-sopimuksen nähtiin tuottavan Suomen puolueettomuuspolitiikana

¹³⁵ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s.34

¹³⁶ Žižek, Slavoj. Living in the End Times. Rev., updated ed. London: Verso, 2011. s. 166-168

¹³⁷ Ritvanen, Juha-Matti. Mureneva kulmakivi : Suomi, Neuvostoliiton hajoaminen ja YYA-sopimuksen loppuvaiheet 1989-1992. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala, 2021.

suhteen.¹³⁸ Neuvostoliiton ja Venäjän jyrkkä muutos merkitsi siis murrosta myös Suomelle. Selonteossa todetaan, että suurimmat uhkakuvat, mutta myös monet mahdollisuudet liittyvät Venäjän kehitykseen. Uhkakuva on, että Venäjä joutuu vielä syvempään kriisiin, jolloin muun muassa siirtolaisuus Venäjältä voisi kasvaa erittäin suureksi. Myös ympäristö- ja turvallisuusuhat tässä skenaariossa on otettu esiin. Selonteossa mainitaan erityisesti ydinteknologia, eli ydinaseiden ja ydinvoimaloiden kohtalo Suomen lähellä. Mahdollisuudet Venäjän suhteen liittyvät enimmäkseen taloudellisiin hyötyihin, joita Venäjän markkinoiden avautumisesta voisi koitua.¹³⁹

Suomen maantieteellisen aseman nähdään olevan tässä kehityksessä erittäin suotuisa ja selonteossa todetaan, että ”Suomen gateway-asema idän ja lännen välillä tarjoaa runsaasti käyttämättömiä mahdollisuuksia”. Suomen liikennettä ja infrastruktuuria käsittelevän kappaleessa todetaan, että ”uudet strategista merkitystä omaavat väylät Siperian rannikkoa pitkin itään ja rautateitse Etelä-Kiinaan ovat ulottuvillamme”¹⁴⁰. Toisaalta muistutetaan, että Suomen ja Venäjän raja on todennäköisesti Euroopan elintasoraja vielä monta vuosikymmentä eteenpäin. Selonteon näkemykset Suomen uudesta verkottumisesta noudattelee 1990-luvun puolivälin yhteiskuntatieteissä käytyä keskustelua globalisaatiota ja ”gateway-kaupungeista”. John Rennie Short, Carrie Breitbach, Steven Buckman ja Jamey Essex käyvät artikkelissaan läpi ”From World Cities to Gateway Cities: Extending the Boundaries of Globalization Theory” (2000) siihen astista globalisaatioteoriaa ja gateway-kaupunkien asemaa. Artikkelin mukaan globalisaatiokeskustelussa oltiin siihen asti keskitytty vahvasti ”maailmankaupunkeihin”, mutta 2000-luvulle mennessä kuva on laajentunut. 1990-luvun lopussa tärkeämpänä alettiin pitää kaupunkien ja kokonaisten maiden asemaa kauttakulkualueina.¹⁴¹ Selonteossa linjataan Suomelle suotuisaa tulevaisuutta, jos se onnistuu pääsemään tällaiseen kauttakulkuasemaan.

Mietinnössä on erikseen kappale ”lähialueiden kehityssuunnista”. Tämän kappaleen alla käsitellään erityisesti Suomen, mutta myös muun maailman kannalta Venäjää, Pohjoismaita ja Baltiaa. Venäjälle ja sen kehityksen arvioimiselle on omistettu oma

¹³⁸ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 30–31

¹³⁹ *ibid.*, s. 36–37

¹⁴⁰ *ibid.*, s. 41

¹⁴¹ Short, John Rennie, Carrie Breitbach, Steven Buckman, and Jamey Essex. ”From World Cities to Gateway Cities: Extending the Boundaries of Globalization Theory.” *City* (London, England) 4, no. 3 (2000): 317–340., s. 321

lukunsa. Tässä luvussa esitellään muutamia ”perusvaihtoehtoja” Venäjän uuden liittovaltion kehitykselle. Perusvaihtoehdot, joiden alla nähdään olevan eri kehityssuuntia, ovat mietinnön mukaan: koossa pysyminen tai Neuvostoliiton purkautumisesta alkaneen hajoamiskehityksen jatkuminen. Koossapysyminen voisi mietinnön mukaan tapahtua esimerkiksi Venäjän demokratisoitumisen ja markkinatalouden onnistumisten myötä tai sitten ”eturyhmäsopimuksella”, jossa poliittinen ja taloudellinen valta jaetaan vahvojen toimijoiden ja ryhmittymien kesken. Mietinnössä kuitenkin arvellaan, että ”keskitettyyn valtaan ja kontrolliin perustuva sopu voi kuitenkin johtaa totalitarismiin”¹⁴². Myös hajoamiskehityksen arvellaan voivan tapahtua eri tavoin. Mikäli Venäjän talous joutuisi hyperinflaatioon, olisi kaotinen hajoaminen mahdollinen. Tähän arvioon kuuluvat myös nälänhädän ja jopa laajan sisällissodan mahdollisuudet. Mietinnössä huomautetaan, että Venäjällä on Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen edelleen paljon ihmisiä, jotka asuvat ”väärässä valtiossa” ja muuttoliikkeen seuraukset voivat olla arvaamattomia. Mietinnön mukaan suuret muutto- ja pakolaisvirrat eivät ole todennäköisiä, jos Venäjä ei ajaudu nälänhätään.¹⁴³ Hajoaminen voisi tapahtua myös alueellisen eriytymisen kautta, jossa suuremmat koko maata koskevat kriisit vältettäisiin, mutta alueet kehittyisivät eri suuntiin. Mietinnössä pohditaan, että esimerkiksi Pietarin alue voisi eriytyä taloudellisesti ja sosiaalisesti muusta Venäjästä ja siten lähentyä muuta Eurooppaa. Toisaalta mietinnössä arvellaan, että entisten Neuvostoliiton alueiden talouksien nopea myönteinen kehitys on epätodennäköistä. Neuvostoliitto perustui vahvasti sotatalouteen ja sosialistiseen suunnitelmatalouteen, jossa talous ja politiikka kietoutuivat yhteen. Sosialismin loputtua vahvoja valtioita vastustetaan, mutta tämä saattaa myös johtaa tuloerojen kasvuun. Mietinnössä arvellaan, että ”Venäjän markkinatalous muotoutunee omaperäiseksi. - - Se perustunee eri etupiiriryhmien ehdoilla etenevään yksityistämiseen ”¹⁴⁴.

Pohjoismaat ja Baltia nähdään mietinnössä Suomen kannalta oleellisena viiteryhmänä. Mietinnössä kritisoidaan valtionneuvoston selontekoa siitä, että Pohjoismaita ei oltu käsitelty tarpeeksi. Mietinnön mukaan pohjoismaisella ”luonnolla, perinteellä, elämäntavalla ja kulttuurilla sekä taloudella ja

---

¹⁴² TuVM 1/1994 vp., s.26

¹⁴³ *ibid.*, s. 27

¹⁴⁴ *ibid.*, s. 26

yhteiskuntaelämällä" on merkitystä suomalaisten tulevaisuudelle. Suomea käsitellään käytännössä yhtenä Pohjoismaana. Etenkin luontosuhteen ja yhteiskuntahistorian yhteen kietoutuminen esitetään yleispohjoismaalaisena piirteenä. Mietinnön mukaan varsinkin norjalaisille, ruotsalaisille ja suomalaisille on ollut tyypillistä elää luonnon ehdoilla. Näissä maissa ei ole myöskään ollut voimassa samankaltaista feodalismia, kuin muualla Euroopassa. Tämän sanotaan myös jonkin verran erottavan Tanskaa muista Pohjoismaista. Suhteellisen autonominen taloudellinen elämä, laajat metsän, vesistöjen ja maan yksityisomistusoikeudet sekä jokamiehenoikeus esitetään Pohjoismaisina erityispiirteinä. Myös tasa-arvo sidotaan osaksi Pohjoismaista erityisyyttä: "Itsellisyys ja yhteisöllisyys, jotka ovat aina kulkeneet rinnan, ilmenee ehkä tyypillisimmillään naisten asemassa". Itsellisyydestä huolimatta Pohjoismaissa on pitkään ollut vallallaan kohtalaisen vahva valtio, jota on tarvittu turvaamaan harvaan asuttujen maiden rauha ja turvallisuus, sekä nykyään myös turvaamaan ihmisten toimeentulo. Erityisessä arvossa pidetäänkin Pohjoismaisen yhteiskuntamallin perusturvallisuutta ja tasa-arvoa. Pohjoismainen hyvinvointimalli on kuitenkin "joutunut laman runteleman rahoitusperustansa takia vaikeuksiin" ja mietinnön mukaan "myös eräitä sen toteuttamistapoja on ryhdytty kyseenalaistamaan". Välittömimmiksi ongelmiksi Suomen hyvinvointivaltion jatkumisen kannalta mainitaan työttömyys, suuri julkinen velka ja julkisen talouden supistuva rahoituspohja. Vahvan julkisen vallan ja huolenpidon koetaan myös kaventaneen ihmisten yksityistä huolenpitoa ja vastuuta lähimmäisistään. Toisaalta mietinnössä myös sanotaan Pohjoismaisella hyvinvointimallilla olevan vahva tuki.¹⁴⁵

Baltiaa kuvataan mietinnössä "reunavaltioiden" alueena, joihin Suomikin kuuluu. Baltian maat vain ovat joutuneet vielä enemmän "itäisen ja läntisen kulttuurin taistelutantereeksi" ja niiden historia on siksi vieläkin julmempaa. Baltian maiden tulevaisuuden arvioidaan olevan vaikeaa, jos "ihmisten suuret odotukset sosiaalisten ja taloudellisten olojen nopeasta paranemisesta jäävät täyttämättä". Eritoten on nostettu esiin se, miten kriisien tai pysähtyneisyyden oloissa käy demokraattisten instituutioiden sekä maiden Venäjä-suhteiden. Pidemmällä tähtäimellä ja muun Itä-Euroopan kehityksen ollessa suotuisa, myös Baltian maiden maantieteellinen asema nähdään edullisena. Erikseen Baltian osalta mietinnössä on nostettu esiin Viron ja

---

¹⁴⁵ TuVM 1/1994 vp., s.29

Suomen yhteys sekä suomalais-ugrilaisen kieliryhmän kulttuurinen identiteetti. Nämä nähdään mietinnössä edelleen vaalittavina asioina.¹⁴⁶

Näitä taustoja vasten Suomen nähdään olevan vahvasti sidoksissa maailman, Euroopan ja lähiympäristönsä kehitykseen. Mietinnössä kommentoidaan, että "Suomen geopoliittinen sijainti on vakiintuneesti tulkittu ja koettu ongelmalliseksi ja kriisiherkäksi"¹⁴⁷. Mietinnön mukaan tämä näkemys ei kuitenkaan ota huomioon niitä myönteisiä asioita, jotka Suomelle on asemastaan tullut. Suomi on myös "kulttuurien rajamaa" ja Euroopan risteyskohta. Suomesta voisi asemaansa hyödyksi käyttäen tulla niin sanottu "gateway-maa", joka toimisi liiketalouden, liikenteen ja arktisen toiminnan keskuksena. Myönteisten piirteiden täysimääräinen käyttöön saaminen vaatisi silti myönteistä kehitystä muualla.

Mietinnön mukaan Suomen tuleva asema määräytyy ainakin kahden kehityksen suhteen: Euroopan ja Venäjän. Erityisen tärkeässä asemassa on suhde Venäjään. Mietinnössä todetaan, että suhde Venäjään määrittää niin nykyhetkeä, lähitulevaisuutta kuin kaukaistakin tulevaisuutta: "vaikka Suomi onnistuu selviämään yleismaailmallisista ongelmista, muttei kykene välttämään lähialueillaan ristiriitoja, hyvinvointi on epävarmaa"¹⁴⁸. Juha-Matti Ritvasen mukaan tämä huoli esitettiin Suomen valtiojohtosta myös EY-hakemusta valmistellessa. Vuonna 1991 presidentti Koiviston ulkoasianvaliokunnalle esittelemä seitsemän kohdan lista EY-jäsenyydestä oli kriittinen, etenkin turvallisuuden suhteen. Ritvanen (2021) kirjoittaa, että "Koivisto ei pitänyt mahdollisena, että Suomi luovuttaisi käsistään turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa koskevan päätösvallan"¹⁴⁹. Presidenttivetoisessa ulkopoliitikassa tämä oli merkittävää linjanvetoa.

Tästä syystä Suomen tärkeimmäksi tehtäväksi Euroopan yhdentymiskehityksessä nähdään idänpolitiikkaan osallistuminen. Pyrkimyksenä tulisi mietinnön mukaan Suomella olla vakaan talous- ja yhteiskuntakehityksen varmistaminen lähialueillaan sekä erityisesti demokratian ja yhteiskuntaolojen vahvistaminen Venäjällä. Erityisen

---

¹⁴⁶ TuVM 1/1994 vp., s. 28-29

¹⁴⁷ *ibid.*, s. 30

¹⁴⁸ *ibid.*, s. 27

¹⁴⁹ Ritvanen, Juha-Matti. Mureneva kulmakivi : Suomi, Neuvostoliiton hajoaminen ja YYA-sopimuksen loppuvaiheet 1989-1992. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala, 2021., 267

tärkeänä pidetään sotien estämistä: "kaikissa Suomen asemaa koskevissa kehitysvaihtoehdoissa on tärkeää, ettei Suomen lähiympäristössä puhkea avoimia konflikteja. Venäjä ei saa joutua eikä tuntea joutuvansa eristyksiin muusta Euroopasta"¹⁵⁰. Myönteistä kehitystä Suomi voisi toiminnallaan edistää varsinkin sellaisessa Euroopan Unionissa, jossa kansallisvaltioilla on paljon vaikutusvaltaa. Mietinnön mukaan Suomen tulee varautua EU:n yhteiseen puolustus- ja turvallisuuspolitiikkaan, mutta myös "uudesta turvallisuuselementistä huolimatta varauduttava vastaamaan itse koskemattomuudestaan viime kädessä itse"¹⁵¹.

Suomen todetaan olevan Euroopan "maantieteellisellä arvo- ja elintasarajalla"¹⁵² ja lisäksi "Suomen sijainti on Euroopan keskuksiin nähden periferinen"¹⁵³. Euroopan yhdentymiskehitystä kuvataan perustavan tärkeäksi Suomen tulevaisuuden kannalta. Asema voi muodostua Euroopan mittakaavassa suotuisaksi, jos myös Venäjä eurooppalaistuu. Tällöin Suomi voisi toimia vuorovaikuttaja molempiin sekä läntisen Euroopan, että Venäjän suuntaan. Myös koko Itämeren alue nähdään tässä kehityksessä dynaamisena alueena, jonka infrastruktuurin kehittäminen olisi hyödyksi koko Euroopalle.¹⁵⁴ Selonteon mukaan Suomen tulisi olla avoin Euroopan yhdentymiselle, mutta samalla turvata oma asemansa erityisesti turvallisuuden suhteen: "Kaikissa tilanteissa Suomi pitää yllä turvallisuusympäristöönsä nähden uskottavaa kansallista puolustuskykyä"¹⁵⁵.

---

¹⁵⁰ TuVM 1/1994 vp., s. 31

¹⁵¹ *ibid.*, s. 27

¹⁵² *ibid.*, s. 36

¹⁵³ *ibid.*, s. 59

¹⁵⁴ *ibid.*, s. 41

¹⁵⁵ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 66

3.2 Historia

Historiaa käsitellään valtioneuvoston selonteossa vain viitteellisesti. Sekä maailman että Euroopan ja Suomen historiaa kuvaillaan lähinnä nykyisyyteen tai tulevaisuuteen liittyvien arvioiden yhteydessä tai vertailukohtana jollekin. Selonteossa arvioidaan esimerkiksi, että kylmän sodan jälkeisessä maailmanpoliittisessa tilanteessa vielä vanhemmat juonteet nousevat merkittäviksi. Selonteossa pohditaan, että ”suuriin maailmauskontoihin perustuvat kulttuuriperinteet tulevat olemaan nykyistä huomattavasti tärkeämpiä”¹⁵⁶. Tästä esimerkkinä pidetään 1990-luvun Bosniaa, sekä muita ”kulttuurien rajapinnassa” olevia maita ja alueita.

Kauempaa menneisyydestä tulevien juonteiden nähdään vaikuttavan myös Eurooppaan. Selonteossa todetaan, että ”eurooppalaisten yhteiskuntien kehityksessä [on] nähtävissä paluuta sellaisiin arvoihin ja ratkaisuihin, joiden uskottiin jo jääneen historiaan¹⁵⁷.” Tällä viitataan nationalismiin nousuun sekä etnisyyden korostumiseen identiteettinä. Euroopan ”vuosisataisten kulttuuristen raja-aitojen” kuvataan madaltuvan hitaasti¹⁵⁸. Heikki Mikkeli kirjoittaa aikalaisteoksessa ”Euroopan idea” (1994), että ”Yksi Euroopan ideoista on rajojen idea. Euroopan historia on sen rajojen määräämää.” Mikkelin mukaan juuri rajojen liikkuminen niin ideologisesti kuin maantieteellisestikin on mahdollistanut Euroopan laajentamisen tai supistamisen.¹⁵⁹ Selonteon mukaan Euroopan historiassa kuitenkin kuvataan olevan edessä kahdella tapaa uusi aika. Ensiksi kylmän sodan päättyminen on avannut uusia mahdollisuuksia, mutta luonut myös uusia uhkia. Toisekseen Euroopan väestön vanhenemisen todetaan olevan tilanne, jolle ei ole historiallista esimerkkiä. Euroopalla kuvataan olevan vahva henkinen perinne, mutta myös pitkään kehkeytyneitä kansallisia eroja. Vahvojen kansallisvaltioiden menneisyys on selonteon mukaan oleellinen seikka Euroopan yhdentymiskehityksessä. Merkittäväksi nousee selonteossa se, voiko näitä eroja ylittää ja onko poliittinen yhdentyminen ja yhteistyö mahdollista historiallista taustaa vasten. Erityisesti Itä- ja Länsi-Euroopan erojen kuromista pidetään tärkeänä.¹⁶⁰ Artikkelissaan ”Mapping the Idea of Europe - Cultural Production of Border

¹⁵⁶ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 31

¹⁵⁷ *ibid.*, s. 10

¹⁵⁸ *ibid.*, s. 36

¹⁵⁹ Mikkeli, Heikki. Euroopan idea: Eurooppa-aatteen ja eurooppalaisuuden pitkä historia. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1994., s. 144

¹⁶⁰ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 32–33

Imaginarities through Heritage” (2021), Johanna Turunen kirjoittaa, että varsinkin Euroopan yhdentymispolitiikassa on ollut läsnä kulttuurisen integraation *idea*. Itse kulttuurinen vaihto, varsinkin EU:n yhdentymisen alkuaikoina taas oli vähäisempää, sillä se jäi poliittisen ja taloudellisen yhdentymisen jalkoihin. Kulttuuriseen vaihtoon on Turusen artikkelin mukaan keskitytty viime vuosikymmeninä enemmän, mutta alusta asti kulttuurilla on ollut periaatteen tasolla merkitystä.¹⁶¹

Euroopalla ja sen valtioilla ja kansoilla nähdään myös mietinnössä olevan vahva sivistysperintö, vaikka ”tällöin helposti sivuutetaankin eri aikakausien, väestöryhmien ja alueiden huomattavat erot”¹⁶². Euroopan on nähty kukoistavan silloin, kun sen osakulttuurit ovat olleet vahvoja. Tällöin on ollut valloilla myös vahva päämäärätietoisuus. Mietinnössä päämäärätietoisuuden on kuvattu Euroopan historiassa johtaneen erilaisiin tuloksiin. Mietinnössä vedetään pitkiä historiallisia kaaria yhteen, toteamalla, että keskiajalla eurooppalaisten yhteistä päämäärää ohjasi ”jumalan ykseys” ja valistuksen ajalla ”yhteinen edistysusko”. Mietinnön mukaan nykyään: ”tieteellinen totuus, edistys, yksilön loukkaamattomuus, talouskasvu, tasa-arvo, ja tasainen hyvinvointi ovat kaikki katsottavissa eurooppalaisia koskettavan yhteisen päämäärän osiksi”. Nämä eri päämäärät kumpuavat Euroopan historian eri vaiheista ja kulttuureista. Mietinnössä esitetään myös kriittistä tarkastelua Euroopan historiaa kohtaan. Esiin nostetaan, miten nostattavan kansallishengen ja vihamielisen nationalismin raja Euroopassa on ollut usein hyvin häilyvä. Myös kunnioitus ”perinteisiä” ja ”vuosisatoja yhteiskuntia koossapitäviä” instituutioita, kuten perhettä, uskontoa ja isänmaata ja valtiota, kohtaan on heikentynyt.¹⁶³ Artikkelissaan ”Identity and Social Solidarity: An Ignored Connection. A Historical Perspective on the State of Europe and Its Nations.” (2017) Bo Strath argumentoi, että Euroopan valtioiden identiteetit ovat jälkeempään luotuja ja anakronistisia käsitteitä. Hänen mukaansa valtioiden yhteisten identiteettien päämäärästä alettiin puhua vasta 1970-luvulla. Tätä edelsi pitkä historiallinen prosessi, jossa valtioita ja kansaa pyrittiin samastamaan toisiinsa niiden sisällä. Euroopan yhdentymisessä käytetyt valtioiden identiteetit ovat

---

¹⁶¹ Turunen, Johanna. ”Mapping the Idea of Europe - Cultural Production of Border Imaginaries through Heritage.” *Journal of borderlands studies* ahead-of-print, no. ahead-of-print (2021), s. 5

¹⁶² TuVM 1/1994 vp., s. 19

¹⁶³ *ibid.*, s. s.19

Srathin mukaan analyttisiä termejä, jotka jättävät alleen valtioiden ja kansakuntien sisäiset ristiriidat.¹⁶⁴

Euroopan nykyisyyttä vaivaa mietinnön mukaan vanhan mantereen maine ja tunnelma. Mietinnön mukaan ”Euroopan olisi löydettävä monille läntisen Euroopan maille tunnusomainen sotien jälkeisen jälleenrakentamisen ja taloudellisen nousun ilmapiiri”. 1980-90 -lukujen vaihteessa Euroopassa vallitsi lyhyt innostuksen aika, kun samaan aikaan juhliittiin Ranskan vallankumouksen 200-vuotispäivää, rautaesirippu oli vedetty pois ja Saksat yhdistyivät Berliinin muurin murtuessa. Mietinnössä kuitenkin sanotaan, että ”innostus katosi taloudellisen laman pitkittyessä, Venäjän poliittisen tilanteen muututtua epävarmaksi ja Maastrichtin sopimuksen mennessä kangerrellen läpi”.¹⁶⁵ Heikki Mikkeli muistuttaa ”Euroopan idea” kirjassaan, että 1990-luvun alku on vain yksi hetkistä, jolloin Euroopan asemaa ja historiallista jatkuvuutta on pohdittu ja kyseenalaistettu. Hänen mukaansa nationalismin ja yhteistoiminnan vaikeudet ovat olleet esillä Euroopassa viimeistään 1. maailmasodasta lähtien. Mikkelin mukaan muutosta on silti aina tapahtunut, viitaten ranskalaiseen Pierre Bertaux’n ajatuksiin, jonka mukaan ”Eurooppa on osannut nuorentua aina oikealla hetkellä”.¹⁶⁶ Tätä näkemystä voi helposti kritisoida, sillä ’oikeaa hetkeä’ on usein edeltänyt tuhoisat sodat, kansanmurhat ja muut inhimilliset tragediat.

Maailman historiaa käsitellään aineistossa lähinnä suurvaltapolitiikan ja vallan kautta. Historiakuvaukset kattavat laajoja ajallisia ja maantieteellisiä kokonaisuuksia. Kuvaukset myös usein liittyvät nykyhetken tarkasteluun, sekä tulevaisuuteen suuntaaviin arvioihin. Mietinnössä maailmanhistoriassa merkittäviksi tekijöiksi on nostettu etenkin poliittisen ja sotilaallisen vallan siirtyminen ja keskittyminen. Näiden valta-asemien nähdään määräytyvän mm. taloudellinen voiman, sotilaallisen vahvuuden, tiedollisen ja teknisen valmiuden, poliittisen vaikutusvallan ja kulttuurisen vaikutusvallan kautta. Suurvaltojen valta-asemien muutokset nähdään olennaisena maailman kehitystä ohjaavana tekijänä, joten ne ovat tärkeitä sekä menneen että tulevaisuuden osalta. Maailman historia on mietinnössä myös konfliktien historiaa. Mietinnössä epäsuorasti viitataan kuuluisaan vuonna 1993

---

¹⁶⁴ Strath, Bo. “Identity and Social Solidarity: An Ignored Connection. A Historical Perspective on the State of Europe and Its Nations.” *Nations and nationalism* 23, no. 2 (2017): 227–247., s. 231

¹⁶⁵ TuVM 1/1994 vp., s. 19

¹⁶⁶ Mikkeli, Heikki. 1994, s. 176

julkaistuun aikalaistekstiin, Samuel Huntingtonin artikkeliin ”The Clash of Civilizations” *Foreign Affairs* lehdessä¹⁶⁷. Maailmanhistorian nähdään tuottaneen toisistaan erillisiä sivilisaatioita ja maailman seuraavat suuret konfliktit käytäisiin niiden välillä. Historiaa käytetään perusteluna, sillä mietinnön mukaan: ”etujen ristiriidoiksi kiteytyvien ongelmien taustalla on usein vuosisatoja, jopa vuosituhansia eri suuntiin kehittyneitä käsityksiä elämisen perusasioista”¹⁶⁸. Tätä taustaa vasten arvioidaan, että maailma jakaantuu 2000-luvulla erilaisiin alueellisen vallan keskittymiin, jotka ovat ”USA:n johtama NAFTA, Euroopan Unioni, Venäjän liittovaltio, Japanin ja Kiinan johtama Kaakkois-Aasia ja islamilaisten valtioiden ryhmä”¹⁶⁹.

Mietinnössä todetaan, että valta-asemia ei historiassa ole yleensä luovutettu ilman vastarintaa. 1900-luvun lopun Euroopan yhdentymiskehitys taas nähdään toisenlaisen pitkään jatkuneen kaaren kulminaationa ja mietinnössä kommentoidaan, miten ”1800-luvulta alkanut kehitys kohti kansallisvaltiota on viime vuosikymmeninä saanut uuden suunnan kohti ylikansallisia yhteisöjä”¹⁷⁰. Näiden pitkien historiallisten kaarien vastakohtana voi esittää 1990-luvun alun ajankohtaiset valtapoliittiset pyrkimykset. Artikkelissaan ”The Restructuring of the International System after the Cold War.”, G. John Ikenberry kuvailee, miten Yhdysvaltojen pyrkimys kylmän sodan jälkeen oli vahvistaa asemaansa yksinapaisen maailman johdossa. Tätä pyrkimystä edistettiin ”liberaalin kansainvälisen järjestelmän” levittämisen avulla. Tähän kuului ”strategiset kumppanuudet” eri alueiden kanssa sekä erilaisten kansainvälisten koalitioiden ja vapaakauppaorganisaatioiden edistäminen. Alueiden väliset ja sisäiset konfliktit voi nähdä myös tämän hegemonian vastustuksena, sillä Ikenberryn mukaan Yhdysvalloilla on ollut ”voimaa, mutta ei oikeutusta hallita”.¹⁷¹

Suomen historia käydään sekä selonteossa että mietinnössä läpi hyvin ylimalkaisesti. Selonteossa Suomen kuvataan olevan Itämeren kautta Eurooppaan kytköksissä oleva pohjoinen alue, joka on ”idän (Bysantin) ja lännen (Rooman)” kulttuurien rajalla.¹⁷²

---

¹⁶⁷ Huntington, Samuel. *The Clash of Civilizations*. *Foreign Affairs*, 1993 72, 22–49

¹⁶⁸ TuVM 1/1994 vp., s. 41

¹⁶⁹ *ibid.*, s. 42

¹⁷⁰ *ibid.*, s. 41

¹⁷¹ Ikenberry, G. ”The Restructuring of the International System after the Cold War.” In *The Cambridge History of the Cold War*, edited by Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad, 535-56. 2010., s. 547-549

¹⁷² TuVM 1/1994 vp., s. 12

Tämä rajalla oleminen heijastuu muun muassa suomalaisten arvoihin. Harvinaisella kielellä nähdään olleen merkittävä vaikutus suomalaisten kulttuurin ja identiteettiin. Geopoliittisesti Suomen todetaan kuuluneen Ruotsin, Venäjän ja Saksan vaikutuspiireihin ja oman valtiollisen historian alkaneen vasta 1800-luvulla. Valta- ja verkostokeskuksiin nähden asema on ollut syrjäinen, mutta Euroopan historia nähdään silti myös Suomen historian suuntia määrittävänä tekijänä. Historiantutkija Petri Karosen mukaan Suomen historiallisen aseman tulkinta on kärsinyt siitä, että sitä on käsitelty vuoden 1809 tirkistysaukosta nähden erillisenä historiana myös taaksepäin. Teoksessaan ”Pohjoinen suurvalta: Ruotsi ja Suomi 1521-1809” (2020)¹⁷³, Karonen tutkii ja tarkastelee Suomea kiinteänä osana Ruotsin valtakuntaa. Ruotsin kautta tarkastelun myötä Suomesta piirtyy huomattavasti verkottuneempi kuva myös ennen vuotta 1809 ja Venäjän alle autonomiseksi alueeksi siirtymistä.¹⁷⁴ Selonteossa Suomen viimeaikaista historiaa kuvataan sopeutumisen ja vaikeiden muutosten sekä murrosten historiana. Esimerkkeiksi nostetaan itsenäistyminen, kansalaissota, talvi- ja jatkosota, ulkopoliittinen paikan hakeminen ja 1960-luvun rakennemuutos sekä 1990-luvun lama. Näihin esimerkkeihin ei kuitenkaan sen tarkemmin paneuduta.

Yksityiskohtaisia kuvauksia historiallisia oloista ei tulevaisuusvaliokunnan mietinnössäkään juuri ole, vaan historiaa kommentoidaan enemmän yleisellä tasolla sekä verraten nykyisiin oloihin. Mietinnössä, kuten selonteossakin kommentoidaan paljon Suomen ja Euroopan ”henkistä tilaa”, jonka lähteet nähdään olevan joskus kaukanakin historiassa. Suomen historiaa kommentoidaan niin Euroopan kuin muun maailman yhteydessä sekä erikseen. Mietinnössä korostetaan, miten tähän asti Suomessa on elänyt kielen ja identiteetin yhdistämä, mutta hajallaan asuva kansa. Mietinnössä myös kommentoidaan, miten: ”EU-kansanäänestyksen yhteydessä käyty kansalaiskeskustelu Suomen asemasta Euroopassa on puolestaan tuonut esille maamme henkisen perinteen traditiot ja syvimät juonteet”.¹⁷⁵ Esiin nostetaan sellaisia tekijöitä, kuten pohjoinen sijainti, asema idän ja lännen kulttuuripiiriin rajalla. Muuten näitä traditioita tai juonteita ei tarkemmin käydä läpi tai nimetä. Myös läheisempään historiaan viitataan, mutta lähinnä nykytilanteen selittäjänä. Muun muassa toisen maailmansodan jälkeinen aika kuvataan jälleenrakennuksen aikana,

---

¹⁷³ Karonen, Petri. Pohjoinen suurvalta : Ruotsi ja Suomi 1521-1809. 5. uudistettu painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2020.

¹⁷⁴ Karonen, 2020., s. 18–19

¹⁷⁵ TuVM 1/1994 vp., s. 38

jossa onnistuttiin ilman ihmisten laajamittaista syrjäytymistä.¹⁷⁶ Tämän tarkempia kuvauksia Suomen historiasta ei juuri mietinnössä ole vaan Suomen historia liitetään osaksi eurooppalaista historiaa ja arvoja. Esimerkiksi ympäristön suojelun etiikkaa kommentoidaan näin: ”Lopulta kaiken taustalla on käsitys länsimaisesta kulttuurista ja sivistyksestä, jonka arvot suomalaiset haluavat eurooppalaisina jakaa”.¹⁷⁷ Aineistossa valtiovallan esittämiä epämääräisiä historiaviittauksia voi tulkita historiapoliittisina lausuntoina. Jukka Nevakivi kirjoittaa ”Suomen poliittinen historia 1809–2009” (2009) teoksessa, että ”Suomen kansa tuli mukaan yhtyneeseen Eurooppaan ennen kuin se ehti kunnolla huomatakaan”.¹⁷⁸ Nevakiven mukaan Euroopan yhdentymisestä ei oltu yleisesti kiinnostuneita niin kauan kuin Neuvostoliitto oli olemassa. Sen hajoamisen jälkeen, kun Euroopan Yhteisön jäsenyys tuli mahdolliseksi, ”kansalaismielipiteen puutetta korvasi päätöstä valmistelevien poliitikkojen ja virkamiesten näkemys aiheesta”.¹⁷⁹ Henkisen tilan tarkastelu ja kansan syvimpien juonteiden esiintulo onkin ehkä vain vastustusta valtiokoneiston valintoja kohtaan.

Suomen väestön todetaan selonteossa olleen historiallisesti hyvin homogeeninen, mutta viimeisten vuosikymmenien aikana sen kasvaneen ja moninaistuneen paljon. Valtio on selonteon mukaan ollut koko sen olemassaolon ajan Suomessa vahva ja sen ympärille on muodostunut instituutioita, jotka ylläpitävät suomalaista elämänmuotoa. Suomenkin nähdään olevan osana murrosta, sillä selonteossa todetaan, että kansallisvaltion asema on muuttumassa kansainvälistymisen ja markkinoiden vapautumisen sekä ihmisten yksilöistymisen myötä.¹⁸⁰

---

¹⁷⁶ TuVM 1/1994 vp., s. 32, 37–38

¹⁷⁷ *ibid.*, s. 8

¹⁷⁸ Jussila, Osmo, Seppo, Hentilä, and Jukka. Nevakivi. Suomen poliittinen historia 1809–2009. 6. uud. p. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit, 2009., s. 346

¹⁷⁹ *ibid.*, s. 346

¹⁸⁰ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s. 49

3.3 Arvot

Suomalaisten arvojen menneisyydestä ja historiasta kirjoitetaan valtioneuvoston selonteossa taustoittavaan ja vertailevaan sävyyn. Suomi nähdään arvojen suhteen maana, joka on ottanut vaikutteita sekä Länsi- että Itä-Euroopan arvojen ja aatteiden perinteistä. Selonteossa todetaan, että ”kansainvälisissä tutkimuksissa Suomi osoittautuu arvomaailmaltaan Itä- ja Länsi-Euroopan rajamaaksi - - meille tyypillistä on länsieurooppalainen tasa-arvoon sitoutuminen, mutta vältämme itäeurooppalaiseen tapaan ongelmiamme aktiivista hallintaa”¹⁸¹. Kauempaa historiasta kantautuvia arvoja ei kuitenkaan kyseenalaisteta tai tarkastella kovin tarkasti vaan ne otetaan annettuina. Esimerkiksi Länsi-Rooman ja Bysantin sekä luterilaisuuden ja ortodoksisuuden perintöihin viitataan, mutta lähinnä maininnan tasolla. Näitä juonteita vasten maalataan oletuslähtökohtia suomalaisten arvoista.

Tulevaisuusselonteon yksi äänen sanottu lähtökohta oli Suomen ja suomalaisten yhteisten ja yksityisten arvojen selvittäminen.¹⁸² Selonteon liitteissä on myös erikseen Martti Puohiniemen toimittama ”Suomalaisten arvot ja tulevaisuus – analyysi väestön ja vaikuttajien näkemyksistä” -julkaisu¹⁸³. Lähtökohtana ja oletuksena oli, että käynnissä on maailmanlaajuinen iso historiallinen murros, joka vaikuttaa suomalaisten arvoihin. Arvoja pohditaan myös tietysti taloudellista lamaa vasten, jolla nähdään olevan huonojen lisäksi myös jotain vaikutuksia, kuten kasvanut yhteisöllisyys, joka voidaan kääntää vahvuudeksi. Arvojen osalta koko 1990-luvun alun tilanne Suomessa kehystetään hetkeksi, jolloin arvoja voitiin tarkastella ja päivittää. Puohiniemen selvityksessä on lisäksi eroteltu, kuten otsikosta käy ilmi, väestö ja vaikuttajat. Selvityksen perusteella näihin ryhmien arvoissa onkin merkittäviä eroja. Valtioneuvoston selvitys ja eduskunnan mietintö sen sijaan eivät tee tätä jaottelua niin selvästi, vaikka siihen kyllä viitataan.

Valtioneuvoston selonteossa asetetaan esille suomalaisten arvojen perusjännitteet: ”arvojärjestelmämme perustaa voi kuvata seuraavilla ulottuvuuksilla: 1) itsensä

---

¹⁸¹ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s.52

¹⁸² *ibid.*, s. 51

¹⁸³ Puohiniemi, Martti. Suomalaisten arvot ja tulevaisuus: analyysi väestön ja vaikuttajien näkemyksistä. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 1993.

korostaminen vs muiden huomiointi ja 2) avoimuus muutokselle vs vanhan säilyttäminen”¹⁸⁴. Nämä perusjännitteet perustuvat kuuluisan aikalaisen, Shalom Schwartzin vuonna 1992 kehittämään arvoteoriaan, johon Martti Puohiniemi myös viittaa.¹⁸⁵ Artikkelissa “Protestant Roots of Honesty and Other Finnish Values” (2019)¹⁸⁶, Klaus Helkama ja Anneli Portman käyttävät Schwartzin luokittelua, jonka avulla he käyvät läpi protestanttisen luterilaisuuden arvojen näkymistä Suomessa. Heidän mukaansa Schwartz määrittelee arvot ”yleisiksi tavoitelluiksi päämääriksi” ja ”tekojen arvioinnin mittareiksi”¹⁸⁷. Arvot voivat olla yksityisiä tai kulttuurisia. Hän on päätenyt luokitteluihinsa 20 eri maassa tehtyjen selvitysten perusteella ja arvokehä pyrkii universaaliuteen sekä yleistettävyyteen. Schwartzin arvokyselyä on käytetty Helkaman ja Portmanin mukaan Suomessa arvojen määrittämiseen 1990-luvun alusta lähtien. Artikkelissaan he käyvät läpi, miten arvokyselyä on muutettu niin, että se ottaa paremmin huomioon suomalaisten arvojen protestanttisen pohjan. Uusiksi mittareiksi on otettu työteliäisyys, tietoisuus, järjestelmällisyys, suunnitelmallisuus, täsmällisyys ja säästäväisyys. Helkaman ja Portmanin mukaan varsinkin työteliäisyys korostuu pitkällä aikavälillä suomalaisten arvoissa.¹⁸⁸ Selonteossa suomalaisten arvojen kuvaaminen Schwartzin teorioiden mukaisesti asettaa kyseenalaiseksi sen, ovatko suomalaisten oletetut arvot enemmän lähtöisin aikalaisesta analyttisestä käsitteistöstä kuin ”kansalaisista” itseistään.

Tarkempaa erottelua näiden jännitteiden kehittymisestä ja näkymisestä tehdään vasta hyvin viimeaikaisen menneisyyden suhteen. Toisen maailmansodan jälkeisten yhteiskunnallisten muutosten vaikutusta suomalaisten arvoihin ja asenteisiin käsitellään tarkastikin. Valtioneuvoston selonteossa on Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) tuottamiin arvonselvityksiin perustuen jopa listaus ”asenneilmaston muuttuminen 1975-1993”¹⁸⁹. Arvojen ja asenteiden kehittymisen seuraaminen näin lyhyellä aikahaarukalla kielii myös siitä, että ilmassa koetaan olevan suuret muutokset ja selvitykset ovat tuotettu näitä tarkastelemaan. Asenneilmaston muutokset Suomessa 1975-93 välillä kulkevat arvomittausten perusteella kärjistäen

¹⁸⁴ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s.51

¹⁸⁵ Puohiniemi, Martti. Suomalaisten arvot ja tulevaisuus : analyysi väestön ja vaikuttajien näkemyksistä. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 1993. s. 14–15

¹⁸⁶ Helkama, Klaus, and Anneli Portman. “Protestant Roots of Honesty and Other Finnish Values” 2019.

¹⁸⁷ Helkama, Klaus, and Anneli Portman. 2019., s. 82

¹⁸⁸ *ibid.*, s. 87

¹⁸⁹ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s.55

yhteisöllisistä arvoista yksilöitymiseen ja takaisin yhteisöllisyyteen. Varsinkin asenneilmaston muuttumista kuvaava listaus noudattelee vahvasti aikavälin taloudellisia ja yhteiskunnallisia suhdanteita. Esiin otetaan esimerkiksi vuosi 1975 politikoinnista toipumisen aikana, vuodet 1975-79 modernisaation aikana, vuosi 1989 kansainvälisyyden ja markkinamyönteisyyden kulminaatiopisteenä ja vuodet 1991-1993 yhteisöllisyyden uudelleen korostumisen, säästäväisyyden ja vaikuttajiin kohdistuvien ”korkeampien yhteiskuntamoraalisten vaateiden” aikana. Aikalaisten arvoista kirjoitetaan että ”tällä hetkellä suomalaisten tärkeimmät arvot liittyvät omaan terveyteen, omaan ja läheisten turvallisuuteen ja hyvinvointiin sekä tunteeseen siitä, että pystyy itse vastaamaan asioistaan”¹⁹⁰. Selonteossa nykytilannetta pidetään vakavana ja siitä selvitäkseen tulisi Suomen ja suomalaisten tehdä muutoksia. Valtioneuvoston selonteon mukaan ”Suomessa vallitsee vakava luottamuspula kansalaisten ja instituutioiden välillä” ja ”kansalaisten luottamuksen palauttaminen instituutioihin, pelisääntöjen selkiyttäminen ja kansalaisten oikeudentajun kunnioittaminen ovat Suomen tulevaisuuden perustavia ydinkysymyksiä”.¹⁹¹

Kansalaisten ja vaikuttajien välistä juopaa pohditaan erityisesti ”Suomen henkinen tila ja tulevaisuus” (1994) -kirjassa. Siinä näkemykset luottamuksen palauttamisesta kuitenkin vaihtelevat paljon, ja joidenkin näkemysten mukaan instituutioiden tulisi toimia luottamuksen palauttajina, eikä kansalaisten luovuttaa luottamustaan. Liisa Uusitalo kirjoittaa kysyy, ”onko henkinen lama ensisijaisesti poliittisen eliitin ongelma ja projisoiko eliitti oman näköalattomuutensa kansalaisiin täten välttääkseen tai lieventääkseen omaa vastuuta taloudellisen kriisin pitkittyessä”¹⁹² Martti Puohiniemi esittää tulevaisuusselonteon liitteessä ”Suomalaisten arvot ja tulevaisuus” näkemyksen, että suomalainen yhteiskunta on jakautunut kahtia ”vaikuttajiin” ja ”väestöön”, jotka puhuvat eri kieltä. Hänen mukaansa osapuolien on vaikea ymmärtää toisten, tekoja, puheita ja asemaa. Myös julkilausutut arvot näyttävät Puohiniemen tutkimuksissa eriävän näillä ryhmillä. Sekä Uusitalon että Puohiniemen arvioiden mukaan tämä eriäväisyys arvoissa täytyy tulevaisuutta ajatellen ratkaista, mutta tarjolla ei tunnu olevan selkeitä ratkaisuita, miten.

---

¹⁹⁰ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot., s.52

¹⁹¹ *ibid.*, s.68

¹⁹² Uusitalo, Liisa. ”Onko Suomessa henkinen lama?”, teoksessa Suomen henkinen tila ja tulevaisuus, WSOY 1994

Arvoihin liittyvät asiat saavat mietinnössäkin paljon palstatilaa. Arvot sidotaan Suomen osalta historian tavoin osaksi yleiseurooppalaista ja länsimaalaista kehystä. 1900-luvun lopun länsimaisiksi yhteisiksi arvoiksi mainitaan ”demokratia, ihmisoikeudet, lasten asema, ja naisten tasa-arvo, ympäristönsuojelu, työsuojaus ja vähimmäistoimeentulo”¹⁹³. Etenkin Eurooppa kuvataan sivistyksen ja kulttuurin maanosana, jonka perinnöstä arvot kumpuavat. Mietinnössä arvioidaan, että tämä arvopohja ja perintö halutaan länsimaissa ja Suomessa myös säilyttää. Eurooppalaisten tai länsimaisten arvojen juuria ei tarkemmin esitellä tai niiden pysyvyyttä tai sopivuutta Suomeen kyseenalaisteta. Oletuksena on, että nämä edellä mainitut arvot ovat tärkeitä myös tulevaisuudessa. Näiden arvojen kuvataan myös olevan erilaisten paineiden alaisena, enemmän ulkoisesti mutta myös sisäisesti. Sisäinen paine on syntynyt muun muassa juuri perinteisten arvojen kyseenalaistamisesta ja etenkin valtion, perheen ja uskonnon roolin vähenemisestä yhteiskunnissa.

Mietinnössä sanotaan, että ”Valtion rooli ja tehtävät ovat Euroopalle monella tapaa ongelma. Kysymys on ristiriidoista niin ideologisissa perustoissa kuin käsityksissä rationaalisuudesta”¹⁹⁴. Eriäväisyydet valtion asemasta yhteiskunnassa näkyvät mietinnön mukaan jo EU:n politiikassa. Kriittisesti tarkastellaan myös tuoreempia arvoja, kuten demokratiaa. Mietinnössä epäillään, että 1900-luvun lopun eurooppalaiset ovat vakauden ja vaurauden myötä alkaneet pitämään demokratiaa itsestäänselvyytenä. Yhteiskuntahistorioitsija John Swartzmantelin mukaan demokratian ja modernien yhteiskuntien arvojen kyseenalaistaminen on yleinen piirre jälkimoderneissa yhteiskunnissa. Teoksessaan ”The Age of Ideology. Political ideologies from the American revolution to post-modern times” (1998), Swartzmantel kuvailee, miten 1700-luvun lopun länsimaiset poliittiset vallankumoukset jäivät osin kesken, kun poliittinen vaikuttaminen ei tullutkaan mahdolliseksi kaikille. Autoritäärisyys sai modernilla ajalla aivan uusia muotoja ja kamppailu esimerkiksi naisten poliittisen osallistumisen puolesta oli pitkä. Demokratian kehitys siis sisältää merkittäviä katkoksia ja anakronismeja. Swartzmantel siteeraa Robert Dunnia (1992), jonka mukaan modernien ideologioiden, kuten liberalismien ja sosialismin joutui

---

¹⁹³ TuVM 1/1994 vp., s. 20

¹⁹⁴ *ibid.*, s. 21

”kaikkiialla ottamaan vastaan demokratian kesken jäänyt matka”.¹⁹⁵ Swartzmantelin mukaan jälki-modernilla ajalla kansallisvaltioihin ja parlamentteihin perustuvat poliittinen vaikuttaminen on kyseenalaistunut globalisaation, ylikansallisten elinten, kuteen EU:n, vallan ja uskonnollisten yhteisöjen mobilisoitumisen myötä. Näiden täydet vaikutukset yhteiskuntiin ovat vielä kokematta.¹⁹⁶ Demokratian herkkyyttä tunnustetaan myös mietinnössä ja siinä muistutetaan, että nykyiset demokratiat ovat kohtalaisen nuoria ja että autoritäärisyyttä on koettu hyvin hiljattain. Myös ääriyhmien olemassaolosta ja mahdollisesta nousemisesta muistutetaan. Lisäksi osin sisäsyntyisenä ongelmana pidetään yhteiskunnat läpäisevää markkinalogiikkaa ja kaikkien kilpailua kaikkia vastaan. Tämän paineen pelätään saavan ihmiset hylkäämään solidaarisuuden ja yhteisen hyvinvoinnin yksilöllisen taloudellisen voitontavoittelun edessä. Mietinnössä toisaalta myös epäillään länsimaisten arvojen kestävyttä, mikäli taloudellinen nousu loppuu ja massatyöttömyys jatkuu.

Paine länsimaisia arvoja kohtaan esitetään tulevaisuudelle myös ”ulkopuolelta”. Vastavuoroisesti painetta asetetaan muulle maailmalle. Mietinnön mukaan avautuneen maailmankaupan, globalisaation ja länsimaisten yritysten kautta ”paineet läntisen sivilisaation arvojen omaksumiseen kaikkialla maailmassa voimistuvat”. Mietinnön mukaan ”demokratiasta, tasa-arvosta, ympäristönsuojelusta ja muista hyvän elämän perustekijöistä keskustellaan laajemmin kuin koskaan ennen”. Tätä ei nähdä yksinomaan hyvänä asiana tai yksisuuntaisena tienä, sillä arvojen levittäminen saa myös osakseen vastustusta. Muilla alueilla ja mailla luonnollisesti on ”halu säilyttää traditionaaliset arvonsa ja elämäntapamuutoksensa”.¹⁹⁷ Etenkin Aasian valtioiden ja Venäjän suhteen epäillään arvojen leviämisen onnistumista. Mietinnön mukaan ”Aasian nousevat taloudet maat pitävät läntisen maailman ihmisoikeus- ja demokratiavaatimuksia kohtuuttomina”.¹⁹⁸ Mietinnössä nähdään liian nopean demokratisoitumisen johtavan Venäjällä hajaannukseen. Historioitsija Kenan Malik kirjoittaa teoksessaan ”Moraalin suuntaa etsimässä: Etiikan maailmanhistoria” (2016), että keskustelu ”länsimaisina” pidettyjen arvojen levittämisestä on monella tapaa ristiriitainen. 1900-luvun puolivälistä lähtien post-koloniaalinen teoria on

---

¹⁹⁵ Schwarzmantel, J. J. *The Age of Ideology: Political Ideologies from the American Revolution to Postmodern Times*. Basingstoke: Macmillan Press, 1998., s. 22

¹⁹⁶ *ibid.*, s. 7

¹⁹⁷ TuVM 1/1994 vp., s. 21

¹⁹⁸ *ibid.*, s. 43

tarkastellut Euroopan kolonialismia ja imperialismia erittäin kriittisesti ja arvojen on nähty olevan yksi tärkeimpiä vallan työkaluja, joilla muita alueita ja ihmisiä on pakotettu toimimaan eurooppalaisten tarpeiden mukaisesti. Myöhemmin on alettu myös kyseenalaistaa länsimaisen arvoperinteen juuria ja niiden ”länsimaalaisuutta”. Malikin mukaan, esimerkiksi valistuksen aatteisiin liitetty universalismi, on eri muodoissa löydettävissä kaikista maailmanuskonnoista. Demokratian ja rationaalisuuden ihanteetkin ovat suodattuneet kreikkalaisesta perinteestä islamilaisien oppineiden läpi Eurooppaan.¹⁹⁹ Arvojen levittämisen ongelma ei siis tästä syystä välttämättä olekaan sovittamattomien historiallisten tai kulttuuristen erojen ongelma, vaan ajankohtaisen poliittisen vallan ja taloudellisen vallan ongelma sekä osa kolonialismin perinnön jatkumoa.

Mietinnössä Suomea pidetään laajan sivistyksen ja tasa-arvon maana. Sen arvot ovat yhteneväiset eurooppalaisten arvojen kanssa, mutta lisäksi Suomen arvot ovat lähtöisin Pohjoismaalaisista arvoista. Mietinnössä sanotaan, että Pohjoismainen hyvinvointimalli olisi hyvä lähtökohta koko Euroopalle. Mietinnössä luetellaan, että Pohjoismaisen hyvinvointimallin keskeisimpiä arvoja ovat ”elämän laatu, terveellinen ja kaunis ympäristö, kansalaisvapaudet ja ihmisoikeudet, avoimuus, suvaitseva tasa-arvo, perusturvallisuus, elinikäinen koulutus, yksilönoikeuksien kunnioittaminen ja yhteisvastuu”. Lisäksi mallin kuvataan nojaavan ”työhön, demokraattiseen oikeusvaltioon ja toimiviin julkisiin peruspalveluihin.”²⁰⁰ Tärkeimpinä arvojen luojina ja säilyttäjinä pidetään koulutusta ja sivistystä. Mietinnössä sanotaan, että Suomen voima on sivistyksessä. Mietinnön loppupuolella esitetyistä Suomen tulevaisuuskenaarioista sivistyksen kautta kehittyminen on yksi suotuisimmista mahdollisista tulevaisuuden vaihtoehdoista. Laadukkaan ja ilmaisen peruskoulutuksen nähdään olevan yhden tärkeimmäksi mainitun arvon, tasa-arvon, taustalla. Koulutuksellinen tasa-arvo on taannut sosiaalisen nousun ”kiihokkeen”, joka nähdään opiskelumotivaatiota ylläpitävänä ja yksilöiden kehittymistä lisäävänä tekijänä. Tasa-arvon kuvataan myös kuuluvan olennaisesti osaksi suomalaisten hyvinvointia. Mietinnössä sanotaan tasa-arvon olevan syvällä ihmisten välisissä suhteissa, samoin kuten ”kansanvalta on valtiollisissa rakenteissamme”. Tasa-arvo on

---

¹⁹⁹ Malik, Kenan, and Tapani Kilpeläinen. Moraalin suuntaa etsimässä : etiikan maailmanhistoria. Tampere: Niin & näin, 2016., s. 412

²⁰⁰ TuVM 1/1994 vp, s. 26

perustunut myös pieniin tuloeroihin ja omistusten suhteellisen tasaiseen jakautumiseen. Mietinnössä kuitenkin muistutetaan, että Suomessa on pitkään historiassa ollut mitään omistamaton luokka. Silti taloudellista tasa-arvoa on voitu kehittää koulutuksen ja tulonsiirtojen avulla. Esimerkkinä käytetään toisen maailmansodan jälkeistä jälleenrakennusta, jossa onnistuttiin ilman suurten kansanryhmien syrjäytymistä.²⁰¹

Niklas Luhmann kirjoittaa hyvinvointivaltiota käsittelevässä aikalaisteoksessaan ”Political Theory in the Welfare State” (1990)²⁰², että hyvinvointivaltioteorian peruslähtökohtana on yhteiskunnan ja valtion erottaminen toisistaan. Luhmannin mukaan hyvinvointivaltioissa valtioiden virallisen koneiston rooli on laaja, mutta se pohjaa kansalaisyhteiskuntaan, joka on olemassa valtioista erillään. Tämä erottelu on tärkeä, sillä hyvinvointivaltio rakentuu kansalaisyhteiskunnasta nousevien ongelmien ratkaisemisen varaan sekä eri ryhmien poliittisen osallistumisen lisäämiseen. Luhmannin mukaan valtion rooli on hyvinvointimallivaltiomallissa vahva, mutta se on usein myös ymmärretty hierarkisemmaksi kuin mitä se on. Hyvinvointivaltio tuottaa sosiaalisia etuja kansalaisyhteiskunnan tiettyjä ryhmiä varten ja se on myös kansalaisyhteiskunnan rahoittama.²⁰³ Tästä syystä poliittisen osallisuuden lisääminen on hyvinvointivaltioille elintärkeää. Mietinnössä suomalaisen yhteiskunnan arvojen muodostus ja ylläpito kuvataan vahvasti valtiovetoiseksi. Kansalaisyhteiskunnan ja valtion saavutukset lomittuvat tai niitä ei erotella toisistaan. Esimerkiksi tasa-arvon, kansalaisvapauksien tai yksilönoikeuksien saavutuksiin vaadittua kansalaisyhteiskunnasta lähtöisin olevaa poliittista kamppailua ei nosteta esiin. Valtion ylläpitämien hyvinvointivaltion arvojen nähdään enimmäkseen olevan jo valmiiksi olemassa eikä niiden lähtökohtia käydä juurikaan läpi.

1990-luvun alku on ollut murroksen aikaa, etenkin maailmanpoliittisesti ja taloudellisesti, mutta myös arvojen puolesta. Mietinnössä sanotaan, että ”1990-luvun taloudellisessa murroksessa maassamme ilmeni tarve käydä arvokeskustelua ja arvioida henkistä tilaamme”²⁰⁴. Mietinnön mukaan suomalaiset ovat saaneet aiemmilta sukupolvilta arvoperinnökseen ”rauhan, demokraattisen ja toimivan

---

²⁰¹ TuVM 1/1994 vp., s. 37

²⁰² Luhmann, Niklas. *Political Theory in the Welfare State*. Berlin: de Gruyter, 1990.

²⁰³ Luhmann, Niklas. 1990., s. 29-30, 34

²⁰⁴ TuVM 1/1994 vp., s. 38

yhteiskunnan, hyväkuntoisen rakennuskannan, vahvan infrastruktuurin, hyvän koulutusjärjestelmän, sekä kauniin, melko koskemattoman luonnon”²⁰⁵. Silti arvioidaan, että Suomen ja suomalaisten arvot paineen alla ja muutoksen tarpeessa. Etenkin taloudellinen lama ja EU-kansanäänestys nähdään asioina, joissa suomalaisten arvot näyttävät ja ovat koetuksella. Taloudellinen lama on mietinnön mukaan vaikea asia inhimillisesti, sillä Suomessa on kaikkien osallistumista työhön pidetty arvossaan. Sanotaan jopa, että työ on ollut ”kansallisen identiteetin ja kansalaisten itsetunnon kivijalka”. Lama taas on murtanut pääosin teolliseen työhön perustuvien yhteiskuntien rakenteita ja heikentänyt sekä yksilöiden että yritysten tulevaisuususkoa. Nämä näkemykset mukailevat Helkama ja Portmanin (2019) kuvaamaa työn ja työteliäisyyden merkitystä suomalaisten jaettuina arvoina.²⁰⁶ Mietinnössä todetaan, että Suomessa ei myöskään olla saatu aikaan teolliseen vallankumoukseen verrattavaa muutosta aiheuttavaa prosessia. Toisaalta laman arvellaan nostattavan tiettyjä perusarvoja ja vahvistavan ”suomalaista elämänmuotoa”. Perheen ja turvallisuuden arvostus on noussut, samoin arkielämän taitojen ja yhteisvastuullisuuden. Nämä myös nähdään suomalaisten perusarvoina.²⁰⁷ EU-kansanäänestys on taas nostanut esiin kollektiivisia arvoja ja saanut suomalaiset tietoisiksi paikastaan maailmassa. Kansanäänestyksen ympärillä käydyssä keskustelussa on noussut esiin muun muassa Suomen asema sekä pohjoisessa, että idän ja lännen välissä ja tietty eristyneisyys sekä sisäänpäinkääntyneisyys.

Selonteossa näkyy vahvasti ajankuvalle ominainen politiikan samanlaistuminen, toisaalta yksilön arvoihin keskittyvä puhe. Neuvostoliiton hajoaminen ja sosialismin rautaesiripun poistuminen Euroopassa tuotti politiikassa tietynlaisen ykseyden tilan ja kokemuksen. Arvojen tulevaisuuden suhteen 1990-luvun alku sen sijaan kuvataan selvityksissä avoimempänä, jonkinlaisena vapautuksen aikana aikalaisongelmista huolimatta. ”Suomen henkinen tila ja tulevaisuus” kirjassa annetaan tälle ”aatteiden kuoleman jälkeiselle ajalla” kaksi vaihtoehtoa. Suomi ja suomalaisen voivat liikkua joko konstrukttiivisen post-modernismin tai haaveettomuuden tielle.²⁰⁸ Selonteossa Suomen ja suomalaisten arvojen tulevaisuudelta penätään sosiaalisia innovaatioita²⁰⁹.

---

²⁰⁵ TuVM 1/1994 vp., s. 39

²⁰⁶ Helkama, Klaus, and Anneli Portman. 2019.

²⁰⁷ TuVM 1/1994 vp., s. 38–39

²⁰⁸ Suomen henkinen tila ja tulevaisuus, WSOY 1994, s.58–59

²⁰⁹ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot s.46

4 Analyysi ja tulokset

Reinhart Koselleckin mukaan tulevaisuutta alettiin viimeistään 1700-luvun lopusta ja moderniteetista lähtien käsittää länsimaissa uudella tavalla. Muutos uuteen tulevaisuuskäsitykseen syntyi historiakäsityksen kautta, joka taas muuttui vähittäisemmin ja tiettyjen historiallisten kokemusten perusteella. Koselleckin mukaan ”1500-1800 lukujen väliin asettuu historian temporalisaatio, jonka kärkenä on tietynlainen kiihtymisen tapa, joka leimaa moderniteettiä”. Hänen mukaansa ”odotushorisonttien muutos tapahtuu tällä ajanjaksolla”.²¹⁰ Merkittävä katkos on erotettavissa juuri 1700-1800 lukujen taitteen ja moderniteetin synnyn ajoista, jolloin syntyi myös uusia tapoja käsittää tulevaisuutta. Koselleck erottelee kaksi moderniteetille ominaista tapaa käsittää tulevaisuutta: rationaalisen prognoosin, joka perustuu historiallisista tapahtumista ja voimasuhteista johdettuihin tulevaisuuden arvioihin; ja historiallisen prosessin filosofian, jossa historialliset muutosvoimat sekä tulevaisuuden kehitys pyritään saamaan selville historianfilosofisten päätelmien kautta.

Suurin osa valtioneuvoston ensimmäisen tulevaisuusselonteon ja sitä kommentoivan eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan mietinnön tulevaisuuskuvista perustuvat enemmän rationaaliseen prognoosiin kuin historiallisten prosessien filosofiaan. Valitsemieni tutkimuskehysten ja kysymysten suhteen tulevaisuuteen suuntaava puhe aineistossani noudattelee prognoosin logiikkaa, jossa menneisyyden perusteella avautuu eri tulevaisuusskenaarioita, joihin kaikkiin voi jollain tavalla varautua. Tulevaisuudesta puhutaan useimmiten vain tiettyyn rajaan saakka ja horisontti ei ole kovin kaukana. Villeistä utopioista tai epätodennäköisimmistä tulevaisuuskuvista, mutta myös toiveista tai haaveista on pidättäydytty. Tästä syystä tulevaisuus vaikuttaa aineistossani sellaiselta, jota voi arvioida. Koselleckin kategorioiden mukaan tämä on jopa ristiriitaista, sillä toisaalta kokemustilaa ja varsinkaan menneisyyttä ei sanallisteta kovinkaan laajasti. Aikalainen kokemustila enemmänkin tihkuu kuvausten väleistä.

---

²¹⁰ Koselleck, Reinhart. *Futures Past : on the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press, 2004 [1985]., s. 11–12

Talouteen liittyy aineistossani kokemustilasta nousevat synkät arviot. Koko Suomen kuvataan olevan jonkinlaisessa alennustilassa ja valtion nähdään ajautuneen suotuisasta odotushorisontista pois päin. Hetkeä leimaa taloudellinen näköalattomuus, joka näkyy niin valtionaloudessa, päättäjissä ja vaikuttajissa kuin yksilöissä. Erityistä huomiota kiinnitetään laman luomaan henkisen tilan laskuun väestössä. Odotushorisonttia ei asetella kauas, sillä ongelmat ovat lähellä. Toisin sanoen kokemustilan ja odotushorisontin väli on kapea.

Hyvinvointivaltiokehitys ei ainakaan taloudellisessa mielessä piirry vahvaksi odotushorisontiksi. Sen sijaan sen toimintalogiikan ja rahoituksen kestävyyttä tulevaisuudessa pohditaan paljon. Niin väestön vanheneminen kuin ulkoinen kilpailu vapailla markkinoilla herättävät enemmän huolia kuin toiveita. Hyvinvointivaltioita pidetään arvojen ja ”suomalaisen elämänmuodon” kannalta tärkeinä. Sen jatkuvuudesta ei esitetä pitkälle meneviä arvioita, saati visioita, joiden avulla hyvinvointivaltio voitaisiin säilyttää myös aikalaisolojen jatkuessa. Aineistossa piirtyvä kokemustila sisältää kyllä positiivisiakin asioita, mutta ne sijoittuvat menneeseen, eivät nykyisyyteen. Toiveikas odotushorisontti on kyllä olemassa, mutta se liittyy suotuisalle kasvu-uralle ”takaisin pääsyyn”. Susanna Fellmanin (2019) mukaan 1990-luvun laman jälkeen on esitetty näkemyksiä, joiden mukaan laman aikana tehdyt rakenteelliset muutokset olivat tarpeellisia kasvu-uralle pääsemiseen. Fellmann kirjoittaa että ”1990-luvun laman tapauksessa muutosten on arvioitu toteutuneen liian myöhään, minkä vuoksi kriisi oli väistämätön”²¹¹.

Etenkin valtioneuvoston selonteko perustuu arvioille, jossa maailmantalous pitkällä aikavälillä kasvaa. Tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä tätä lähtökohtaa kritisoidaan, mutta sen vaihtoehtoja ei mietinnössäkään käydä läpi. Talouden kasvun loppuminen tai edes pitkä hiipuminen eivät ole osa aikalais tilanteesta johdettavaa rationaalista prognoosia. Sen sijaan talouden kuvataan olevan enemmän syklistä, johon liittyy nousujen ja laskujen aika. Suomen pitäisi valtiona ja kansakunta päästää mukaan taloudelliseen kasvuun, sykliin josta se on tippunut. Talouden kasvun loppuminen on kriisiskenaario, jonka arvioimiseen ei käytetä aikaa. Sen sijaan odotushorisontissa

---

²¹¹ Fellman, S. ”Miten Suomi muuttui?” 2019., julkaisussa J Laine, S Fellman, M Hannikainen & J Ojala (toim), Vaurastumisen vuodet : Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 293-303., s. 300

nähdään olevan muita uhkia, kuten globaalien markkinoiden sääntöpohjaisuuden murtuminen ja vapautuneiden pääomien vapaasta liikkumisesta johtuvat pörssikeinottelut ja talouden shokit.

Ympäristön suhteen kokemustila ja odotushorisontti eivät ole täysin erottautuneet toisistaan. Kokemusten perusteella ympäristön tulevaisuudesta piiryy tulevaisuuskuva, joka on äärimmäisen huono, jos mitään ei ympäristön pelastamiseksi tehdä, mutta mahdollisesti hyvä, jos tiettyjä toimia voidaan jatkaa ja koordinoita. Odotukset ovat johdettu aikalaistilanteesta, mutta kehitys voi mennä moneen suuntaan. Erityisen eriäviltä selonteossa ja mietinnössä näyttäytyvät Suomen kokemustila ja odotushorisontti verrattuna muuhun maailmaan. Suomen ympäristön ja luonnon nähdään olevan suuri valtti ja voimavara tulevaisuutta varten. Suomalaisen luontosuhteen kuvataan olevan erityinen ja etenkin metsien on koettu tuottaneen fyysistä ja henkistä hyvinvointia. Myös tietyissä ympäristönsuojelun toimissa on jo saavutettu myönteisiä tuloksia. Sen sijaan maailmanlaajuisesti ympäristön nähdään olevan suurissa vaikeuksissa ja odotushorisonttiin liittyy myös kielteisiä kehityskulkuja etenkin ilmastonmuutoksen myötä. Tulevaisuusvaliokunnan mietinnön mukaan "Ihmiskunnan tärkein yhteinen intressi 20-50 vuoden tähtäyksellä on planeetan pitäminen elinkelpoisena"²¹². Sekä selonteossa että mietinnössä tunnustetaan tarve laajalle globaalille koordinaatiolle. Eritoten huomionarvoista on, että odotushorisontti on ympäristöasioissa vielä kohtalaisen kaukana, tai ei ainakaan välittömästi läsnä. Korjausliikkeille nähdään olevan aikaa. Selonteon alussa sanotaan, että ympäristön suhteen ei käsitellä kriisiskenaariota. Myös se siis on tunnustettu mahdolliseksi kehityskuluksi, mutta toteutuessaan niin epävarmaksi, että sitä ei edes käydä läpi. Tällaisia kriisiskenaarioita on kuitenkin tehty jo aikanaan. Kasvun rajat (2005) kirjassa kirjoitetaan: "Romahdus ei ole houkuttava tulevaisuus. Väestön määrä vähenee nopeasti, ja talous romahtaa sellaiseen muotoon, jota maapallon luontojärjestelmät voivat kannatella. Sen myötä ihmisten terveys heikkenee, syntyy konflikteja, ekologista tuhoa ja eriarvoisuus kasvaa rajusti"²¹³. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen terveysvaikutuksia tai ilmastopakolaisuutta ei aineistoni tulevaisuusarvioissa käsitellä vaan niiden nähdään uhkaavan vasta horisontin tuolla puolen.

---

²¹² TuVM 1/1994 vp., s. 7

²¹³ Meadows, Donella. et al. Kasvun rajat : 30 vuotta myöhemmin. Helsinki: Gaudeamus, 2005., s. 12

Poliittiseen maantieteeseen liittyvä puhe aineistossani on erityisen mielenkiintoista. Siihen liittyvää materiaalia on paljon ja Suomen asemaa maailmassa pohditaan useilta eri kanteilta. Poliittisen maantieteen suhteen kokemustila on selkeä ja se myös sanoitetaan: Suomen geopoliittinen asema on vakiintuneesti tulkittu kriisiherkäksi.²¹⁴ Tämä lähtökohta ja historiallinen kokemus on kaikessa läsnä, mutta aineistossa odotushorisonttia pyritään laajentamaan. Tämä näkyy aineistossa kahtalaisesti: totunnaisen prognoosin peruslähtökohtien muuttuessa syntyy sekä epävarmuutta että toiveita. Myönteinen odotushorisontti koostuu Euroopan yhdentymisen ja Venäjän demokratisoitumisen sekä yhteiskuntaolojen vakiintumisen yhteisvaikutuksesta. Tässä kehityksessä Suomi voisi saada käyttöön paljon taloudellista potentiaalia: raaka-aineita ja yhteyksiä idän suunnalta, markkinoita ja kasvua lännestä. Tässä kehityksessä Itämeren alueen tulevaisuus nähdään kokonaisuudessaan olevan hyvä, etenkin jos Baltian maiden kautta kulkevat yhteydet Eurooppaan kehittyvät. Suotuisan odotushorisontin arvioit ovat kuitenkin enemmänkin toiveita kuin suoria ennustuksia. Suomen ei arvella olevan kovin aktiivisessa roolissa hyvissäkään kehityskuluissa, vaan odotushorisontti riippuu muista.

Aineistossa esiintyy siis arvioita siitä, että Suomen maantieteellinen asema ei jatkossa olisikaan enää niin herkkä. Epävarmuutta kuitenkin herättää Kylmän sodan jälkeinen maailmanpoliittinen tilanne ja vallan jakautuminen. Uhkakuvissa on useiden eri alueiden ajautuminen kaaokseen ja sekasortoon, jolloin seuraukset ovat arvaamattomia. Maailmaan arvellaan myös syntyvän uusia valtablokkeja kulttuuristen ja alueellisten identiteettien ympärille. Tämä on yksi harvoja odotushorisontteja, johon liittyy osin historiallisen prosessin filosofian ajatus. Maailmanhistoria kokonaisuudessaan nähdään aineistossa valtakamppailun kautta ja tämän valtakamppailun osapuolet olivat Kylmässä sodassa selvät. Kun tämä kamppailu on päättymässä, niin uusia tekijöitä etsitään täyttämään tätä historiallista prosessia. Sekä mietinnössä että selonteossa viitataan ”sivilisaatioiden yhteentörmäyksen” ajatukseen, joka pohjautuu siihen, että vanhojen sivilisaatioiden ja maailmanuskontojen historialliset syvärakenteet tulevat ”jälleen” esiin. Tässä arviossa kuvastuu

---

²¹⁴ TuVM 1/1994 vp., s. 30

fukuyamalainen historian lopun eetoksen kääntöpuoli; kun yksi historia loppuu niiden toinen alkaa.

Vielä erillinen odotushorisontti on se, että maantiede alkaa menettää merkitystään. Tässä ei historiallinen kokemustila tarjoa paljoakaan aineksia rationaaliseen prognoosiin. Suomen asema on aineistossa kuvattu syrjäiseksi Euroopan keskuksiin nähden. Maantieteen merkityksen väheneminen olisi hyvä siinä tapauksessa, jos Suomi voisi kytkeytyä muuhun maailmaan uuden tietoliikennetekniikan avulla. Lisäksi alueellisten liittolaisuuksien sijaan voisi löytää uusia yhteyksiä. Negatiiviset puolet taas liittyvät tämän kehityksen reaktioihin. Maantieteen merkityksen häviämisen vastavetona voi syntyä maantieteen merkityksen uudenlaista korostamista. Selonteon mukaan ”Protektionistiset paineet ja blokkiutumisen uhka globaalilla tasolla ovat seuraavan 10-15 vuoden tulevaisuutta”.²¹⁵

Historiaa käsitellään aineistossa hyvin samanlaiselta pohjalta kuin poliittista maantiedettä. Vanhaan ja totunnaiseen jakoon perustuva historiallinen prognoosi on poissa ja odotushorisontti epäselvä. Toisin kuin poliittisen maantieteen suhteen, historiallinen kokemustila kuitenkin täytetään laajalla ja epämääräisellä kattauksella erilaisia viitteitä. Itsessään historiaan liittyvät lauseet aineistossa eivät tarjoa aina paljoakaan aineksia tulevaisuuden arvioitiin. Esimerkiksi useaan otteeseen viitataan Suomen historialliseen asemaan idän ja lännen välissä. Lausetta ei kuitenkaan juuri koskaan jatketa taaksepäin menneisyyteen tai eteenpäin tulevaisuuteen. Idän ja lännen välisen aseman merkitykset jäävät enimmäkseen lukijan mielikuvituksen varaan. Tällaisten lauseiden historiallinen totuusarvo tai kyky arvioida tulevaisuutta ei ole kuitenkaan yhtä merkittävää kuin se, miten ne kuvastavat aikalaista kokemustilaa. Juuri epämääräisissä historiallisissa lausumissa kuvastuu nykyisyyden, eli kokemustilan ja odotushorisontin jännite. Koselleckin mukaan ”historiallinen tulevaisuus ei ole aina suoraviivainen historiallisen menneen tuotos”²¹⁶ vaan ”kokemukset kurottavat aikojen yli, ne eivät luo automaattista kronologiaa, joka on sellaisenaan palautettavissa mieleen.”²¹⁷ Aineistosta näyttäytyvä historiallinen kokemustila on täynnä eri aikakausilta otettuja viittauksia, jotka voi Koselleckin

---

²¹⁵ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot s.30

²¹⁶ Koselleck, Reinhart. *Futures Past*. 2004 [1985]., s. 262

²¹⁷ *ibid.*, s. 260

käsittehistoriallista taustaa vasten tulkita 1990-luvun alussa tärkeinä pidettyjen asioiden kautta.

Historialliseen kokemustilaan Suomen ja Euroopan vaikuttaa ensijaisesti kylmän sodan purkautuminen. Euroopan kuvataan olevan historiallisessa risteyskohdassa, jossa sen täytyisi taas löytää keinot eteenpäin. Selontenteossa todetaan, että "Eurooppa kehittyi jännitteiden kentässä vahvan henkisen perinnön ja kulttuurin moninaisuuden pohjalta"²¹⁸ Aikalaistilanteessa Suomen ja laajemminkin Euroopan ajatellaan olevan siis vahvoilla myönteisen kehityksen luomisessa, etenkin sivistyksen ja menneisyydestä kumpuavien arvojen osalta. Näköpiirissä on Euroopan yhdentyminen, joka nähdään osin 1800-luvun kansallisvaltiokehityksen jatkona. Toisaalta odotushorisonttia myös varjostaa nationalismin paluu Eurooppaan. Kokemustilaan mahtuu Euroopan sotaisan historian autoritaaristen hallintojen muistot. Euroopan yhtenemisen laajeneminen itään esitetään ristiriitaisessa valossa. Kehitys esitetään toivottavana, mutta odotushorisontti on myönteinen, vain jos Itä-Euroopan kehitys on jo itsessään myönteistä. Historiallisia viitepisteitä yhdentymiselle ei juuri anneta, vaan kokemukset kumpuavat muista Euroopan historian "vahvoista ajoista".

Tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä todetaan, että maailman tulevaisuuden ongelmat ovat tyypistettävissä "hallittavuuden ongelmiksi" ja että "maailman hallittavuuden lisäämisyritykset tulevat kohtaamaan sivilisaatioiden eroista johtuvia esteitä". Kylmän sodan jälkeinen tulevaisuuden maailma nähdään avoimena kilpailulle, tällä kertaa vanhempien jakolinjojen perusteella. Historiallisen prosessin filosofian mukaisesti eturistiriitojen nähdään kehkeytyvät tuhansia vuosia vanhojen perustavanlaatuisen kulttuuristen erojen takia. Silti odotushorisontin arvioinnissa luotetaan rationaaliseen prognoosiin ja tulevaisuusvaliokunnan mukaan: "entisten ja tulevien suurvaltojen valta-asemien muutokset ovat olennainen osa maailman hallintaa ja rationaalista tulevaisuuden suunnittelua".²¹⁹

Arvojen osalta Suomen kuvataan olevan murroksessa ja kokemustila eroaa ainakin jossain määrin odotushorisontista. Arvojen määrittymiseen vaikuttaa vahvasti käynnissä olevan talouslama, jolla koetaan olevan huono vaikutus arvoihin.

---

²¹⁸ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot s.32

²¹⁹ TuVM 1/1994 vp., s. 41

Kokemustilan kuvauksessa tämä korostuu. Odotushorisonttiin piirtyy epävarma kuva siitä, voivatko tärkeinä pidetyt arvot säilyä, jos talouslama jatkuu. Etenkin selonteossa ja mietinnössä ollaan huolissaan väestön ja vaikuttajien arvojen eriytymisestä toisistaan. Vaikuttajien puolelta korostetaan, kuinka Suomi on ”henkisessä lamassa”, kun taas väestön kuvataan keskittyvän konkreettisimpiin huoliin, kuten työttömyyteen. Tämä on erityisen huolestuttavaa, sillä työ ja työteliäisyys on mainittu suomalaisille perinteisesti tärkeiksi arvoiksi. Suomalaisten tulisi käsitellä arvojensa perusjännitteet, jotka asettuvat itsensä korostamisen ja muiden huomioimisen sekä muutos avoimuuden ja vanhan säilyttämisen väliin. Suomella kuitenkin kuvataan olevan hyviä perinteistä historiasta kumpuavia arvoja, joita pidetään hyvinä ja säilyttämisen arvoisina. Tärkeiksi arvoiksi mainitaan: työ ja työteliäisyys, tasa-arvo, sivistys, puhdas luonto, yksilön- ja kansalaisvapaudet. Laskusuhdanteessa perinteisistä arvoista koetaan olevan perheen, uskonnon ja valtion. Mahdollisten arvoristiriitojen ratkaisemiseksi valtioneuvoston selonteossa suomalaisilta haluttaisiin sosiaalisia innovaatioita. Odotushorisonttia yritetään asetella kauas, mutta ilman selkeää suuntaa miten sinne seilataan.

Suomen arvot vertautuvat pohjoismaisiin ja eurooppalaisiin arvoihin. Pohjoismaisia arvoja pidetään myös arvossaan ja niiden koetaan olevan hyvä lähtökohta koko Euroopalle. Tulevaisuusvaliokunnan mukaan laajalti 1900-luvun jälkipuoliskolla länsimaiden kannattamia yhteisiä arvoja ovat: ”demokratia, ihmisoikeudet, lasten asema, ja naisten tasa-arvo, ympäristönsuojelu, työsuojelu ja vähimmäistoimeentulo”. Kokemustila Euroopan arvoista sisältää myös muukalaisvihamielisen nationalismin haasteen. Tämä sisäinen taipumus pitäisi kyetä torjumaan, jotta myönteinen odotushorisontti, Euroopan yhdentyminen, onnistuisi. Eurooppalaisia ja länsimaisia arvoja koetaan haastettavan myös ulkoa päin. Kokemustilassa risteilevät pelko markkinoiden luomasta kaikkien kilpailusta kaikkia vastaan, solidaarisuuden puute ja muiden maanosien perinteisten arvojen ristiriidat länsimaisiin nähden. Odotushorisontti arvojen osalta esitetään laajaksi, mutta se voi olla mitä vain taantumuksellisuudesta ja haaveettomuudesta ylevään yhdentymiseen asti.

5 Loppupäätelmät ja jatkotutkimus

Valtioneuvoston ensimmäisessä selonteossa ja tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä tähdättiin Suomen tulevaisuuden ydinkysymysten hahmottamiseen uudenaikaisessa ”ennustamattomuuden maailmassa”²²⁰. Tulevaisuusvaliokunnan tarkoituksena oli tuoda tulevaisuuden tutkimus osaksi eduskunnan työtä ja valtioneuvoston selonteon tarkoituksena taas oli käynnistää laaja keskustelu Suomen tulevaisuudesta. Uusia avauksia tehdessä tähtäin oli korkealla ja tarkoitusperät yleviä. Mutta mitä sitten tuotettiin? Sekä selonteko että mietintö olivat syntyprosessiltaan hyvin asiantuntija- ja päättäjävetoisia. ”Väestön” mielipiteitä, kokemuksia tai odotuksia, ei esitetty kuin välillisesti. Aalto-Lassila toteaa, viitaten Wileniukseen (2005), että selonteko: ”valmisteltiin suhteellisen lyhyessä määrääjassa valtioneuvoston kansliassa, ja se oli eräänlainen kriisiraportti, joka keskittyi pohtimaan sitä mitkä asiat olisivat yhteiskuntapoliittisesti kaikkein keskeisimpiä”²²¹.

Tästä lähtökohdasta käsin tutkimani aineisto on täynnä erilaisia tulevaisuuden arvioita ja skenaarioita, joihin Suomi varautuu, mutta ei laajoja visioita tai tavoitteita joihin Suomi voisi aktiivisesti pyrkiä. Arviot perustuvat enimmäkseen rationaaliseen prognoosiin, jossa odotushorisontti avautuu vielä selkeästi rajatusta kokemustilasta nousevien arvioiden kautta. Tulevaisuus näyttää olevan johdettavissa menneestä. Tämä on kuitenkin ristiriitaista, sillä monet Suomeen ja sen historiaan vaikuttavat tekijät olivat muuttuneet. Neuvostoliitto oli hajonnut, YYA-sopimus purkautunut ja maantieteellinen asema menettänyt merkitystään. Huoli ympäristöstä oli nousussa, kasvavaan talouteen perustuva hyvinvointivaltio kriisissä ja Eurooppa yhdentymässä. Tästä murroksen ja ennustamattomuuden tilasta huolimatta suomalaiset vaikuttajat eivät olleet taivaanrannan maalareita. Odotushorisontti ei asettunut kauas, vaan yleensä katsottiin vain niin pitkälle kuin aiempi kokemus antoi myöden. Vielä 1990-luvun alkupuolen tulevaisuustyö perustuu siihen, että Suomi ”sovittautuu aktiivisesti uusiin olosuhteisiin, tavoitteenaan tasavertainen asema kansainvälisessä yhteisössä”²²².

---

²²⁰ 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot s.9

²²¹ Aalto-Lassila, Arja Tuulikki: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan synty: Kansalaisaloitteesta vakinaiseksi valiokunnaksi, pro gradu Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Yleisen valtiopin laitos, 2008., s. 35

²²² 1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot s.7

–

Selvänä tutkimuksellisenä kritiikkinä voi esittää sen, että tutkielmassani puhun Suomesta yksikkönä, kuten puhutaan aineistossanikin. Tässä sorrun samaan metodologiseen nationalismiin, jota aineistonikin pääosin noudattelee. Samalla tulen ohittaneeksi monet asiat ja ryhmät, joita ei ole soviteltu kansalliseen tarinaan. Suomen kansan on kuvattu aineistossani hyvin homogeeniseksi ja sellaisena se myös tämän tutkielman analyysissa näyttäytyy. Esimerkiksi kieli- tai maahanmuuttajavähemmistöistä, tai esimerkiksi saamelaisista ei juuri puhuta. Tutkimusaineistossani Suomen valtion ja suomalaisten ajatellaan myös kyseenalaistamatta olevan tulevaisuuteen kantava viiteryhmä tulevaisuudessakin. Tämä ei ole edes toive, vaan sanomaton mutta silti selkeä tavoite. Näihin nationalismiin ja yhtenäisen kansan perusoletuksiin en ole tässä tutkielmassa juurikaan pureutunut. Jätin tämän näkökulman vähälle huomiolle sen laajuuden takia. Suomeen ja suomalaisuuteen liittyvien oletusten tutkiminen olisi vaatinut oman tutkimuksensa.

Tutkimusta voisi mielekkäästi laajentaa ajan ja kattavuuden suhteen. Tulevaisuusvaliokunta ja valtioneuvosto ovat tuottaneet selontekoja ja mietintöjä aktiivisesti 1993 vuodesta lähtien, joten ajalliseen vertailuun olisi hyvät mahdollisuudet. Teemoja olisi aineistostani voinut erotella enemmänkin ja syventyä niihin vielä laajemmalla otannalla yhteiskuntateoreettista tutkimusta. Tutkimusta voisi jatkaa myös vertailun puitteissa. Vertailua voisi tehdä esimerkiksi sen suhteen, mitkä teemat kunakin aikana saavat huomiota.

Lähteet

Valtioneuvoston kanslian julkaisusarjat:

1993 vp – VNS 3: Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot – Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta

Selontekojulkaisut muut julkaisut ovat:

Liite 1 1993 vp – VNS 4: Suomi 2020 – Visioita kansakunnan tulevaisuudesta

Liite 2 1993 vp – VNS 5: Suomalaisten arvot ja tulevaisuus

Liite 3 1993 vp – VNS 6: Suomen keskeisiä kehityskulkuja

Liite 4 1993 vp – VNS 7: Pitkän pöydän neuvonpidot

Liite 5 1993 vp – VNS 8: Tutkittua tulevaisuutta – Yhteenvedo koti- ja ulkomaisista tulevaisuusraporteista

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö:

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö N:o 1/1994 vp valtioneuvoston selonteosta pitkän aikavälin tulevaisuudesta

Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja:

Pöytäkirja 125, 1993 vp.

Opinnäytteet:

Aalto-Lassila, Arja Tuulikki: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan synty:

Kansalaisaloitteesta vakinaiseksi valiokunnaksi, pro gradu Helsingin yliopisto,

Valtiotieteellinen tiedekunta, Yleisen valtio-opin laitos, 2008.

Wahlsten, Johan: Maanosa murroksessa: suomalaisia tulevaisuudenkuvia Euroopan institutionaalista ja ideologisesta suunnasta muutoksen vuosina 1989–1991, pro gradu Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Poliittinen historia, 2019.

Lehtiartikkeli:

Mäkisalo-Ropponen, Merja. "Tulevaisuusvaliokunnan Historia Ja Tulevaisuudennäkymät." Futura 38, no. 1 (2019): 77-83.

Tutkimuskirjallisuus:

Amin, Samir. *Maldevelopment : Anatomy of a Global Failure*. London: Zed Books, Samir Amin, 1990.

Andersson, Jenny. "The Great Future Debate and the Struggle for the World." *The American historical review* 117, no. 5 (2012): 1411–1430.

Eriksen, Thomas Hylland. *Globalization : the Key Concepts*. Second edition. London ;; Bloomsbury Academic, 2014.

Fellman, S. "Miten Suomi muuttui?" 2019., julkaisussa J Laine, S Fellman, M Hannikainen & J Ojala (toim), *Vaurastumisen vuodet : Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 293-303 .*

Fukuyama, Francis. *End of History and the Last Man*. New York: Free Press, 2006.
Helkama, Klaus, and Anneli Portman. "Protestant Roots of Honesty and Other Finnish Values", 2019.

Honkapohja, Seppo, Erkki A Koskela, Willi Leibfritz, and Roope Uusitalo. *Economic Prosperity Recaptured: The Finnish Path from Crisis to Rapid Growth*. 1st ed. Vol. 1. Cambridge: MIT Press, 2009.

Hyrkkänen, Markku. *Aatehistorian mieli*, Tampere: Vastapaino, 2002.

Ikenberry, G. "The Restructuring of the International System after the Cold War." In *The Cambridge History of the Cold War*, edited by Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad, 535-56. *The Cambridge History of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Jussila, Osmo, Seppo. Hentilä, and Jukka. Nevakivi. *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. 6. uud. p. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit, 2009

Karonen, Petri. Pohjoinen suurvalta : Ruotsi ja Suomi 1521-1809. 5. uudistettu painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2020.

Koselleck, Reinhart. Futures Past : on the Semantics of Historical Time. Cambridge, Mass: MIT Press, 1985.

Laidi, Zaki. EU Foreign Policy in a Globalized World: Normative Power and Social Preferences. Vol. 1. London: Routledge, 2008.

Luhmann, Niklas. Political Theory in the Welfare State. Berlin: de Gruyter, 1990.
Lukkarinen Jani, Rytteri Teijo: Puun poliittiset aineellisuudet: metsien muuttuvat roolit energiapolitiikassa - Tiede & edistys 43 (2018): 1, 2018.

Malik, Kenan, and Tapani Kilpeläinen. Moraalin suuntaa etsimässä : etiikan maailmanhistoria. Tampere: Niin & näin, 2016

Malm, Andreas. Fossil Capital : the Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming. London: Verso, 2016.

Mapping the political geographies of Europeanization: National discourses, external perceptions and the question of popular culture, Sami Moisio, Veit Bachmann, Luiza Bialasiewicz, Elena dell'Agnese, Jason Dittmer and Virginie Mamadouh, Prog Hum Geogr, published online 28 January 2013

Meadows, Donella. et al. Kasvun rajat : 30 vuotta myöhemmin. Helsinki: Gaudeamus, 2005.

Mikkeli, Heikki. Euroopan idea : Eurooppa-aatteen ja eurooppalaisuuden pitkä historia. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1994.

Mitchell, Timothy. Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil. London: Verso, 2011.

Niiniluoto, Ilkka, Paavo Löppönen. Suomen Henkinen Tila Ja Tulevaisuus. Porvoo ; Helsinki : WSOY, 1994.

Pälli, Pekka, and Ella Lillqvist. "Diskurssianalyysi" (2020).

Pesch, Udo: Paradigms and paradoxes: the futures of growth and degrowth. 2018, 38, 1133-1146

Piketty, Thomas: Pääoma 2000-luvulla, 2013 (4.painos)

Ritvanen, Juha-Matti. Mureneva kulmakivi : Suomi, Neuvostoliiton hajoaminen ja YVA-sopimuksen loppuvaiheet 1989-1992. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala, 2021.

Roberts, Adam. "An 'incredibly Swift Transition': Reflections on the End of the Cold War." In *The Cambridge History of the Cold War*, edited by Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad, 513-34. *The Cambridge History of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010

Schwarzmantel, J. J. *The Age of Ideology : Political Ideologies from the American Revolution to Postmodern Times*. Basingstoke: Macmillan Press, 1998.

Short, John Rennie, Carrie Breitbach, Steven Buckman, and Jamey Essex. "From World Cities to Gateway Cities: Extending the Boundaries of Globalization Theory." *City* (London, England) 4, no. 3 (2000): 317–340.

Skinner, Quentin. "Conventions and the Understanding of Speech Acts." *The Philosophical quarterly* 20, no. 79 (1970): 118–138.

Strath, Bo. "Identity and Social Solidarity: An Ignored Connection. A Historical Perspective on the State of Europe and Its Nations." *Nations and nationalism* 23, no. 2 (2017): 227–247

Toivanen, Tero, T, Vaden , T , Majava , A J , Järvensivu , P , Lähde , V & Eronen , J T 2021 , 'Teollinen murros ekohyvinvointivaltiossa: Mitä teollisuuden vähähiilitiekartat

kertovat suomalaisen kestävyysmurroksen edellytyksistä?', *Alue ja ympäristö* ,
Vuosikerta. 50, Nro 2

Tuomi, Jouni, and Anneli Sarajärvi. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*.
Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2018.

Turunen, Johanna. "Mapping the Idea of Europe - Cultural Production of Border
Imaginations through Heritage." *Journal of borderlands studies* ahead-of-print, no.
ahead-of-print (2021): 1–20.

Vadén, Tere. *Talous fossiilikapitalismin jälkeen*, teoksessa *Talouden uudet muodot*,
toim. Mikko Jakonen ja Tiina Silvasti, Into, Helsinki 2015.

Whyman, Philip, Mark J. Baimbridge, and Andrew Mullen. *Political Economy of the
European Social Model*. New York: Routledge, 2012.

Žižek, Slavoj. *Living in the End Times*. Rev., updated ed. London: Verso, 2011.